



T.C.

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI**

TEZ

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI
TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ
(1876 – 1909)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEKTAŞ AKBAŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUHAMMED SARI

AKSARAY 2021

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

TEZ

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI
TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ
(1876 – 1909)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEKTAŞ AKBAŞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. MUHAMMED SARI

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Bektaş

Soyadı : Akbaş

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim Tarihi : 10.02.2021

TEZİN,

Türkçe Adı: **II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE CİZVİT TEŞKİLATININ
OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ (1876 –
1909)**

İngilizce Adı: **II. ABDULHAMID PERIOD EDUCATIONAL ACTIVITIES
OF THE JESUIT ORGANIZATION IN THE OTTOMAN SOIL (1876 –
1909)**

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: **Bektaş Akbaş**

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Bektaş Akbaş tarafından hazırlanan "II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ (1876 – 1909)" başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/~~oy çokluğu~~ ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman:

Doç. Dr. Muhammed SARI

Tarih Anabilim Dalı/Aksaray Üniversitesi

İmza

.....

Üye:

Prof. Dr. Osman AKANDERE

Tarih Anabilim Dalı/Necmettin Erbakan Üniversitesi

.....

Üye:

Prof. Dr. Taner ASLAN

Tarih Anabilim Dalı/Aksaray Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bektaş AKBAŞ

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

İmza



Babam
Hacı Bektaş oğlu Ahmet Akbaş'a

Teşekkürler

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterip destek olan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Muhammed Sarı'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca Yüksek Lisans eğitimim boyunca bana içten ve sabırlı yaklaşan Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı hocalarımın da emeğini unutamam ve onlara da bu vesileyle saygılarımı sunarım. Son olarak her ahval ve şeraitte yardımlarını esirgemeyen babam Ahmet Akbaş'a ve aileme minnettarım. Vakitlerinden ayırıp bana destek olan burada anmadığım kim varsa onları da sonsuz şükranla yâd ediyorum.

Bektaş AKBAŞ

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI
TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ
(1876 – 1909)

Yüksek Lisans (Tezi)

Bektaş AKBAŞ, AKSARAY 2021

ÖZET

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda sadece siyasi meselelerle yüz yüze kalmamış, bunun dışında ekonomik, sosyal ve eğitimsel sorunlar devletin hayat sahasında dengeleri bozmuştur. Yakın dönemin endişe verici hadiselerinden biri olan misyonerlik faaliyetleri ise devletin sosyal bütünlüğünü hedef almıştır. Bu hedefi eğitimsel düzeyde kendine görev edinen organizasyon; misyonerlik temelinden doğan, toplumsal ve politik yeterliliğe sahip Cizvit teşkilatıdır. İsa Cemiyetinin kurumsal kimliğinden yola çıkarak onların sistemli ve disiplinli bir cemaat olduğunu söylemek mümkündür. Kuruluşundan günümüze kadar Cizvitler, tebaanın devletle olan bağıını koparmak ve devlet düzenini bozmak uğruna yoğun mesai harcamıştır. Papa'nın sivil askerleri bir yandan Latin Katolik etki sahasını genişletmeye çalışırken bir yandan da Doğu'nun, Roma Katolik dünyasıyla birleşmesini hedeflemiştir. Bu birleşme gayesiyle Osmanlı coğrafyasında kilise, manastır ve okul müesseseleri açarak mevcut Hristiyan sınıfları ile diğer din mensuplarının Katolisizme duhulleri yönünde propaganda geliştirmiştir. II. Abdülhamit (1876-1909) dönemi Cizvit eğitim kampanyası arşiv belgeleri referans alındığında geniş bir alanda cereyan etmiş ve devlet kurumları bu meseleyle bir hayli meşgul olmuştur. Cizvit Teşkilatı'nın gerek ruhsatsız okulları gerek misyonerlik faaliyetleri tüm yasaklamalara rağmen devam etmiştir. Yerel idare ile halkın dikkatinden kaçmayan Katolik misyoner kampanyaları birçok şikâyet almıştır. Fransa'nın desteği ve Cizvit teşkilatının güçlü iradesiyle ayakta durabilen bu okullar uzun müddet varlığını koruyabilmıştır.

Bilim Kodu : 116114

Anahtar Kelimeler : II. Abdülhamid, Katolisizm, Cizvitler, Eğitim, Misyonerlik, Teşkilat

Sayfa Adedi : 154

Danışman : Doç. Dr. Muhammed SARI

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**II. ABDULHAMİD PERİOD EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE
JESUIT ORGANIZATION IN THE OTTOMAN SOIL**

(1876 - 1909)

Master (Thesis)

Bektaş AKBAŞ, AKSARAY 2021

ABSTRACT

The Ottoman Empire did not only face political issues in the XIX'th century, but also economic, social and educational problems disrupted the balance in the life sphere of the state. Missionary activities, one of the worrying events of the recent period, targeted the social integrity of the state. The organization that undertakes this goal at the educational level; It is the Jesuit organization, born from a missionary basis, with social and political competence. Based on the institutional identity of the Society of Jesus, it is possible to say that they are a systematic and disciplined community. Since its establishment, the Jesuits have worked hard to break the people's ties with the state and to disrupt the state order. While the Pope's civil servants were trying to expand the Latin Catholic sphere of influence, they also aimed to unite the East with the Roman Catholic world. For this unification policy, the Jesuits opened churches, monasteries and school institutions in the Ottoman geography and developed propaganda for the inclusion of existing Christian classes and other religious members into Catholicism. The Jesuit education campaign of the II. Abdulhamit (1876-1909) period took place in a wide area when archive documents were taken as reference and state institutions were very busy with this issue. Both unlicensed schools and missionary activities of the Jesuit Organization continued despite all prohibitions. Catholic missionary campaigns, which did not go unnoticed by the local administration and the public, received many complaints. These schools, which can survive with the support of France and the strong will of the Jesuit organization, have survived for a long time.

Secience Code : 116114

Key Words : II.Abdulhamid,Catholicism,Jesuits,Education,Missionary,Organization

Page Number : 154

Supervisor : Doç. Dr. Muhammed SARI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	I
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	II
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	III
TEŞEKKÜRLER	V
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
ÖNSÖZ	X
TABLolar LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR.....	XIV
GİRİŞ	- 1 -

I. BÖLÜM KATOLİK MEZHEBİNDE ÜÇ BÜYÜK TARİKAT

KATOLİK MEZHEBİNDE TARİKAT ANLAYIŞI.....	- 17 -
a. Fransiskenler	- 18 -
b. Dominikenler.....	- 20 -
c. Cizvitler (Society of Jesus)	- 22 -
KATOLİKLERİN VE CİZVİTLERİN DÂİMÎ BİRLİKTELİĞİ.....	- 25 -

II. BÖLÜM ORGANİZE BİR TEŞKİLAT OLARAK CİZVİTLERDE EĞİTİM ÖĞRETİM VE MİSYONERLİK

CİZVİTLERİN DÜŞÜNCE YAPISI VE TARİHİ GELİŞİMİ	- 32 -
a. Cizvit Müritlerinin Manevi Gelişimi	- 35 -
b. Cizvit Teşkilatının Yapısı	- 37 -

CİZVİTLERİN EĞİTİM SİTEMİ..... - 42 -

- a. Cizvit Eğitiminin Muhteviyatı - 42 -
- b. Cizvitlerde Okul Yönetimi ve Erkek Eğitimi - 45 -
- c. Cizvitlerde Kadınların Statüsü ve Kız Eğitimi..... - 49 -

CİZVİTLERİN MİSYONERLİK VİZYONU..... - 53 -

- a. Katolik Kilisesi'nin Misyonerlik Faaliyetleri - 53 -
- b. Cizvitlerin Misyonerlik Faaliyetlerine Katkıları - 54 -
 - b. 1. İnkültürasyon Yöntemi..... - 57 -
 - b. 2. İmplant Yöntemi - 59 -

III. BÖLÜM

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI
TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ
(1876 – 1909)**

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM OKULLARI VE
ETKLERİ..... - 61 -**

- a. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne Yönelik Düzenleme..... - 68 -
- b. II. Abdülhamid Dönemi Modern Eğitimin İçtimaî Yönü - 71 -

CİZVİTLERİN OSMANLI'YA GELİŞİ VE FRANSA DESTEĞİ... - 75 -

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ CİZVİT TEŞİLATININ EĞİTİM
ÖĞRETİM POLİTİKASI - 79 -**

- a. Cizvit Teşkilatı'nın Ruhsatsız Okul Faaliyetleri - 87 -
- b. Müslüman Çocukların Cizvit Okullarına Devamlarının Önlenmesi - 101 -
- c. Cizvitlerin Eğitim Öğretim Faaliyetleri İçin Gayrimenkul
Tasarrufları..... - 103 -
- d. Cizvit Okullarından Mezun Olan Öğrencilerin Diplomalarına Resmi Tasdik
Şartı Getirilmesi - 110 -
- e. Cizvitlerin Müslüman ve Gayrimüslim Çocuklara Yönelik Misyonerlik
Faaliyetleri..... - 112 -
- f. Cizvitlerin Ruhsatsız Matbaa ve Yasak Yayın Faaliyetleri..... - 116 -
- g. Cizvitlerin İstihbarat Raporlarına Yansıyan Faaliyetleri - 120 -

SONUÇ - 125 -

BİBLİYOGRAFYA..... - 129 -

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU - 142 -

EKLER..... - 143 -

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılın siyasal ve sosyal konjonktürüne bakıldığında Osmanlı Devleti'nin birçok müşkül hadiseler ile meşgul olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyıldaki öncelikli politikası, bağımsızlık çerçevesinde ele alınmış ve realitenin önceliği Batı tahakkümüne engel olmak yönünde olmuştur. Bir farkla ki, dönemin padişahları içinde en zorlu mücadeleyi omuzlanan II. Abdülhamid (1876-1909) içte ve dışta sofistike problemlerle dolu yabancı güçlerin oyunlarına karşı çıkış arayan ender bir devlet adamıdır. Bu politikal praksisin getirdiği zorluklara bir de içtimai dengeyi hedef alan Cizvit heteredoks misyoner kampanyaları eklenince bu zorluk bir kat daha artmıştır.

Katolik tarikatlar içinde en aktif misyoner örgüt olan ve faaliyetleriyle tarihsel süreçte iz bırakan Cizvit teşkilatını farklı yönleriyle konumlandırmak gerekir. Bu teşkilat, Katolik Kilisesi'nin ahlaki katılığından doğan skolastik düşüncenin karşısında anti reform merhemiyle olabildiği kadar durabilmiştir. Sonra güçlü bir organizasyon ağı kurarak kompakt lokal birimleri sayesinde medeniyetin yeniden inşasında Kilise'nin yörüngesini belirlemiştir. Cizvitler, Katolisizm yolundan sapmadan dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal kazanımlarını kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Cizvitlerin yöntemleri ve çalışmaları diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de zararlı sonuçlar doğurmuştur. Bu teşkilatın en etkili yanı eğitim, okullaşma ve dini yaşam adı altında Osmanlı sahasında uyguladığı misyonerlik faaliyetleridir. Cizvit faaliyetlerine destek vererek yaygınlaşmasını sağlayan ve genel anlamda teşkilatın fahri koruyuculuğunu üstlenen devlet ise Fransa olmuştur.

Papa tarafından resmen onaylı Cizvit teşkilatının prensiplerine göre ilk hedef Katolik olmayan Hristiyanları kendi saflarına çekmektir. Daha sonra İslamiyet gibi diğer dinleri bertaraf etme ikinci periyodu oluşturur. Ayrıca rekabet içinde oldukları Protestan ve Ortodoks guruplar üzerinde kendi güçlerini her fırsatta göstermeyi başarmışlardır. İslam coğrafyasının fakir zümrelerine hitap etmeyi bildikleri için onlara ihtiyaç dâhilinde yardımlar ulaştırıp halkın gözüne girmişler ve bulundukları yerlerde tutunabilmişlerdir. Aktivist Cizvit rahipleri kamu sağlığı ile yakından ilgilenmiş ve her tebaadan öğrenciyi kendi okullarına ücretsiz kabul etmişlerdir. Böylece kamu vicdanında yer edinmeyi başaran teşkilat müritleri gerektiğinde halkın dini ve milli özel günlerine de eşlik etmiştir. Sosyal uyum kapsamında toplumla beraber iç içe olup dua ederek kutsal değerlere saygı

sunmuşlardır. Toplamları bu kadar yakından tanıyan Cizvit teşkilatı Asya'nın en ücra köşelerinden Amerika kıtasına kadar uzanarak dünyayı çepeçevre sarabilmiştir. Öyle ki Rusya'da komünist olan bir Cizvit rahibi başka bir coğrafyada farklı ideolojilerin bayraktarlığını yapmıştır. Cizvit rahipleri bir devletin bağımsızlığı için mücadele ederken diğer yandan siyasi emeller uğruna başka bir devletin iç ve dış işlerine müdahale etmekten geri durmamıştır.

II. Abdülhamid (1876 – 1909) Döneminde Cizvit Teşkilatının Osmanlı Topraklarındaki Eğitim Faaliyetleri başlıklı tez çalışmasının içerisinde; Katolik Kilisesi'nin güdümünde çalışan ve güçlü bir merkezi idareye sahip misyoner Cizvit teşkilatının Osmanlı sahasında yürüttüğü eğitim öğretim faaliyetleri ele alınmıştır. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Katolik Kilisesi'ne bağlı kurulan üç büyük tarikat ele alınmıştır. Misyonerlik ve eğitimle iç içe olan bu tarikatların gelişim seyri incelenmiştir.

İkinci bölümde; Cizvit teşkilatının kuruluşu ve teşkilatın ana yapısına değinilmiştir. Cizvit eğitim felsefesinin dayandığı genel hususlar temellendirilmiştir. Cizvitlerde erkek ve kadın eğitime yer verilerek bölüm sonlanmıştır.

Üçüncü bölümde; Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim sisteminden yola çıkarak Yabancı Okulların statüsüne bu bölümde yer verilmiştir. II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) Cizvitlerin eğitim öğretim politikası, arşiv belgelerine dayanılarak ele alınmıştır.

Tüm bu çalışmada kullanılan kaynak ve materyaller Katolik Cizvit teşkilatının misyoner eğitim öğretim faaliyetlerine yöneliktir. Cizvit eğitim sistemi aslında başlı başına geniş bir içerik ihtiva eder ki onların teolojisi, misyonerlik doktrinleri ve yöntemleri diğer cemaatlerden ne denli ayrı olduğunun en önemli göstergesidir.

Tezin Amacı: Cizvitlerin Katolik temelli bir tarikat olduğundan yola çıkarak II. Abdülhamid döneminde misyonerlerin eğitim öğretim faaliyetlerini incelemektir. Müslüman ve Gayrimüslim tebaaya yönelik Cizvit okullarında telkin edilen dini propagandalar da bu çalışmanın kapsamına dâhildir. Bu yüzden bilhassa Osmanlı'nın son dönemi içerisinde bu tür faaliyetlerin etki alanının ne olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Önemi: Bu çalışma, Cizvit teşkilatının eğitim öğretim faaliyetlerinin misyonerlikle doğrudan alakalı olmasından dolayı önem taşımaktadır. Cizvit eğitim öğretim faaliyetlerinin en yoğun olduğu dönem dikkate alındığında II. Abdülhamid'in saltanat yıllarına dek gelmesi çalışmanın muhteviyatı açısından değerlidir. Ayrıca her ne kadar bu teşkilata ve bu teşkilatın faaliyetlerine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da, II. Abdülhamid dönemi ve bu dönemdeki Cizvitlerin eğitim-öğretim sahasındaki faaliyetlerine yönelik bir çalışma yapılmadığından, çalışmamızın önemi bir kat daha artmaktadır.

Sınırı: Bu çalışmanın sınırı II. Abdülhamid dönemi Cizvitlerin Osmanlı sahasındaki eğitim öğretim faaliyetleri ve 1876-1909 yıllarını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Coğrafi mekân olarak; Balkanlar, Anadolu ve Güney bölgelerinde belli vilayetler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kaynaklar: Çalışmada kullanılan kaynakları; Arşiv vesikaları, Resmî Yayınlar, Ansiklopedi ile Telif ve Tetkik eserler altında toplayabiliriz. Bunlar içerisinde en çok başvurulan kaynak arşiv vesikaları olmuştur. Konumuzla ilgili arşiv vesikalarına ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden (BOA) ulaşılmıştır. Bunun yanında Cizvit Kaynakları Enstitüsünün Cizvit Konferans Bildirisi (*The Jesuit Ratio Studiorum of 1599*)'nden ve Ignatius Loyola'nın bizzat kaleme aldığı *The Spiritual Exercises* eserinden yararlanıldı. Leon Taxil'in yazdığı ve Ahmet Rasim'in Osmanlı Türkçesine çevirip 44 sayfa malumat verdiği *Cizvit Tarihi* basma eseri de kaynaklar arasında yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) merkeze alınarak vücuda getirilen bu tezde konuya dair yapılan araştırmaların eksikliği kaçınılmazdır. Cizvitler hakkında detaylı malumat veren telif ve tetkik eserlerin çok olmaması istifade alanını daraltmıştır.

Son olarak; bu konu ile alakalı akademik yayınlar araştırılmış ve konuyla alakalı kitap ve makaleler temin edilmeye çalışılmıştır. Bu tür eserlerin tespitinde ise Millî Kütüphane'nin katalogları taranmıştır. Basma eserin bana ulaştırılmasında yardımcı olan kütüphane görevlilerine buradan teşekkürü bir borç bilirim.

Bektaş AKBAŞ
Kayseri 2021

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Cizvit Teşkilatında Öncü Misyoner Rahipler ve Faaliyet Yaptıkları Coğrafyalar.....	-56-
Tablo 2: II. Abdülhamid Dönemi Yabancı Okulların Devletlere Göre Dağılımı (1876 – 1909).....	-64-
Tablo 3: Osmanlı Devletine Gelen Hristiyan Misyoner Tarikatları ve Tarihsel Geliş Sıralamaları.....	-75-
Tablo 4: XIX. Yüzyıl Cizvit Okullarının Osmanlı Devleti’ndeki Dağılımı.....	-81-
Tablo 5: Dâhiliye Mektûbî Kalemi’nden Yollanan Umumi Malumat Kapsamındaki Vilayetler.....	-100-
Tablo 6: Halep Vilayetine Trieste’den Gönderilen Osmanlı Aleyhtarlığı Yazar ve Eser Künyeleri.....	-119-

KISALTMALAR

A.MKT. MHM	Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
age	Adı Geçen Eser
agm	Adı Geçen Makale
BEO	Bâb-ı Âlî Evrak Odası
C.	Cilt
çev.	Çeviren
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. MKT	Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat
DH.TMIK.M	Dâhiliye Mektubi Kalemî Komisyonu Maruzatı
DH.ŞFR	Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
Ed.	Editör
ET.	Erişim Tarihi
H.	Hicri
HR.HMŞ.İŞO	Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR.TO	Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
İ.AZN	İrade Adliye ve Mezahib
İ.DH	İrade Dâhiliye
İ.HUS	İrade Husus
J.R.S	Jesuit Ratio Studiorum
M.	Miladi
M.S	Milattan Sonra
MF. MKT	Maarif Mektubi Kalemî
M.V	Meclis-i Vükela Mazbataları
M.Ö	Milattan Önce
s.	Sayfa
Y. A. HUS	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y. EE. KP	Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. AZN	Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mazahib Nezareti Maruzatı
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.DH	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.MF	Yıldız Perakende Maarif Nezareti Maruzatı
Y.PRK.PT	Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Y. PRK. UM	Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Y. PRK. ZB	Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı

GİRİŞ

İsa'nın mesajlarına dayanan ve semavi kökenli bir din olan Hristiyanlığın Katolik mezhebi dünya üzerinde en yaygın inançtır. Günümüzde mevcudu iki milyara yaklaşan Katolisizmin akreditasyonunda Havarilerin öncü rol oynadığını görmekteyiz.¹

Filistin merkezli yayılmaya başlayan Hristiyanlık, ilk zamanlarda yapılan onca müdahaleye rağmen önü alınamayan ve genişleyerek Krallara dahi uzanan *propaganda* kampanyaları nihayetinde Roma İmparatorluğu tarafından M.S 313 *Milano Fermanı* ile serbest bırakılmıştır. Yeni dinin yayılmasının perde arkasında bazı içtimai çatışmalar yatmaktadır. Yahudilerin kendilerinden olmayan şeriati kabul etmemeleri ve pagan inanişinin resmi din olması toplumsal gerilimin başlıca sebebidir. Buna mukabil I. Constantinus mevcut inanişlar ile yeni din arasındaki gerginliğin devlet bütünlüğünü bozacağını ve bu duruma bir hal çare bulunması gerektiğini düşündüğünden ve Hristiyanlığın yayıldığı muhiti göz önünde bulundurarak devlet menfaatlerini gözetmiştir. İmparator, Roma İmparatorluğunu bir arada tutabilmek için yeni dine saygınlık vermek zorunda kalmıştır.² *Papa Sylvester* zamanında aldığı maddi yardımlar ve İmparatorluğun cüretli harcamaları karşısında daha fazla inanan bulmaya başlayan Katolik Kilisesi, devlet desteğini de arkasına alarak hâkimiyet alanını genişletmiş ve Katolisizmin yükselişi başlamıştır.³

Apostolik kökenli Katolik Kilisesi'nin kurucusu Petrus'tur ve ondan sonra gelen Papalar, kurucu Havarinin vekilleri kabul edilir. İsa'nın "*Ben de sana bildiriyorum, sen Petrus'sun ve bu kaya üstüne kilisemi kuracağım...*" sözleri ile zamanla Kilise Hristiyanlık inancının merkezi konumu haline gelmiştir.⁴ Bu yüzden dini olduğu kadar siyasi bir yapı arz eden Katolik Kilisesi miladi çağın başlarında mütevazı bir kilise; Roma Kilisesi ya da Roma Piskoposluğu olarak tarihsel yolculuğuna başlamıştır.⁵ Zamanla kilise öğretilerini ayrı bir din haline getirebilecek kadar ileri giden Roma Kilisesi hep bu

¹ Kürşat Demirci, "*Hristiyanlık*", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, C.17, s. 328-340.

² Kamil Doğancı, "I. Constantinus'un Hristiyanlığı Meselesi ve Ölümü Hakkındaki Tartışmalar", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 18/33, s. 501

³ Mürsel Özalp, *Papa'nın Yanılmazlığı Doktrini*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2015, s. 22

⁴ Kitâb-ı Mukaddes, *Matta*, 16/19, <https://incil.info>, (Er: 21.08.2020)

⁵ Mürsel Özalp, "Papanın Yanılmazlığı Doktrini ve I. Vatikan Konsili: Taraflar, Tartışmalar ve Ultramontanizmin Zaferi", *KTÜİFD*, 2014, 1/2, s. 4

üstünlük mücadelesinde Havarî Petrus'un değerlerini diğer Kiliselere dayatarak haklı çıkmaya çalışmıştır. Katolik Kilisesi'nin ortodoksi olduğuna önemli bir diğer delil ise "Mesih İsa'nın elçisi olan ben Petrus'tan, Pontus, Galatya, Kapadokya, Asya ili ve Bitinya'ya dağılmış ve buralarda yabancı olarak yaşayan seçilmişlere selam!"⁶ ayeti gösterilir.

Roma Kilisesi, mezhepsel olarak farklı bir anlayışa sahip olmasından ve dini öğretimde sadece kendini vazifeli görmesinden dolayı zaman içinde Doğu Kiliseleri ile teorik çıkmazlara düşmüştür. Bu çıkmazlarda kendini tek meşru gören ve Kiliselere tepeden bakmaya başlayan Roma, son hamlesini *Gregoir'in Reformu* ile yapmıştır. Bu reforma göre papalık monarşik bir kuruma dönüşmüş ve sadece ruhani yönden değil cismani yönden de tümleşik yetkiye sahip bir statüye erişmiştir.⁷ Roma Kilisesinin gücü öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki Orta Çağ'dan itibaren Katoliklik yeni bir din gibi algılanmaya başlanmıştır. Hristiyanlığın mezhepsel bölünmesinde uçuşunu derinleştiren fundamental sebep, Katolik Kilisesi'nin teolojik katılığı olmuştur.⁸

Hristiyanlar arasındaki teolojik sorunun temeline inildiğinde, ilk dönem Konsillerde başlayan ihtilafların giderek Hristiyan birliğini parçaladığı görülür. *Yabancılar Havarisi Pavlus*'un Kudüs'e gelerek M.S 49-50 yılında yaptığı "*Havariler Konsili*" ilk ihtilafa kapı aralaması itibariyle mühimdir. Hristiyan Şeriatı ve Yahudi Şeriatı olarak ortaya çıkan muhalif cepheler dine verilen ilk düzenlemede otorite olmak için mücadele etmiştir. Bu vesileyle belirtmek gerekir ki Katolisizm ilahiyatı tamamen Pavlus'un görüşleri merkezinde şekillenmiştir.⁹ Konsilin ele aldığı ve uzlaşa sağlanamayan başlıca husus yeni dine alışma noktasında pagan inancının getirdiği alışkanlıklara nasıl bir yaklaşım sergileneceği şeklindedir. Pavlus bu noktada daha müsamahakâr davranmışsa da diğer gurup keskin görüşlerle pagan inancına ait kaideleri reddetmiştir.¹⁰

M.S 325 yılında toplanan "*İznik Konsili*"nde teslis sakramenti gündemi oluşturmuştur. Teslis, namı diğer Üç Üknuma¹¹ Katolik Kilisesi litürjisinde büyük önem

⁶ Kitâb-ı Mukaddes, *Petrus* 1/1, <https://incil.info>, (Er: 21.08.2020)

⁷ Ahmet H. Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 41/1, s. 316

⁸ s. 309

⁹ s. 310-311

¹⁰ Orhan S. Yücetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, C.1, s. 417

¹¹ *Baba, Oğul ve Kutsal Ruh*

verilmiş ve ibâdiler arasında yaygın olan bu inanışta tavizkârlık gösterilmemiştir.¹² Ariuşçuluk sorunu da İznik Konsili'nde bir diğer meselesidir ve Katolikler ile heretikler arasında şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Batı'dan katılımın az olduğu ve 300 civarı piskoposun bulunduğu konsilde, Ariuşçular teslisin hurafe olduğuna dair görüş belirtmişler ve ciddi bir tepkiyle karşılaşmışlardır.¹³ M.S 431 yılında toplanan "*Efes Konsili*"nde ise İsa'nın annesi Meryem tartışmaların ana merkezindedir. Meryem'in bekâreti ve gebe kalışı ile ilgili tartışmalar gündem maddesidir. Burada Meryem'in statükosuna dair görüşler belirtilmiş ama belirli bir uzlaşa sağlanamamıştır. Yani Meryem bir insan olarak mı ele alınmalı ya da Tanrı doğuran doğaüstü bir varlık olarak mı? Bu ikilem arasında Meryem'e "Tanrı doğuran" anlamında *Theotokos* ya da insanın annesi *Anthropotokos* sıfatlarından hangisinin verilip verilmeyeceği tereddüdü yaşanmıştır. Tartışmada Meryem'i insan annesi olarak konumlandıran Nestorius'un "*Tanrı'nın bir annesi olamaz. Yaratılmış olan hiçbir varlık Tanrı'ya doğuramaz. Meryem sadece bir insan doğurmuştur, Tanrı'ya değil. Tanrı'nın dokuz ay boyunca bir kadının rahminde taşındığı, bebek elbiseleri giydiği, acı çektiği, öldüğü ve gömüldüğü söylenemez.*" Sözleri konsile damga vurmuş ve bu sözleri yüzünden Papa tarafından aforoz edilen Nestorius heretik fikirlerinden vazgeçmemiştir.¹⁴

Efes Konsilinden yaklaşık 30 sene sonra M.S 451 yılında toplanan "*Kadıköy Konsili*"nde ise önceki dini ihtilafların yolu kapatılmak istenmiş ve Monofizitizm görüşü ele alınmıştır. II. Theodosios ölümü üzerine İmparator seçilen Marcianus konsilin toplanmasına bizzat aracı olmuştur. II. Theodosios'un savunduğu Monofizitizm öğretisine göre İsa göksel bir varlık olarak nitelendirilmiş ve Tanrısal sıfatlara nail olduğu yolunda karar kılınmıştır. İsa'nın hem ilahi hem de beşeri kimliğinin ayrılmaz bir bütün olduğunu kabul edilmiştir.¹⁵

Yukarıda belirtilen ihtilaf mesellerinin zemininde Doğu ve Batı Kiliselerinin egemenlik mücadelesi vardır. Bu mücadele politik olduğu kadar dini muhteviyat da içerir ve Kiliseler ayrılığına giden süreci başlatır. Batı Katolikliğinin kesintisiz yükselişi karşısında Doğu Hristiyanlarının merkezi gücünü temsil eden Doğu Patrikliği, Roma ile

¹² Orhan S. Yüçetürk, agm, s. 413

¹³ Fatma İnce, "Bizans Devleti'ndeki Ariuşçuluk Tartışmalarının Hristiyanlık Üzerindeki İzleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, C.42, s. 327

¹⁴ Muhammed Tarakçı, "Nestorius ve Kristoloji", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, 19/1, s. 219-220

¹⁵ Mazlum Ş. Demir - Rüstem Çurku, "Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılış Noktası: Kalkedon Konsili", *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2020, 1/1, s. 67

aynı statüde anılmak ve siyasi blokta güçlü durmak için İznik Konsili'ni fırsat olarak görmüştür. Konsil esnasında alınan kararlarla Patriklik, Roma'yla eş değer dini otorite konuma getirilmiştir. Papa nezdinde kabul edilemez bu uygulamaya bir de (Kadıköy) İstanbul Konsili'nde alınan karar eklenince Batı tarafından ikinci bir infial meydana gelmiş ve Kiliseler arasında soğuk rüzgârların esmesine sebep olmuştur.¹⁶

Kadıköy Konsilin'de din adamı görevlendirme yetkisinin Kiliseler tarafından paylaşılması, Trakya ve Anadolu piskoposlarının atamasının İstanbul Kilisesi'ne verilmesi, Papa delegeleri tarafından kabul edilmediği gibi bardağı taşıran son damla olmuştur.¹⁷ Diğer açıdan, İmparator Marcianus'un İskenderiye Kilisesi'ni etkisizleştirmek için aldığı önlemler Konsil'de hesaba katılmayan sonuçlar doğurmuş ve Batı Kilisesi'nin düşmanlığını pekiştirmiştir. Zaten İmparatorun gizli emeli, Doğu ve Batı ikiliğinin altında yatan siyasi problemleri ayyuka çıkarmak ve İstanbul'un "*Yeni Roma*" olarak yükselmesini sağlamak ve "*Eski Roma*"nın tarihe gömülmesine tanıklık etmek yönünde olmuştur. İmparator Marcianus'un Konsil kararlarını imzalaması İskenderiye gibi Batı Kilisesi için de düşünülmüş politik bir hamleydi çünkü Batı'nın dini siyasal gücü de kırılırsa İstanbul Patrikliğinin önünde engel kalmamış olacaktı.¹⁸

Hristiyan teolojik yorumunda *Kutsal Ruh* formunun açıklanmasındaki görüş ayrılığı aynı zamanda bize iki kilise arasındaki ihtilafın dini argümanını verir. Katolikler; Kutsal Ruh'un teslis durumuna göre hem Baba hem de Oğul'da yer ettiğini ileri sürmüş, Ortodokslar ise Kutsal Ruh'un Oğul yolu ile Baba'dan çıkmış olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁹ Ayrıca Katolikler, Kutsal Ruh ile Tanrıyı aynı özellik içinde düşünmeden ayrı bir ruh olarak ele almıştır. Ortodokslar ise Kutsal Ruh'un ayrı bir ruh olmadığını Tanrı'nın kendinden bir cevher olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede süregelen tartışmalar çerçevesinde *Tanrı ve Oğul* kavramının farklı düşünülmesinden kaynaklı olarak teolojik ihtilaf derinleşmiştir.²⁰

Teolojik ve politik yönden ele alınan bu hadiselerin Kiliseler arasındaki ayrılığa neden olacak şekilde ayyuka çıkması, ziyaretler sırasında uyulmayan Kilise teşrifatçılığı tezahüründen kaynaklıdır. Papa IX. Leo tarafından 1054'te gönderilen

¹⁶ Mazlum Ş. Demir - Rüstem Çurku, agm, s. 67, "*Doğu Kilisesi'ne Başpiskoposluk yetkisinin verilmesi*"

¹⁷ s. 67

¹⁸ s. 67-68

¹⁹ Ahmet H. Eroğlu, agm, s. 317

²⁰ Mürsel Özalp, age, s. 36-37

Kardinal Umberto'nın uzlaşma noktasında saygısız davranışlarda bulunması ve Patrik huzurunda uyulması gereken kurallara uymaması nedeniyle görüşme sonlandırılmıştır. Emredici ve küstah tavırları yüzünden bir daha görüşmeye alınmayan Kardinal'in, İstanbul Patrikliği ve ileri gelen din adamlarını aforoz ettiğini belirten belgeyi Ayasofya'da ilan etmesi sonun başlangıcı olmuştur. Bu eyleme karşılık 1054 yılında İstanbul Patrikliği de Roma Kilisesi'ni aforoz edince iki kilise arasındaki politik ve dini sebeplerden dolayı resmi ayrılık gerçekleşmiştir.²¹

Katolik mezhebinin tarihi evrimi yukarıda değinildiği gibi birçok siyasi ve politik çalkantılarla doludur. Mezhebin geçirdiği travmalardan ayakta kalmasını sağlayan şey güçlü bir organizasyon kimliğine sahip olmasıdır. Bu yapının içerisinde kurulan tarikatlar da dinin yayılmasında ve müdafaasında etkili rol oynamıştır. Katolik mezhebine bağlı kurulan tarikatlar içinde en etkili gücü Cizvit teşkilatı oluşturur. Cizvitler; Ignatius Loyola tarafından kurulan, içtimai ve siyasi hedefleri olan bir teşkilattır. 27 Eylül 1540'da kurulan teşkilat, geniş bir eğitim ağına ve müesseselere sahip olmasından dolayı misyonerlik faaliyetlerini organize şekilde yerine getirebilen uluslararası bir örgüttür.²² Papalık ve Fransa tarafından desteklenen Cizvitler XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren dini misyonerlik kampanyalarını Fransız kapitalizminin senkronuna bağlamıştır.²³ Teşkilat, 1773-1814'te Avrupa kıtasında yasaklanma sürecini sonlandırıp tekrar ayağa kalkmasını Papa ve Fransa önderliğinde başarmıştır. XVIII. yüzyıl Cizvitler için varlık yokluk arasında geçen dönem olmasına karşın onların eski konumuna güçlenerek dönmelerinde Papa'nın desteği ve Fransa'nın Doğu'daki Katoliklerin hamisi konumundan vazgeçmeyerek Cizvit bloklarını sağlam tutması gösterilebilir.²⁴ Fransa'dan önce Katoliklerin sorunlarıyla ilgilenen İtalya şehir devletlerinden Venedik ve Cenevizler Osmanlı yükseliş dönemine kadar faal çalışmıştı ama Avrupa'da XVI. yüzyılda etkin güç haline gelen Osmanlı, Haçlı birliği önlemek adına Fransa'yı imtiyazlarla yanına çekti ve ilk büyük Doğu - Batı ittifakının yolunu açarak Fransızların Katolik haklarını devralmasına neden oldu. Bununla birlikte Fransız elçileri Katolikler üzerinde doğrudan yetkili olurken İtalyan devletleri geri plana itildi. Katolikler Osmanlı devletinden herhangi bir hak elde etmek ya da okul açma

²¹ Eroğlu, s. 318

²² Ali İsmet Güngör, *Tanrı'nın Şövalyeleri Cizvitler*, İlgili Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016, s. 9

²³ Necmettin Tozlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları), 1999, C. 5, s. 330

²⁴ Ahmet Türkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye Vatikan İlişkileri", Çev: Bayram Akbulut, *İslam Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 2019, 4/1, s. 126

gibi teşebbüsleri Fransız Elçiliği vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye iletmeye başladı. Katoliklerin cemaat olarak bulunduğu Osmanlı sahasında özellikle Balkanlarda ve Anadolu'da Fransız gücü üst düzeye çıktı.²⁵

Osmanlı üzerinde ağır ağır elde ettiği kazanımlarla kendine sağlam bir yer edinen Fransa, diplomatik ilişkilerde Cizvitlerin koruyuculuğunu müdafaa etmeyi o derece ileri götürmüştür ki ilişkileri askıya alabilecek cesareti bile gösterebilmiştir. Fransız Sefaretinden *De Salignac*, Sadrazam Murat Paşayla gerçekleştirdiği 1609 tarihli görüşmede ele alınan Cizvit bahsi kriz yaratacak tartışmalara sebebiyet vermiştir. Teşkilatın zararlı çalışmaları sonrasında ülkeden çıkarılması kararına Fransız Elçisi karşılık olarak diplomatik ilişkilerin durdurulabileceği tehdidini savurmuştur.²⁶ Cizvit haklarının kademe kademe Fransa'nın gözetimine geçmesi de Fransa'nın genel olarak Doğu politikalarından bir tanesidir.

Cizvitlerin yasal imtiyazlarını genişletmek isteyen Fransa, 1535 ve 1609 kapitülasyonlarının devamına ek olarak verilen 1673 imtiyazında Katoliklerin haklarını tekrar gözden geçirmiş ve Cizvitlerin elde ettiği haklar anlaşmayı imzalayan karşılıklı devletler güvencesine bağlanmıştır. *Köprülü Fazıl Ahmet Paşa* ve Fransız devlet adamı *Marki de Nontiel*'in anlaşmaya varmasından sonra yürürlüğe giren anlaşmanın 43. maddesinde Galata'da müteşekkil Cizvit ve Kapuçin Katolik misyonerlerinin korunması özellikle mevzu bahis olmuştur. Rahiplerin dini kimlikleri ve çalışmaları devlet güvencesi altına alınmış ama bir istisna misyonerlik çalışmalarına ruhsat verilmemiştir.²⁷ Ayrıca 1673 ahitnamesinde Fransa'nın egemenliği atında bulunan Katoliklerin Fransa'ya bağlı olmalarının ve nerede olursa olsunlar dini görevlerini yerine getirirken herhangi bir sorunla karşılaşmamalarının, onları tehlikeye atabilecek garâzkarane tutumlara karşı müsamaha gösterilmeyeceğinin altı özellikle çizilmiştir.²⁸ 1673 imtiyaz maddelerini genel hatlarıyla değerlendirirsek; Kutsal yerlerin ziyaret edilmesinde serbestiyet tanınması, Kamame Kilisesi'nde ibadet özgürlüğünün sağlanması²⁹ ve Katoliklerin yerleşik olduğu bölgelerde ibadet icra edebilmeleri, en son olarak Fransız gözetimi altında olan Katolik Kiliselerinin

²⁵ Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev: Cemile Erdek), Küre Yay., İstanbul 2009, s. 80

²⁶ s. 97

²⁷ Emine Öztürk, *Kilise'nin Militanları Cizvitler*, Vera Yay., İstanbul, 2017, s. 108

²⁸ Frazee, s. 123

²⁹ Abdurrahman Bozkurt, "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi", *Tarih Dergisi*, 2010, 52, s. 128

herhangi bir yasa dışı muameleden korunması gerektiği şeklinde sıralanabilir.³⁰ Cizvitlerin Fransa'dan aldığı destek bunlarla sınırlı değildir.

Fransa'nın destekleri yanında Papalık makamının her daim yardımlarından mahrum kalmayan Cizvit teşkilatı yaşadığı sorunlara rağmen ayakta kalmasını bilmiştir. Tarihsel süreç içinde birçok sorunla karşılaşan Cizvitlerin *Counter-Reformation Process*'ta ele aldığı Katolisizm apolojisi bir uyanıştı ve Papalığın, Avrupa'yı kasıp kavuran din savaşlarında küllerinden yeniden doğmasını böylece içten yenilenmesini sağlamıştır.³¹ Hatta Cizvitlere karşı duran ve kapatılmalarına neden olan dini formellerden *Gallikanizm* ve *Jansenitler* bertaraf edilerek Cizvit hâkimiyeti belli bir süre kesintisiz ilerlemiştir.³² Katolisizm inancıyla taban tabana zıt olan Cizvit uygulamaları her ne kadar işe yarasada Kilise'nin temel değerleriyle uyuşmamaktaydı. Evanjelist Cizvit rahiplerine yapılan baskılar işe yaramış ve bizzat Papa tarafından yapılan yöntemlerini değiştirmelerine yönelik ikazlar fayda vermemiştir.³³ Kilise'nin dünyaya hâkim olmadığı takdirde yok olmanın daha hayırlı olacağını ve bu uğurda çalışmaktan geri durmayacaklarını her platformda dile getiren Cizvitler, Papa'ya sonsuz sadakatle bağlı olmalarına rağmen misyoner prensiplerinden vazgeçmemişlerdir.³⁴

Diğer inançların kutsal saydığı akideleri Katolisizm içine dâhil edilmesiyle başlayan Cizvit aleyhtarlığı süreci, Jansenitlerin aydınları yanlarına çekerek Papa üzerinde baskı oluşturmaya kadar gitti. Temelde Cizvit metodolojisi sorgulanmasına rağmen tüm bu eleştirilerin göbeğinde açık bir şekilde tarikatın Katolisizmden bağımsız eylemleri yer almıştır. Uzak Doğu faaliyetlerinin "*Dini merasimlerde Çinlilerin İmparator, Konfüçyüs ve atalarını onurlandırmalarına Cizvitlerin müsaade etmesi...*"³⁵ yönündeki gelişim seyri Cizvitlerin aldığı tepkiyi öyle bir seviyeye ulaştırmıştır ki tarikatın Hristiyanlığı değiştirdiği ve dinsizliğe sebebiyet verdiği yönünde görüşlerin Papa tarafından kabul

³⁰ Sevil Gözübüyük, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerinin Rolü", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 2018, 5./12, s. 638

³¹ Britannica, *Counter-Reformation*, <https://www.britannica.com/event/Counter-Reformation>, (ET: 21.08.2020)

³² Mümin Köktaş, "Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 17/1, s. 147

³³ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 136-202 "Gallikanizm: Hristiyanlıkta (Özellikle Fransa'da) Roma Katolisizminden ve Papa'nın otoritesinden az ya da çok bağımsız olmayı hedefleyen doktrin, Jansenizm: Hristiyan geleneğindeki bir heretik akım. C.O Jansen'in (1585-1683) Augustinus isimli eserinden alınan beş öneride özetlenebilen bir düşünce akımı."

³⁴ Leo Taxil, *Cizvit Tarihi*, (Çev: Ahmet Rasim), Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, (H: 1304), 1886, s. 35 (۴°)

³⁵ Ali M. Yel, "Geleneğin bozulması: Kurtuluş teolojisi ve Cizvitler", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 1998, 2/5, s. 38

görmesine neden olmuştur. Jansenitlerin Cizvitlere karşı savunduğu antitezler ve Katolik Kilisesi'nde elde ettiği kamuoyu getirisinin etkisi yabana atılmamalıdır ama 1714 tarihinde Papa IX. Clement *Unigenitus* kararnameini imzalayarak Jansenizme son vermesi ve Cizvitleri koruduğunu ilan etmesi enteresan bir gelişmedir.³⁶ Fransa'nın Vatikan'dan bağımsız bir ulusal Katolisizm arayışında ortaya çıkan doktrin ise *Gallikanizm* akımıdır. Papa'nın dini müdahaleleri Fransız bürokrasisi için siyasi endişeler doğurmuş ve eleştirileri beraberinde getirmişti. Bu sorunun en aza indirilmesi için ülke sınırları içinde yer alan kiliselerin Vatikan'dan bağımsızlaştırılmasına çalışılmıştır. Cizvitlerin katı Katolisizm taraftarlığı karısında milli Gallikan kilisesi, Papalığın ultramontan doktrinini Fransa sahasında seyreltmışlerdir.³⁷

Cizvitlere karşı dini düşmanlığın yanında siyasi birimlerin de teşkilat aleyhtarlığına dönüştüğü görülür. Uzun yıllar din savaşları yüzünden kana bulanmış Avrupa, 1648 yılında *Vestfalya Antlaşması* ile artık Katolik iktidarına son verebilmişti. Papa'nın taç giydirdiği ve Katolik dünyanın baş savunucusu olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu *Vestfalya*'da ganimetlerini bırakırken *Voltaire*'nin deyimiyle "...ne kutsal, ne Romalı, ne de imparatorluk" olarak gücü kalmıştı.³⁸ Din savaşlarından arifesinde Roma Cermen İmparatorluğunun güçten düşmemesi için alınan önlemler ve Cizvitlerin politik cephelere sürülmesi, reform Avrupa'sında kendilerine siyasi destek bulmaya çalışan Katoliklerin bir atağıdır. Aynı şekilde Rusya Çarlığını Polonya Kralı'na savaş açmaya ikna etme teşebbüsleri imparatorluğun karşısında yer alabilecek güçleri bertaraf etmek için atılmış adımdır.³⁹

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğuna verilen siyasi destek yanında Avrupa'da dini bir devrim olarak görülen Lutherizm manifestosunun önüne geçmeye çalışan Cizvitler, 1572 yılında meydana gelen *Aziz Bartalmay* katliamında baş aktör olmuşlardır.⁴⁰ 1605 yılında İngiltere Kralı I. James ve Parlamentonun *Barut Komplosu* olarak bilinen 5 Kasım'da düzenlenen anarşist bir eylemle havaya uçurulmasına ramak kalmışken

³⁶ Leo Taxil, age, s. 27 (YV)

³⁷ Emmanuel Tawil, "Fransa'da Milli Din: Gallikan Hipotez", (Çev: Mürsel Özalp), *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, 6/3, s. 132-135

³⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2012, s. 184

³⁹ Dénes Harai, "Une chaire aux enchères. Ambassadeurs catholiques et protestants à la conquête du patriarcat grec de Constantinople (1620-1638)", *Revue D'histoire Moderne - Contemporaine*, 2011, 58/2, p. 56

⁴⁰ Yılmaz Topçu, "Lutherizm ve Türk Din Reformu", *ESOGÜ Tarih Dergisi*, 2020, 3/1, s. 48-51

önlenmesi Protestan karşıtı Cizvitleri tekrar gündeme getirmiştir.⁴¹ Fransa Kralı IV. Henry'in *Nantes Bildirisi* ile Protestanlara dini özgürlük sağlaması ve bazı haklar vermesi Katolikler tarafından hoş karşılanmamıştı. Buna mukabil Cizvit provokatörlerinden *Pierre Barrier, Clermon, Pervardo*'nun düzenlediği silahlı saldırı kralı öldürmeye yönelikti ve aynı şekilde *Kardeş Damien* namı bir Cizvit'in Fransa Kralı XV. *Louis*'in arabasına binerken katletme girişiminde bulunması Katolik Cizvitlerin reforma olan tepkisinin birer tezahürüydü.⁴²

Cizvitlerin siyasal müdahil oldukları meselelerde teşkilata karşı tavrını en net ortaya koyan muhalif güçlerin başında XVIII. yüzyıl Avrupa'sının güçlü hanedanlığı *Bourbonlar* gelir. İspanya, Fransa ve İtalya gibi önemli devletlerde saltanatı akraba ilişkileriyle ele geçiren bu köklü aile Avrupa üzerinde egemen olmayı başardığı gibi iktidarı kendi menfaatlerine göre şekillendirmiştir. Avrupa hâkimiyet realitesinde siyasi bir erk olan Bourbon hanedanlığı ile dini güç Cizvitler politik sebeplerle karşı karşıya gelmiştir. Hanedanlığın akrabalıklarla tesis ettiği politik müeyyideler karşısında duramayan teşkilat Avrupa içinde mimlenmiş ve rekabet adeta cadı avına dönmüştür.⁴³ Aynı zamanda Bourbon hanedanlığının politik gücü kullanarak Katolik Kilisesi'nde elde ettiği nüfuz, Cizvitleri kalbinden vurmuştur. Öyle ki Kardinal Lorenzo Ganganelli Papa seçilmeden önce Cizvitleri kaldıracağına dar söz vererek görev başına gelebilmiştir.⁴⁴ Ancak bu durumun yanında Cizvitler de kendilerine düşman ya da engel gördükleri yapılarla mücadele içerisine girmiştir. Özellikle dünyaya din penceresinden bakışın zayıfladığı bir dönemde *Masonluk* cemiyetinin gün yüzüne çıkışına sahne olur. Üyeleri arasında kardeşlik birliğine önem veren ama temelde Yahudi Şeriatının bir maskesi olan Masonluk, din ve ulus ayrımı yapmaksızın dünyayı kuşatmayı hedefleyen gizli bir cemiyet olarak dinlerin karşısına dikilmiştir.⁴⁵ XIX. yüzyılda üyeleri hızla artan bu din düşmanı cemiyetin kurucuları arasında önemli devlet adamları ve aydınlar bulunuyordu. Cizvitler bu dinsiz cemiyetle mücadele etmek isterken karşısında siyasi nüfuzu kolay sindirilmeyecek bürokratik oligarşiyle karşılaşmıştır.⁴⁶

⁴¹ Taxil, s. 12 (12)

⁴² s. 12-34 (12-34)

⁴³ Öztürk, s. 33

⁴⁴ Ali M. Yel, agm, s. 39

⁴⁵ İlhami Soysal, *Dünya'da ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar*, Der Yay., İstanbul 1980, s. 16-17

⁴⁶ Öztürk, s. 33-34

Tüm bu dini, siyasi ve içtimai sebepler ışığında mevcut gücünü koruyamayan Cizvitler, Avrupa coğrafyasından birer birer tasfiye edilmiştir. Cizvitler, 1759'dan itibaren devlet adamı Pombal'ın emriyle Portekiz'den çıkarılmıştır. 1762'de Fransa'da, Cizvit teşkilatının yasaklandığını tüm ülke geneline ilan ederek faaliyetleri durdurulmuştur.⁴⁷ Avrupa sürgün yılları olarak tabir edebileceğimiz XIX. yüzyılda Fransa'dan üç defa kovulan Cizvitler⁴⁸ "...Avrupa'nın her cihetinden ve âlel'hûsus mensubiyet ve mühimmiyet iddiasında bulundukları Fransız ilgasından böyle tard u teb'id edilmekle..." ağır bir darbe yemişlerdir.⁴⁹ 1767'de tarikatın doğduğu coğrafya İspanya'da Cizvit rahipleri tutuklanmış ve teşkilata ait tüm faaliyetler askıya alınmıştır. Rusya'da Çar Petro Cizvit faaliyetlerini son verirken Ortodoksların rahat bir nefes almasını sağlamıştır.⁵⁰

Katolik Kilisesi'nin devletler karşısında kayıtsız kalan sınırlı gücü teşkilatın kendini müdafaa için aldığı dini ve siyasi önlemleri boşa çıkarmıştır. Tüm kozlarını öne süren ve kaybeden teşkilat, yediği en ağır darbenin ikincisiyle doğrulamamıştır. Papa XIV. *Clement*, 21 Temmuz 1773 tarihinde "*Dominus ac Redemptor*" isimli genelgeyle tarikatın Katolik Kilisesi adına yaptığı tüm çalışmaları yasaklamış ve kurumun lağvedildiğini dünya kamuoyuna bildirmiştir.⁵¹ Bu yasaklanmanın ardından Cizvit etkisi yasal düzeyde kırılmıştır ama teşkilatın farklı adlarla korporasyon oluşturmalarına mani olunamamıştır. Beyrut merkezli kurulan ve İzmit'te faaliyet gösteren Cizvit *Saint Sava Cemiyeti* bunlardan biridir. İzmit'e Cizvit rahip ve rahibelerin gönderilip orada okul faaliyetine teşebbüs etmeleri ve mülk satın almaları bu cemiyet sayesinde gerçekleşmiştir. Yakından takip edilen Saint Sava Cemiyeti üyelerinin çalışmaları hem Maarif Ecnebiye Müfettişliğine hem de İdari Müdürlüklere bildirilmiştir. Mekatib-i Gayrimüslim ve Ecnebiye'nin teftişi neticesinde cemiyetin çalışmaları durdurulmuştur.⁵²

XIX. yüzyıl Avrupa kamuoyunda gündemlerin çok hızlı değiştiği bir süreci ihtiva eder. Ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik rekabetin gözleri kör ettiği bu yüzyılda Cizvitler adına yeniden bir canlanma yaşanmıştır. Eski konumuna dönmek ve misyonerlik faaliyetlerini tekrar canlandırmak isteyen Katolik Kilisesi, geleneksel Hristiyanlık anlayışını değiştirerek dine yeni bir veçhe kazandıran Cizvit tarikatını tekrar cephelere

⁴⁷ Yel, s. 39

⁴⁸ Öztürk, s. 37

⁴⁹ BOA, MF. MKT, 86.83.1, M. 4 Mayıs 1885

⁵⁰ Yel, s. 39

⁵¹ Ali İsra Güngör, age, s. 71

⁵² BOA, MF. MKT, 134.54.1, M. 31 Aralık 1891

sürmüştür.⁵³ Tarihler 1814 Martını gösterdiğinde son koalisyon savaşı Paris Muharebesi'ni kaybeden ve *Fontenblö Anlaşması* ile tahttan çekilen *Napolyon Bonapart* tamamen sindirilmişti.⁵⁴ Bu gelişmeyi fırsat bilen Papa daha önce Napolyon'un ve Fransa'nın ezici gücü karşısında ayakta kalabilmek için istediği fırsatı yakaladı. Öyle ki kralların elinden taç giydiği Papa'yı ayağına getiren Napolyo'nun (1804) tören esnasında Papa'nın elindeki tacı alarak kendi başına koyması ilahi otoriteye büyük bir saygısızlıktı ve Bonapart'ın İmparator ilan edilmesinden sonra İtalya Kralı olarak 1805 Milano Katedrali'nde taç giymesi gergin ortamı yumuşatmamıştı.⁵⁵

Papa VII. Pius'un, Katolik bölgeleri işgal etmesi üzerine Bonapart'ı sert dille eleştirmesi iki liderin arasını açmakla kalmadı, karşılığında Papa'nın Paris sürgünü başlamıştı.⁵⁶ Bu son nokta karşılıklı güvenin sifra inmesine neden olduğu gibi Katolikler gözünde Fransa'nın imajını da çizmişti. En nihayet tahtan indirilip *Elbe* adasına sürgün edilen imparatorun yarattığı siyasal kargaşadan düzene çıkmak için toplanan 1815 Viyana Kongresi, Avrupa'da Metternich sistemine geçilmesini zorunlu kılmıştır.⁵⁷ Avrupa siyasetindeki karmaşanın uzun dönem normalleşeceğini ummayan ve Napolyon esaretinden 7 Ağustos 1814'te kurtulan Papa VII. Pius'un ilk işi '*Sollicitudo Omnium Ecclesiarum*' genelgesiyle Cizvit faaliyetlerinin önündeki engeli kaldırmak oldu. Bu ortamda sessiz sedasız tekrar aktif çalışma sahasına dönen Cizvitler kısa sürede eski hallerine dönmüşler ve Papa'nın girişimleri neticesinde teşkilata ait kurumların ve okulların iade edilmesi sağlanmışlardır.⁵⁸ Cizvitlerin dönüşünde Katoliklerin teşviki yanında Napolyon muhalifi Fransız diplomasinin de etkisi vardır. Özellikle Fransız Konsolosu olan *M. Bullin* İstanbul'da ilk Cizvit Okulu Saint Benoit mezunuydu ve bu bağlılığa ödenmesi gereken bir minnet borcu olduğundan hem Papalık ve hem de Kral ile görüşmeler yaparak teşkilatın canlanması için ilk adımları atmıştır.⁵⁹

⁵³ Sevil Gözübüyük, agm, s. 637

⁵⁴ Kamuran Şimşek, "Tarih-i Cevdet'e Göre Napolyon", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, 1/17, s. 91

⁵⁵ Yahya Bağçeci, "Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart'ın İmparator Unvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, 7/29, s. 80

⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1489-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997, s. 55

⁵⁷ s. 74-78

⁵⁸ Güngör, s. 72

⁵⁹ Haktan Birsell, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'in Mektubu)", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, 9/4, s. 218

XIX. asrın son çeyreğinde; Cizvit teşkilatı; gizli, aleni, yasa dışı yapılanmaları ile İslam dünyasına yönelmiştir. *Kolağası Mehmet Tahir*'in 1881'de ele geçirdiği ve Almandan tercüme ettiği *Cizvit Cemiyeti'nin Talimatı Hafiyesi* başlıklı malumatta Cizvit teşkilatının matuf hedefi Osmanlı topraklarından başlayarak tüm İslam âlemi olmuştur. Osmanlı için tehlike arz eden bu talimatlar kitabı Sultan II. Abdülhamid döneminde gün yüzüne çıkarılmış ve bu önemli veri Cizvit teşkilatının iç yüzünü gözler önüne sermiştir.⁶⁰ Teşkilat hakkında birçok yazarın kaleme aldığı eserlerde tarikatın kötü yönleri ele alınmış ve bireyde meydana gelen hassasiyete dikkat çekilmiştir. Bu konuda Paul Hoensbroech'in "*Bu sayfaların amacı, Cizvitlerin en başından beri hayatımın her döneminde oynadıkları başroldür. Çocukluktan gençliğime, gençliğimden olgunluğuma kadar kurdukları düzen ve bende neden oldukları zarar ve bana getirdikleri zararların bende yarattığı tahrîbâttır. Ruhumda açılan derin boşluk ve onların orada diktiği devrilmez yapı...*" itirafında olduğu gibi Cizvitlerin yarattığı etki, bireyden başlayarak toplum ve devlet üzerinde kendini göstermiştir.⁶¹ Cizvitler diğer Hristiyan tarikatlarından farklı olarak eğitim kurumları sayesinde Avrupa dışına yayılabilmişler ve dünyanın farklı bölgelerine ulaşabilmişlerdir. Özellikle fakir toplumlar içinde barınmaya çalışıp adalet, yardım ve dayanışma gibi sosyal hassasiyetleri kullanarak hoş bir imaj çizmişlerdir.⁶²

Osmanlı sahasında ise eğitim kurumları ile ön planda olan Cizvitler, Ignatius Lolaya'dan esinlenerek kaleme alınan *The Jesuit Ratio Studiorum Of 1599* eserindeki talimatlar sayesinde disiplinli bir eğitim vizyonu geliştirmiştir.⁶³ Osmanlı topraklarında Cizvit teşkilatı belli stratejik noktaları eğitim ya da ibadethane haline getirmişlerdir.⁶⁴ Bunun yanı sıra Sultan II. Abdülhamid döneminde özellikle Müslüman kitle üzerinde etkili olmak için yasadışı kurumlar açmışlardır. Maruzatlar; hacimleri olsun, muhteviyatları olsun, farklı ahval ve şeraitte Cizvit teşkilatının faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler ihtiva eder. Aynı zamanda ele alınan istihbarat raporları bariz tehlike alametlerinin bir nevi sinyali gibidir. Cizvitlerin Osmanlı coğrafyasında açtığı okullarda Müslüman halkı

⁶⁰ Orhan Sakin, *Cizvit Cemaati ve Gizli Talimatları*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s. 10

⁶¹ Paul Hoensbroech, *Fourteen Years A Jesuit: A Record Of Personal Experience And a Criticism*, (Translate: Alice Zimmern), Edinburgh, Vol.I, 1911, p. XV

⁶² Güngör, s. 202

⁶³ Öztürk, s. 61

⁶⁴ BOA, DH. MKT, 1393.32.1, M. 18 Ocak 1887

Hristiyanlığa davetleri ve Gayrimüslim tebaaya yönelik Katolisizm çalışmaları misyonerlikle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılr.⁶⁵

Osmanlı sarayında Cizvit görevlilerinin siyasi makamca tanınması elçilik vazifelerinden biri haline gelmiştir. Konsolos *De Breves* (1560-1628) devlet ilişkilerinde cemaatin Fransa'ya yol açacağı tehlikeyi ülkesine bildirmiştir ama Fransa Kralı *XIII. Louis* protokol sonucunda elde edilecek çıkarları düşündüğünden elçinin ikazlarını dinlememiştir. Protokol görüşmelerinde, Cizvitlerin Suriye'ye yerleşme konusunda imtiyaz elde edilmiştir ve böylece teşkilat okullarının güney vilayetlerine ilk teması başlamıştır.⁶⁶ Böylece Suriye, Halep ve Filistin bölgesi Cizvit politikasının merkez üssü haline gelecektir.⁶⁷ Bu arada 1789'da Fransa'da başlayan ihtilal hareketi eski sistemlerin çöküşünü ve tarihe karışmasının habercisi niteliğindedir.

Fransa, 1789'dan sonra laik bir devlet olduğunu kalın puntolarla ilan ederken Katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmeyi, kendiyle çelişmesine rağmen kabul etmiştir. Kralı tahtından eden ihtilalci hükümetler, koruma altına aldıkları ve kendilerini Doğu siyasetinde temsil eden Cizvitlerin varlığını devam ettirmeye yönelik politikalar üretmeye devam etmiştir. Fransız konsoloslarına gönderilen emirnamelerde misyonerlerin faaliyette bulundukları ülkeyi terk etmesinin önüne geçilmiştir. Fransız İhtilali'ne kadar Doğu politikasında kendisini rakipsiz gören devlet, ihtilal sonrasında da aynı çizgiyi korumaya çalışmıştır.⁶⁸ Katolikleri istediği gibi yönlendirebilen Fransızlar, rakip devletlerin Osmanlı karşısında elde ettiği imtiyazlarla tahtından itmeye başlayınca dostluk ilişkileri askıya alınmış ve Napolyon Bonapart'ın 1798 İskenderiye müdahalesiyle ilişkiler düşmanlığa dönüşmüştür.⁶⁹ 1798 Napolyon'un Mısır'ı işgali ilk defa İslam dünyasına kendi evinde taarruz başlatan Avrupa, medeniyetler çatışmasında üstünlüğünü gelecek yüzyıl boyunca diri tutacaktır. Mısır işgali ve sonrası siyasi başarısızlık yaşanmış olabilir ama Batı'nın 1096'da verdiği mesaj son derece tarihseldi ki üzerinden geçen onca zaman zarfında hafızalardan silinmemiştir.⁷⁰

⁶⁵ BOA, MF. MKT 473.56.3, M. 24 Ekim 1899

⁶⁶ Frazee, s. 195

⁶⁷ Gülşen İstek, "Cizvit Tarikatının Liselerde Verdiği Eğitim ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler: Avusturya Örneği", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2019, 14/2, s. 170

⁶⁸ Frazee, s. 204

⁶⁹ Fahir Armaoğlu, age, s. 84

⁷⁰ Bedri Gencer, *İslam'da Modernleşme*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2017, 105-114

Fransa, Osmanlı ile tarih boyunca siyasi arenada kurduğu yakın ilişkileri son yüzyılda yoğun bir biçimde kültür alanına taşımayı başarmıştır. İslam âleminde tutunabilen ve kendi güdümünde çalışan Katolik okulların açılmasına ön ayak olduğu gibi finansman desteği sağlayarak Cizvit eğitime katkı sağlamıştır. II. Abdülhamid döneminde (1890) Almanya'nın da kabulüyle kapitülasyonların kaldırılması ve böylece ülkede Fransız misyonerlerinin etkisi kırılaacağı gündeme gelmişti ama Ecnebi devletlerin itirazı yüzünden vazgeçilmiştir.⁷¹

Fransa'nın kültür alanındaki faaliyetlerinin simgesi haline gelen Cizvitleri korumaya yönelik faaliyetlerine sık sık rastlanır. Osmanlı topraklarındaki Cizvitlere ait bir okulun ruhsat alması yönünde gelen emirlere uymadığı ve okulun kapatılması istendiğinde çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Öyle ki okulla ilgili girişimler başladıktan sonra Fransız Konsolosluğundan alınan şikâyet üzerine okulu kapatma işleminden vazgeçilmiş ve kamu görevlilerinin yaşadığı politik sorunlar ortaya çıkmıştır. Devlet, duruma müdahil oluncaya kadar sadece öğrencilerin okula girişleri polis tarafından men edilmeye çalışılmıştır. Polisin mevzu bahis vazifeyi yerine getirmesine rağmen şüpheler devam edegelmiştir. Çünkü Fransız Konsolosluğunun eninde sonunda bu meseleye müdahil olacağı ve baş ağrıtaacağı endişesi devlet kurumları üzerindeki baskıyı göstermektedir.⁷²

Fransa ile Cizvitlerin yakın münasebeti Osmanlı sahasında teşkilata geniş bir yayılım alanı imkânı verirken konsolosların diplomatik gücü Cizvit kurumlarının Osmanlı karşısında güçlü durabilmesini sağlamıştır. Fransa'nın Cizvitleri sadece politik yönden desteklemediği ayrıca teşkilata finansman sağlayarak Osmanlı sahasında okul açmasına katkı sağladıklarını anlaşılmaktadır. Suriye'de bulunan Cizvit rahiplerinin Fransa meclisinden aldıkları 4 bin lira meblağ ile bazı köy ve yerleşim merkezlerinde okul açma girişiminde bulundukları görülür. Osmanlı Devleti kırmızı çizgilerini koruyarak bu gibi dış destekli faaliyetlerin kesinlikle yasak olduğunu bölge idaresine bildirmiştir. Fransa destekli bir yardımla Cizvitlerin okul açma teşebbüsleri engellenmiştir.⁷³

Koşullara göre farklı politikalar geliştirebilen teşkilat; okul faaliyetleri ve ücretsiz öğrenci kabulleriyle, açtıkları tıp mektepleri ve hastanelerle, toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik yaptıkları hizmetlerle, düşkünlere sağladıkları barınma imkânlarıyla

⁷¹ Halil İnalcık, *Makaleler I*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2009, s. 279

⁷² BOA, Y.PRK.UM, 15.86.1, M. 26 Ekim 1889

⁷³ BOA, Y. MTV, 33.37.1, M. 27 Mayıs 1888

halka hizmet düsturunu benimsemiş ve kamuda barınmaya çalışmıştır. Cizvit teşkilatının ana temayülü eğitim olduğundan diğer yatırımlara göre bu alanda daha profesyonelleşmiş organize bir bütünlük arz ederler. Katolik prensiplerini kullanan örgüt, türlü sebeplerle Osmanlı Maarif sistemine entegre olmaktan her daim uzak durmuş ve yabancı okullar statüsünde bağımsız hareket etmeye çalışmıştır.⁷⁴

Son olarak Cizvit teşkilatının zaman içinde gelişimine bakıldığında; 1556 Loyola döneminin sonlarına doğru 1000 üyesi ve 150 demirbaşı bulunan tarikat yüz yıla yakın bir sürede üye sayısını on beş kat artırırken kurumlarını üç katına çıkarabilmiştir. 1773'te üye sayısını 23 bin bandına kadar getiren teşkilatın demirbaşları 1600'e ulaşmıştır.⁷⁵ Bu verilerden yola çıkarak 1773'te kapatılan ve aradan yarım asır dahi geçmemişken tekrar arenaya dönen Cizvitlerin 1814'ten sonra 35.000 üyeye çıkması ve 3200 tesiste 13.000 papazın eğitim öğretimle meşgul olması kadrolaşmalarının gücünü görmek adına önemli verilerdir.⁷⁶

⁷⁴ Güngör, s. 115-116

⁷⁵ Öztürk, s. 31

⁷⁶ Tümer Günay "Cizvitler", T.D.V İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993, Cilt: 8/40, s. 40-41

I. BÖLÜM
KATOLİK MEZHEBİNDE ÜÇ BÜYÜK TARİKAT

KATOLİK MEZHEBİNDE TARİKAT ANLAYIŞI

Aynı dinin içinde farklı uygulamalara dayansa da Tanrı'ya ulaşma hedefi olarak kısa tanımlanan tarikat anlayışı her dinde olduğu gibi Hristiyan Katolik inancında da mevcuttur. “*Yol, gerçek ve yaşam Ben'im...*”⁷⁷ ifadesinde olduğu gibi tarikatların önemli özelliği İsa'ya yönelmektir. İsa'yı örnek alıp yoksulluk fakirlik için bir yaşam felsefesi oluşturma isteği dinin farklı yollarla tecrübe edinilmesini sağlamıştır. Hristiyanlıkta tarikat menşei belli şahsiyetlerin inzivaya çekilip hayattan soyutlanmasıyla başlamıştır.⁷⁸ Kurucularının adları ile anılan tarikatlar, Katolik Kilisesi tarafından sonradan azizleştirilmiş ve örnek yaşam şeklinde inananlara refere edilmiştir.⁷⁹

İnziva ya da yalnız yaşam olarak tanımlanan *Monachus* (Keşiş) kelimesi Latince kökenli olup *yalnız hayat süren kişi* anlamına gelmektedir.⁸⁰ Manastır hayatının Katolik dünyasında ulvi bir yaşama ulaşma ve adanma iradesinden mütevellit saygın bir konumu vardır. Manastır hayatında Aziz *Benedikt*'in oynadığı rol önemlidir ve günümüze kadar gelen dönemde ondan ilham alan Hristiyan tarikatların mihenk taşı manastır mirasıdır. Benedikt'in yaşamından esinlenen “*Regula*” (Kural) adlı eser manastırcı hayatın kolektif kurallarını ihtiva eder ve sonraki dönem Hristiyan tarikatlarının temel felsefesinde yer alır. *Regula*, asketizm (çilecilik) öğretisi insanları ideal Hristiyan olma yoluna teşvik eden kurallar bütününden oluşmaktadır. Manastır hayatı genel olarak düşünüldüğünde mistik yani ruhani tecrübelerden ziyade bedensel zevk yoksunluğunun ön planda olduğu bir hayat şeklidir. Bu yoksunluğun mistik tecrübe haline dönüşmesi Benedikt'in İsa'nın çilesine benzer bir yaşam kurma isteğinde aranmalıdır.⁸¹

Manastır geleneği İsa'ya benzemek bir yana tamamen onun yaşamını kopya etmektir. Bu hayatı benimseyen rahipler ve rahibeler günlük sıradan bir yaşamın dışında nefse ağır gelen maddiyattan uzak münzeviyâtı kendilerine rehber edinmişlerdir. Ailelerini terk eden keşişler dünyanın herhangi bir yerinde yalnızlıkla iç içe, fakir ve düşkün bir hayat sürmüşlerdir. Benediktivâri olma Hristiyanlığın kutsal prensiplerine dâhil edilmiş ve asketizmin Kiliseye entegrasyonu sağlanmıştır. Kilise bünyesinde varlığını günümüze

⁷⁷ Kitâb-ı Mukaddes, *Yuhanna*, 14/6, <https://incil.info>, (Er: 21.08.2020)

⁷⁸ İsmail Taşpınar - Yasin Güzeldal, "Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri", *Akademik Dergisi*, 2020, 8/1, s. 13

⁷⁹ Güncel Türkçe Sözlük, *Tarikat*, <https://sozluk.gov.tr>, (Er: 21.08.2020)

⁸⁰ Bilal Baş, "Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, 44/1, s. 183

⁸¹ İsmail Taşpınar - Yasin Güzeldal, s. 15

kadar ulaştıran manastır öğretisi içinden önemli din adamları da çıkmıştır.⁸² Trent Konsili ile tarihe karışan manastırcılık geleneği Cizvit tarikatının gezginci keşiş modeline entegre edilmiştir.⁸³

Katolik Hristiyanlığının tam olarak benimsenmesinde Avrupa içinde ve dışında tarikatların önemi yadsınamaz. Uzak coğrafyalara giden rahiplerin gösterdiği fedakârlık ve münzevi yaşamları insanlar nezdinde dikkat çekici olmuştur. Katolik tarikatlar, *Benedikt* geleneğinden yola çıkarak dönemsel yakınlıklarla misyonerlik hedefiyle kurulmuştur. Papa'nın dünyayı Katolikleştirme hedefinde tarikatın kullanımını ve tarikat liderlerinin yüceltilmesini Kilise menfaatleri açısından uygun görölmüştür.⁸⁴

Cizvit tarikatının kurucu babası Ignatius Loyola'nın azizleştirilmesi de bu maksadın ürünüdür. Loyola Cizvitlerin kurucu babası olmakla kalmamış, müritlerin hayata bakışlarında ve yaşam şekillerinde örnek bir şahsiyet olmuştur.⁸⁵ Cizvit lideri Loyola, Aziz Benedikt'in manastırvari yaşamı kadar Katolik itikadının dünya üzerinde yaygınlaşmasında *Fransiskan* ve *Dominiken* tarikatlarından ilham almıştır. Cizvit eğitim sisteminde, spesifik Katolik okulların reformist varyasyonunu bulabilmek mümkündür. Katolikliğe yakın ya da karşıtı emsallerle kurulan birçok tarikat mevcuttur ama burada üç büyük Katolik tarikatı mahiyeti yönünden ele alınmıştır.⁸⁶

a. Fransiskanlar

Aziz Francesco (1181-1226) tarafından kurulan Fransiskan tarikatı İsa'nın yaşamını ve ilesini örnek almıştır. Asıl adı Giovanni Francesco Bernardone olup İtalyan Assisili Francis'dir.⁸⁷ Yoksulluk ve münzevi bir dünya görüşüne sahip olan Francesco, yarattığı kardeşlik ağı sayesinde teolojik öğretilerine taraftar bulabilmiştir. Tarikat yaşam biçimini belli ölçülerle Aziz Benedikt'ten esinlenerek düzenlemiş ve Papa III. Innocent tarafından 1209 yılında onay almıştır.⁸⁸ Fransiskanlar yoksulluk ve maddi düşkünlükten uzak bir yaşam kurmayı arzulamışlardır. Başlarda az bir mürit kitlesine sahip tarikata

⁸² Bilal Baş, agm, s. 187

⁸³ Güngör, s. 30

⁸⁴ Taşınar - Güzeldal, s. 12-18

⁸⁵ Ignatius Loyola, *The Spiritual Exercises*, (ev: Father Elder Mullan, S.J.), New York, 1914, Week Part 4, Second Point

⁸⁶ Resul Ay, "Moğollar ve Katolik Misyonerlik: Fransiskan ve Dominiken Rahiplerinin Asya ve Yakındoğu'da Misyonerlik Faaliyetleri (13-14. Yüzyıllar)", *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*, 2020, 64, s. 39

⁸⁷ Güngör, s. 40

⁸⁸ Mahmut oban, *Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskanlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 10-28

katılım sonradan hızlanmış ve ünleri kısa sürede İtalya dışına çıkmıştır. İsa'ya benzer çilesiyle inzivadayken bedeninde beliren yaralar sonrasında *stigmata* alan Francesco, Papa tarafından azizleştirilmiştir.⁸⁹

Tarikat kurucusunun yazdığı kurallar “*Regula Bullata*” olarak bilinir ve belli bir disipline dayanır. Francis’in Regula doktrini İncil sistematüğini merkeze almıştır.⁹⁰ Yaşamının belirli bir bölümünde İsa gibi şehitlik yolunu hedefleyen Francis, Haçlı Serferleri aracılığı İslam dünyasına yolculuk yapmıştır. Eyyubi Sultanı *El Malik El Kamil* ile 1219 yılında görüşme fırsatı bulmuş ve ona Hristiyanlığı anlatmıştır. Sultan tarafından iyi karşılanan Francesco misyoner hedefine ulaşamayarak ülkesine geri dönmüştür.⁹¹

Ülkesine döndükten sonra Francis, kurucusu olduğu tarikatın gelişimi yolunda çaba sarf etmiştir. İsa’nın yaşamını baz alan Fransisken felsefesi, Tanrı sevgisi ile bütünleşik bir yapıdadır ve mürşitler Francis’in yaşamındaki uhreviyatı kolayca benimsemişlerdir. Tarikat toplumun her kesimine kapılarını açarak özel bir statü oluşturmamıştır.⁹²

Tarikat teolojisinde Tanrı en önemli kavramdır ve yaşamı bütünler. Yaşamın merkezinde yer alan Tanrı, Oğul ile birlikte insanlığa evrilir. Tanrı’nın varlığı sevgiyle ve Oğul’un acılarıyla tecelli eder ki bu mistik süreçte sevginin ve acının birleşiminden inayet ortaya çıkar. Fransiskenlere göre Tanrı inayetin gerçekleşmesi için ona olan inancın saf ve temiz olması yanında yaratılan her şeye saygı gösterme zorunluluğu vardır. Âsli günahın zuhurunu insanoğlunun bencilliğinden ileri geldiğini savunan Fransiskenler, bu yüzden maddi yaşam arzusunun asıl suç olduğunu düşünmüşler her şeyden feragat etmişlerdir. İlk insanın tecrübe ettiği egoizm en büyük günah olarak tarikat öğretilerinde yerini almıştır.⁹³

Francesco’nun ölümünden sonra takipçileri Hristiyan yaşamının İsa gibi olması gerektiği ideolojisini devam ettirmişlerdir. Yoksul yaşayan bu keşişler dünyayı dolaşarak İsa sevgisini her yere ulaştırma gayretinde olmuşlardır. Bu çalışmalar içinde daha profesyonel düzeyde bulunan ve İslam’ı metodik olarak inceleyen tarikat mensupları da

⁸⁹ Güngör, s. 40

⁹⁰ Mahmut Çoban, age, s. 19-23

⁹¹ Abdülkadir Kurt, *Hristiyanlık Tarihinde Fransisken Tarikatı*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (2012), s. 51

⁹² s. 69

⁹³ Güngör, s. 43

vardır. Ayrıca Fransiskanların bilime katkılarını düşündüğümüzde ilahiyat felsefesini objektif ve kıyaslamalı ele aldıklarını söylemekte yarar var çünkü İslam ilahiyatının karşılaştırılmalı ele alınması, Katolik teolojinin apolojisine daha akılcı bakılmasını sağlamıştır.⁹⁴

Dilsel ve dinsel teolojik apolojinin profesyonel bağlamına Fransiskan aydınları dikkat etmiştir. Önemli Fransiskan müsteşriklerinden *Raymond Lull*'un teolojik çalışmalara akademik yaklaşması ve Doğu ilimleri tahsil etmesi, kendinden sonraki aydınlara ilham olmuştur. Bilimsel gelişmelere kapalı olmayan Fransiskanların dine aykırı olmamak kaydıyla fenni ilimlere sedd çekmemiştir. Roger Bacon (1219-1292) gibi aydınların Orta Çağ karanlığını pozitif bilimlerle aydınlatmasında Fransiskan katkıları meşhurdur.⁹⁵

b. Dominikenler

Tarikat *Dominik de Guzman* (1171-1221) tarafından kurulmuştur.⁹⁶ Dominik tarikatı mensupları sıradan fakir hayatı yaşayan kimseler değildi. Eğitimli ve kilise içinden kişiler olması yönünden Fransiskanlardan ayrılırlar. Papa'nın görevlendirmesiyle dünyanın her yerinde hizmet verme idealleri, din adamı yetiştirme ve vazifelendirme gibi kurumsal görevleri Cizvitlere benzerlik gösterir. Yine de Monastik (Manastır) anlayışına sahiptirler ve tarikat mensupları giydikleri elbiseden dolayı *siyah keşişler* olarak tanınmışlardır.⁹⁷

Üst tabakaya hizmet etmelerinden dolayı ve entelektüel birikimleri sayesinde ünlenmişlerdir. Teolojik olarak sentezci bir inanışa sahip olan Dominiken, nutuklara önem veren ve derin tefekkürle hakikate ulaşmaya çalışan bir tarikat lideridir. Dominik, tarikatın kurallarını belirlemiş ve haleflerine kuralların uyulması noktasında sıkı telkinler yapmıştır. Bu kurallar aynı zamanda Dominiken tarikatının hiyerarşik yapısını da ortaya çıkarmıştır. Şehir ve taşra teşkilatı şeklinde örgütlenen Dominiken tarikatı, tarihi seyir içinde farklı

⁹⁴ Çoban, s. 64-68

⁹⁵ s. 46-47

⁹⁶ Salihe Esen, *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2015, s. 78

⁹⁷ Muhammed Tarakçı, "Fransiskan ve Dominiken Tarikatları", *Felsefe Ansiklopedisi*, (Ed: Ahmet Cevizci), Ebabil Yay., Ankara, 2009, C. 6, s. 832

varyasyonlar göstermiş olmasına rağmen dışı açılımda entelektüel kimliğinden bir şey kaybetmemiştir.⁹⁸

Ünlü ilahiyatçılar *Albert Magnus* ve *Thomas Aquinas* öncülüğünde teolojik felsefede mesafe kat eden tarikat, İslam medeniyetine uzak kalmamış ve apolojik tartışmaları ön planda tutmuştur.⁹⁹ Dominiken tarikatının felsefeye verdiği önem sayesinde Aristo felsefesi ve Augustinus ilahiyatı, Katolisizm potasında eriyebilmiştir. Thomas'ın Tanrı ve evren görüşleri, İslam inancı ile benzerlik gösterir. Tanrı'nın birliğinden yola çıkan düşünür, yaratıcının üstün varlık olduğunu, acziyet bildirmeyeceğini ve âlemin yoktan yaratılması gibi hususlarda kelâm kuramıyla ortak fikre sahiptir.¹⁰⁰

Kendini eleştiren Müslümanların görüşlerini ikinci plana iterek sadece Hristiyan apolojisini önemseyen ve Müslümanları aptallıkla suçlayan Thomas'ın önermesi mesnetsizdir. İslam'ın bedensel zevkleri önemseddiği ve uhrevi şeyleri değersizleştirdiği yönündeki düşünceleri kısıtlı İslam bilgisinden kaynaklanmıştır.¹⁰¹ Dominik tarikatının yaşam tarzında Fransiskenlerde olduğu gibi maddi yaşamdan uzaklaşma ilkesi vardır. Dominikler, Kilise öğretilerini gezerek vazeden ve eğitimli kadrosu ile toplumun her kademesinde yer edinen bir tarikattır. Tarikat ilhamını *Augustin*'in Hristiyan ilahiyatına damga vuran görüşlerden alır. Ayrıca Katolisizmin müdafaasında Dominikenleri ön saflarda görmek mümkündür. Engizisyon sürecinde dinden dönenlerin yargılanmasında ve heretiklerin Kilise'ye tekrar bağlanmasında Aziz Dominik bizzat aktif görev almıştır. İlk Engizisyoncular olarak anılan Dominikenler, İspanya'da yaşayan Müslüman ve Yahudilerin katledilmesinde devlet terörizminin hukuki müeyyidesidir.¹⁰²

⁹⁸ Salihe Esen, age, s. 72

⁹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr>, (Er: 21.08.2020), "*Albert Magnus (1027-1280) Hristiyan bilim adamı. Dominiken tarikatına bağlı ve felsefe ile uğraşmıştır. Thomas Aquinas (St. Thomas Aquinas 1225. 1274) "Docror Angelicus" ünvanlı ve felsefe alanında uzmanlaşmış bilim adamı. Avrupa'nın Orta Çağ karanlığından kurtulmasına katkıda bulunmuştur. Thomist ilahiyatın kurucusudur.*

¹⁰⁰ Muhammed Tarakçı, "Hristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, 14/2, s. 145

¹⁰¹ Süleyman Dönmez, "İbn Rüşt ve Thomas Aquinas Bağlamında Hristiyanlığın Rasyonel Yorumuna İslam Felsefesinin Etkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, 7/2, s. 22

¹⁰² Muhammed Tarakçı, "St. Thomas Aquinas ve İslam", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 6/3, s. 210-211

c. Cizvitler (Society of Jesus)

Ignatius Loyola'nın (1491-1556) önderi olduğu Cizvitler, 1534 yılında ve bir gurup teoloji öğrencisi¹⁰³ tarafından Paris'in Montmartre bölgesinde kendilerine has tarikat yemini ile kurulmuştur.¹⁰⁴ *İsa Cemiyeti* olarak da bilinen Cizvitler, Katolik Hristiyanlığın en aktivist teşkilatı olarak günümüze kadar ulaşan faaliyetleri ve inişli çıkışlı dönemleriyle adından söz ettiren önemli bir misyoner tarikattır.¹⁰⁵

1521 yılında geçirdiği ağır bir savaş tecrübesinden sonra kendini inzivaya adayan Loyola, burada *The Spiritual Exercises* (Manevi Egzersiz) öğretisinin temellerini atmıştır. Eski hayatına sırtını dönen Loyola, Manresa (İspanya) manastırında uzun meditasyonlar sayesinde ruhani bir kimlik kazanarak adeta küllerinden yeniden doğmuştur. O artık dünyevilikten uzak ve kendini İsa'nın dinine adanmış kemâlât sahibi bir kuldur. Dikkat çekicidir ki Ignatius Loyola'nın hayatı Fransiskanların lideri Francesco ile benzerlik gösterir. İkisi de yaşadıkları savaş tecrübesinden sonra inzivaya çekilmişlerdir. Loyola da manevi değişimden sonra insanları İsa'ya davet için Kudüs'e gitmiş ama başarılı olamamıştır.¹⁰⁶

İsa'nın yolundan giden Cizvit teşkilatı gezici misyonerlerden müteşekkildir. Rahipler, önemsiz gördüğü ya da çalışamayacağı mahallerde faaliyet göstermediği gibi daima dolaşarak kendilerine uygun bölgeler arama gayretinde olmuştur. Bu yüzden sürekli fakir hallerini ve derbeder görünümelerini öne çıkarmışlar ve toplum nezdinde dikkat çekmemeye çalışmışlardır.¹⁰⁷

Yapısı itibari ile Cizvitlerin diğer tarikatlardan ayrılan bir diğer husus ise sistemli ve organize olmalarıdır. Teşkilat yapısında üst kadrodan alt kadroya kadar hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur. Şehir ve taşra teşkilatının yanına eğitim teşkilatını da eklersek Cizvit sitemini daha iyi tasavvur edebiliriz. Öyle ki içtimai platformda, şehir ve taşra teşkilatı toplumu hedef tahtasına koyarken okul teşkilatında görevli memurlar genç dimağları siper almıştır. Böylece misyonerlik faaliyetleri toplumun her kademesinde daha

¹⁰³ Taxil, s. 6-8 (٦-٨). "Ignatius ve Xavier berberinde Cizvitlerin kurucu babaları, 'Salermon, Lenés, Bobadil, Rudicas' Ignatius'dan sonra başa Lenés geçmiştir."

¹⁰⁴ Gülşen İstek, agm, s. 165

¹⁰⁵ Güngör, s. 9

¹⁰⁶ Çoban, s. 8-11

¹⁰⁷ Orhan Sakin, age, s. 92

sistemli bir şekilde yürütülmüştür.¹⁰⁸ Buna mukabil ilk dönem Katolik misyonerleri dini yayma konusunda öncüydüler ama kitlelere kısıtlı bir erişim sağlıyorlardı. Cizvitler ise Loyola'nın ortaya koyduğu eğitim formülüyle dünyanın en ücra köşelerine misyonerliği kurumsal bir kimlikle ulaştırmayı başarmışlardır.¹⁰⁹

Cizvit tarikatının eğitmen misyoner yaklaşımına verdiği ehemmiyet göz önünde bulundurulursa onların diğer tarikatlara nazaran okullaşma çabasında gösterdiği üst düzey gayret yabana atılamaz. Eğitim kriterlerini daha kuruluş aşamasında netleştiren teşkilat, Loyola'nın Paris'te aldığı derslerden yola çıkarak müfredat programını belirlemiştir. Eğitim ve misyonerliği aynı ölçüde homojenleştirerek güçlü bir telkin mekanizması inşa etmişlerdir. Uzman kadro ile yaptıkları eğitim faaliyetleri ayrıca modern okulların temelini atmıştır. Okulların ekonomik potansiyellerini ticari müessese gibi kullanarak eğitim öğretimi küresel bir şirket haline getiren de Cizvitlerdir. Teşkilata bağlı dernek, sivil savunma ve benzeri kuruluşların vasıtasıyla ihtiyaç duydukları insan kaynağına çok rahat ulaşabilmişlerdir.¹¹⁰ Kadın ve erkek müritlerinin potansiyelini kendi menfaatleri doğrultusunda etkili bir şekilde kullanan başka sistemler de bunlardan etkilenmişlerdir.¹¹¹

Cizvitler, siyasi ve politik meselelerde tarikat hüviyetinden çıkarak cemiyet nazarında güçlü bir örgüt marjinalliğine bürünür. Dünya üzerinde sözü geçer bir merci olmalarını sağlayan şey kurumsal güçleri ve devlet sistemlerinde önemli konumda bulunan müritleridir. Bu güç sayesinde ki kendi siyasi bloklarını oluşturabilmiş ve devletlerin lehinde aleyhinde gelişmelerin aktörü olabilmışlerdir. Görüleceği üzere bir tarikatın çok üstünde meziyetlere sahip Cizvitler; casusluk, propaganda ve suikast gibi birçok eylemde müritlerini kullanabilmiş bir teşkilattır.¹¹² Hatta 1560 yılında Cizvit Gonzalo Silverya'nın Portekiz Krallığı menfaatine yaptığı casusluk sonrasında yakalanıp sürgün edilmesi bu durumu örnekleyen ender hadiselerden sadece bir tanesidir.¹¹³

Teşkilat menfaati söz konusu olduğunda Cizvitler, kendilerine bağlı her bireyi başka ülkelerin lehinde ve aleyhinde kullanmışlardır. Osmanlı istihbarat raporlarına

¹⁰⁸ Sakin, s. 91-93

¹⁰⁹ Bahri Ata, *Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı*, Pegem Yay., Ankara, 2016, s. 64

¹¹⁰ Öztürk, s. 73

¹¹¹ Hans P. Kolvenbach, "Themes of Jesuit Higher Education", 2000, Heartland III, p. 1-2

<https://onlineministries.creighton.edu/Heartland3.r-themes.html>, (Er: 21.08.2020)

¹¹² Sakin, s. 98

¹¹³ Tasil, s. 9 (9)

yansıyan bir belgede, günümüz Çekya'sına bağlı olan Bohemya 1900'lü yılların başında Avusturya'nın Orta Avrupa'daki önemli üstlerinden biridir. Moravya ve Silezya'dan müteşekkil olan bu bölge Avusturya'nın Kuzey Avrupa ile bağlantısını sağlamaktadır.¹¹⁴ Bohemya Çehlerinden ve bağınaz Slav Hristiyanlardan olan Avusturya Konsolosu *Mösyö Bara* Cizvit okullarında eğitim almış önemli bir devlet adamıdır. 1903 yılında Yanya ve Atina'ya birtakım seyahatlerde bulunmuş ve bu zaman zarfında Atina'da askerlerin durumunu teşhis edip Hristiyan halktan alınan vergileri kontrol etmiştir. Vergi ödemeyecek durumda olanları askeriye bünyesine dâhil ederek güçlü bir ordu kurma uğraşında olmuştur.¹¹⁵

Cizvitlerin kendi militanlarını önemli mevkilere getirdiklerini ve kurumsal gücü kullanarak siyasi rotasyonlar yaptıklarını görmekteyiz. Teşkilatın *Mösyö Bara* ile olan ilişkisi Osmanlı istihbaratının gözünden kaçmamıştır. Bu sebeple Avusturya'nın Balkan faaliyetleri de yakından takip edilmiştir. Perde arkasında Cizvitlerin ama göz önünde Yunanlıların bulunduğu ve Balkanlar üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı Makedonya sınırını güvence altına almak isteyen Devlet-i Âliye'nin meseleyi yakından takip etmesi gayet doğal bir reflektir.¹¹⁶

Cizvitlerin politik uygulamaları yanında, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı topraklarındaki yasadışı eğitim öğretim faaliyetleri belgelerde sıkça vurgulanan hadiselerden bir başkasıdır. Ruhsatsız eğitim kurumları ve bu kurumların kapatılmasına rağmen başka mevkilerde tekrar açılmaları devlet görevlileri tarafından yakın takibata uğramıştır.¹¹⁷ Teşkilatın idealleri sayesinde Katolik mezhebi dünya üzerinde geniş bir misyonerlik ağı kurabilmiştir. Kilisenin militanları kültürel emperyalizmi inanç pragmatizmi bağlamında misyonerliğe güncelleyerek toplumlar nezdinde muazzam bir teolojik ilerleme kaydetmiştir.¹¹⁸ Katolikler ve Cizvitler arasındaki ilişki detaylandıkça Cizvitlerin neden bu kadar önemli bir teşkilat olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

¹¹⁴ Ahmet Uysal, "Çekya'da Nüfus Değişimi ve Nüfusun Mekânsal Dağılımı", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 2020, 10/1, s. 143

¹¹⁵ BOA, Y. PRK. UM, 67.84.1, M. 21 Aralık 1903

¹¹⁶ BOA, Y. PRK. UM, 67.84.1, M. 21 Aralık 1903

¹¹⁷ BOA, DH. MKT, 1676.59.1, M. 23 Kasım 1889

¹¹⁸ İbrahim Sümer, "Kitap Tanıtımı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, 43/2, s. 508

KATOLİKLERİN VE CİZVİTLERİN DÂİMÎ BİRLİKTELİĞİ

Katolik dünyasının merkezinde bulunan Papa, hem ruhani liderliği hem de yanılmazlığıyla (lâyuhtî) tüm inananlar bazında önemli bir mercii konumundadır.¹¹⁹ Tarih içinde Vatikan sadece teolojik olarak değil, siyasi ve sosyal yönleriyle Hristiyan âleminde varlığını her daim hissettirmiştir. Katolik inancının Roma'dan özerkleşmesiyle başlayan dünyevileşme dönemi *Laterano Antlaşması*'na değin çalkantılı geçmiştir. 11 Şubat 1929 tarihi, Vatikan'ın başlı başına dini devlet olması ve Kilisenin dini hüviyeti zamanla geri plana itilmesini beraberinde getirmiştir.¹²⁰ Bu durumun mümessilleri gayelerine ulaşmada siyasi baskıdan kurtulmak için Katolik Kilisesi'ni zamanla dünyevileştirmişlerdir.¹²¹ Papalığın dünya üzerinde hâkim olma mücadelesinin tarihsel spektrumunda koşulsuz şartsız Katolisizmi egemen kılma gayesi vardır.

Avrupa kıtasını Ortaçağ boyunca tek din hegemonyasına tâbi tutan Katolikler Doğu'nun da kendi bayrağı altında dize gelmesini istiyordu. Bunu gerçekleştirebilmek adına yaptığı ilk girişimler boşa çıktı çünkü kendi içinde yaşadığı krizler Avrupa dışına yönelmesini engelliyordu. Katolikler, kiliseler ayrılığından sonra birçok farklı jenerasyon ürünü olan tarikatlara bölünmüştü ve bu soruna heretik akımların Katolik karşıtlığı da eklenince işin boyutu çok ciddi bir hâl aldı.¹²² Papa'nın Kilise'yi müdafisi her defasında engizisyon mahkemelerine yetki vermek ve kendine bağlı misyoner tarikatları ön cepheye sürmek olmuştur.¹²³ İnanç dışı olanları ezdikçe içten içten yükselen karşıtlığı görmezden gelen Papa, din savaşlarıyla gerçeği anlamıştı ama akabinde gelen Protestan reformu süreci Katolik dünyasını hiç istemediği yerlere savurdu.¹²⁴

Fransisken ve Dominikenlerden umduğu medeti bulamayan Papalık makamı en sonunda Cizvitler sayesinde dehlizdeki ışığı gördü. Diğer tarikatlara göre çizgisi farklı olan Cizvitler aksiyonlu bir hayatı tercih etmişlerdir. Kuruluş felsefesinde olduğu gibi tarikat

¹¹⁹ Yücetürk, s. 416

¹²⁰ Ramazan E. Güllü, "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2019, 36, s. 4

¹²¹ Özalp, age, s. 12-13

¹²² Halim Işık, "Katharlar: Balkan Kökenli, Avrupa Ortaçağında Katoliklerce Yakılarak Öldürülen Heretik Hristiyan Dinî Hareket Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, 2, s. 282-286

¹²³ Dinçer Demirkent, "Adaleti Sağlamak Değil, Hakikati İnşa Etmek: Engizisyon Yargılama Usulü", *Ankara Barosu Dergisi*, 2017, 2, s. 208

¹²⁴ Salihe Esen, "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler", *Dini Araştırmalar*, 2017, 20/52, s. 113

müritleri prensip olarak sade bir hayat anlayışını tercih edinmiştir. Katolik kilisesi bünyesinde kurulan meşru her tarikatın, kilise tarafından belirlenen kriterlere uygun olarak hazırlanmış ve sistemli hale getirilmiş bir kurallar bütününe sahip olması gerekir.¹²⁵ Daha sonra bu sistemin işlerlik kazanması için kilise merkezi otoritesinden onay alması lazım gelir. Cizvitlerin aldığı onay belgesi *Exposcit Debitum* olarak bilinir ve beş bölümden müteşekkildir. Bu bölümleri ele alırken dikkat edilmesi gereken nokta, kuruluşu bizzat onay veren Papa'nın Cizvitlere verdiği geniş salahiyyettir.¹²⁶ Cizvitlerin her yönden bu kadar ileri gitmesini sağlayan ve diğer tarikatlara kıyasla önde olmalarının nedeni, Papa'nın teşkilata bakış açısında gizlidir. Ayrıca Papa, zor zamanların kurtarıcısı olan Cizvitlerin tüm koordinasyonunu elinde tutan perde arkasındaki eldir.¹²⁷ Aldığı salahiyyetle diğer tarikatları pasivize eden ve onların misyonerlik faaliyetlerinde sönük kalmasına neden olan Cizvitler, Kilise öğretilerini dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaştırmıştır.

Yeryüzündeki tüm Cizvit faaliyetlerin Kilise nezdinde yapılacağının alamet-i farikası olan onay belgesi Papa'ya koşulsuz itaat yeminiyle başlar. Loyola ve arkadaşlarının tarikatın kuruluş arifesindeki ettikleri özel yemin budur ve kutsal yemin olarak literatürde yer alır. Kutsal yemin, tarikatın teşekkülünde yüce bir amaç olduğu ve Tanrı'nın toparlayıcı erdemini Cizvitlerin gerçekleştirebileceği ve sürünün dağımlıktan kurtarılacağı şeklinde tezahür etmiştir. Bu birleşme bir nevi Tanrı'nın temsilcisi Papa'ya verilen ilahi ahit gibidir ve kuruluş felsefesi tek bir şeyi ifade eder: *Kilise'ye adanmışlık*. Bu adanma İsa'nın gerçek dini olan Katolisizmin âleme egemen olmasıdır ki Mesih'in dönüşüne dek misyoner faaliyetlerden geri durulmaması, Cizvitlerin ulvi amacındaki çizgisel zaman boyutudur. Dinin telkininde ve yayılmasında donanımlı müritlerin olması aynı zamanda onların tarikat hayatını benimsenmesi, Cizvitlerin olmazsa olmazlardandır. Böylece icazetten koşulsuz itaate geçilerek Papa'ya bağlılığın sonsuza dek süreceğine dair anlaşma ahdi tamamlanmıştır.¹²⁸

Loyola'nın manevi araştırmalardan ders alan mürit; çocuk, aile ve toplumun yenide inşasında gerekli rolü üstlenir. *The Spiritual Exercises*'de olduğu gibi on dört haftalık inzivaya dayalı değişim programı Cizvit disiplinin merkez üssüdür. Programı

¹²⁵ Güngör, s. 20

¹²⁶ Antonie de Aldama, *The Constitutions of the Society of Jesus: The Formula of the Institute, Notes for a Commentary*, (Pdf) (Çev: Ignacio Echániz), *St. Louis The Institute of Jesuit Sources*, 1990, p. 2–23. https://jesuitportal.bc.edu/research.documents.1550_formula. (Er: 21.08.2020)

¹²⁷ p. 1

¹²⁸ p, 1-2

uygulayan aday manevi değişimler sonucunda Cizvitlere bağlı kullardan biri haline gelir. Sadakatin tecellisi derin inziva programından sonra müritte gerçekleşen metamorfoz manevi yönelimde sona gelindiğinin sinyalidir. Yaşam ve ahiret diyalektiğinde ebedi krallığa yönelmeyi seçen mürit, kendini Tanrı yoluna adamaya karardır. Hiçbir şeyin müridi yolundan saptıramadığını, Katolisizmin mürşidi Papa'ya hizmet noktasında dünyanın neresinde olursa olsun inanca hizmet edeceğini ve bu uğurda ölümü bile göze alacaktır. Manevi disiplin yeterliliğine ulaşan kul, insanlığı Katolisizme davet iradesinde kemale ermiştir ve güçlü bir duruş sergileyebilir. Bu meditasyon programı Loyola'nın başlattığı ve tarikat şakirtlerinin geçeceği, bir hayli zor olduğu kadar disiplinli ve itaatkâr bir yoldur. Manevi merhaleden başarıyla geçebilen adaylar ancak tam bir mürit olgunluğu gösterebilir. *The Spiritual Exercises* sayesinde Kiliseye kenetlenen Cizvit kullarının sistem dışına çıkması önlenmiş olunur.¹²⁹

Cizvit teşkilatının kuruluşunda üstlenilen vazifenin yerine getirilmesinin etkili bir inanç vazifesi olduğu söylenmiştir. Görev sorumluluğu ile dolu müritlerin vazifeyi icra ederken yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelebilmeleri edindikleri yüksek maneviyat sayesinde. Özellikle maneviyatsız ve bilgisiz bir şekilde işe koyulmanın hedeflenen amaca ulaşmayacağından müritleri eğitim sayesinde ıslah edilmiş birer Katolik rahip haline getirme sorumluluğu aynı zamanda Cizvit teşkilatının potansiyeli değerlendirme yaklaşımıdır.¹³⁰

Hizmetlerini iman gibi gören mürit, dünyevi kişiliğinden vazgeçerek kendini Tanrı iradesine bırakmıştır. Ortaya çıkan özverinin samimi ve gayretkâr olmasını sağlayan irade, yapılan çalışmalarda Tanrı inayetinin yüceliğine duyulan vecdi adanmışlıkla alakalıdır. Alınan görevi hakkıyla yerine getirebilen kişilerin yaşadığı bu nirvana diğer müritlere de ilham olmuştur. Bu yüzden tarikat içindeki görevlerin dağılımına karar verilirken müzakereler yapılması ve en doğru kişilere doğru görevlerin verilmesi gerektiği kuruluş felsefesinin bir gereğidir.¹³¹

Cizvitlerde Papa'ya sadakat açıkça bildirildiğinden makamla tenakuza girmemeye dikkat ederler. Ayrıca sadakat yeminlerini sadece III. Paul'e değil ondan sonra

¹²⁹ İgnatus Loyola, age, Preface

¹³⁰ Aldama, p. 2

¹³¹ p. 2-3

gelecek Papalar adına da etmişlerdir.¹³² Hatta Cizvit teşkilatının yasaklanmasına ya da lağvedilmesine rağmen Papa'nın, Tanrı aklıyla birlikteliğine ve yanılmazlığına imanları tamdır.¹³³ Tanrı'ya sadakat ve hizmet ne ise Papa'ya karşı duyulan hissiyat ve sorumluluk bilinci de odur. Papa'nın yanılmazlığı (lâyuhtî), nasıl Tanrı yanılmaz ise Kilise'nin yanılmazlığına denk gelen bir mottodur.¹³⁴ İlahi hikmet bu lütfu sadece Papa'ya bahşetmiştir ve karşı reform sürecinde kanıyla canıyla Papa'yı müdafaa eden Cizvitler ayrıca II. Vatikan Konsili'nde modernizm karşısında yapılması gerekenler noktasında Papa'nın düşüncelerine rehber olmuştur.¹³⁵

Teşkilat programının yasal gücü, İgnatius Loyola'nın bizzat kaleme aldığı "*Constitutions of the Society of Jesus*" talimatından ileri gelir ve Cizvitlerin değişmez genel anayasasıdır.¹³⁶ Bu tüzük cemaatin aksiyom nizamnamesi niteliğinde olduğundan Katolik Kilisesi'nin öğretilerini hepsini ihtiva eder. Cizvit hiyerarşisine göre yönetimde bulunan en üst kadro teşkilat adına alacağı kararlarda Kilise nizamnamesini referans alır. Kurallara uyulmasında ve kuralların uygulanmasında tüm teşkilat sorumludur. Katolik prensiplerine göre hazırlanan bu anayasanın içeriği tamamen özel yeminle Papa'ya bağlı bulunan Cizvitlerin Tanrı ve Haç adına yaptıkları,yapacakları faaliyetlerin manifestosudur.¹³⁷

Cizvit teşkilatının kuruluş bülteninde yer alan en önemli nüanslardan biri de Kilise'nin eğitime olan hassas yaklaşımıdır. Cahil bir müridin vazifesini yerine getirmede başarısız olacağı, Papa'dan tarikata lanse edilen ilk slogandır. Açıkçası eğitim ideolojisi Cizvitlerin bizzat kuruluş gayesidir ve Loyola'nın ancak eğitim sayesinde Katolik misyonerliğinin başarıyı yakalanacağına dair olan inancı Cizvit kimliğinin eksen kayması yaşamadan Katolik yörüngesinde kalabilmesini sağlamıştır. Cizvit teşkilatının ahlaki eğitimde referans alıp kullandığı Katolik skolastisizm metodu, okulların tüm atmosferine yayılmıştır. Katolik çizgisinden şaşmayan Cizvit eğitim yapılanmasında, idari kadro seçiminden genel okul yasasına kadar her birimin kontrol altında tutulması da bu felsefeden ilham alındığını gösterir. Teşkilat okullarında misyonerliğin tüm gereklerine

¹³² Aldama, p. 2

¹³³ Özalp, s. 83-118

¹³⁴ Osman Eraslan, Karl Rahner' in Teolojik Görüşleri ve Hristiyan İlahiyatına Katkıları, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2015, s. 43

¹³⁵ Özalp, s. 120

¹³⁶ Güngör, s. 15

¹³⁷ The Institute Of Jesuit Sources Saint Louis (1996), "*The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms*", (Katolog No: 96-78469), (Çev: John W. Padberg), p. 3

sahip bireylerin yetişmesi ve buna uygun donanımlı hocaların ders vermesi genel eğitim programında mevcuttur.¹³⁸

Cizvit okulları, skolastik ahlaki gelişimi ve entelektüel yetenekleri beraber ilerletebilmiştir. Zaten bu okulların başarısı düzenli ve sistemli olmalarından kaynaklıdır. En temel düzeyden başlayarak üst düzey eğitim kademesine yayılan disiplinler yaklaşımına bir de il idaresi ve rektörlere verilen denetim yetkisi eklenince kontrol tam anlamıyla teşkilatın yörüngesinde olmuştur. Böylece ortaya çıkacak herhangi bir kontrol dışı gelişmenin önüne geçilmiştir.¹³⁹

Cizvitler dünya üzerine yayıldıklarında Katolisizm öğretilerini hem halka yaymada hem de sömürge devletlerinin vasıtalarına hizmet etmede toplumla tarikat arasındaki mesafeyi sıfıra indirmeleri başarıyı getirmiştir. Gezginci keşişler merkeze bağlı ve kendi kendilerini idare edebilecek bir eğitim ağı inşa ederken vazifelerini üst düzey güdülenmişlikle başarmaya çalışmışlardır. Yerel halkın maddi ve manevi değerlerini dikkate alan Cizvitler, inkültürasyon prensibine göre yol haritası belirlemiştir.¹⁴⁰ Cizvitlerde kişisel servet ve mülk sağlama hırsı yoktur. Ayrıca maddi kazançlar Katolik Kilisesi'nin menfi tasarrufuna yönelik kullanılmıştır. Cizvitler İsa öğretisine göre gezginci olmayı ve fakirliği temel aldıklarından elindeki imkânları yeter hale getirmeyi bilmişlerdir.¹⁴¹

Katolikler ve Cizvitler arasındaki organik bağın kökenleri geçmişin derinliklerinden gelerek günümüze ulaşır. Onları birbirine bağlayan kuruluş akdi ne kadar köklü ve radikal ise o kadar da Kilise'nin ilerleme amacını muhafaza etmiştir. Dünyanın uzak coğrafyalarına gitmelerini sağlayan irade özel yeminleri ve Papa'nın rehberliğine olan inançlarıdır.¹⁴²

Cizvitlerin itaatkârlığı yanında Kiliseyi müdafaası da dikkat çekici bir husustur. Papayı Protestan reformu sürecinde şiddetli savunmaları ve karşı reform sürecinde etkili olmaları görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerinin göstergesidir. Katolik Kilisesi'nde, Protestan reformu şokunun atlatılıp *Trent Konsili (1550-1795)* vasıtası ile başlatılan içten

¹³⁸ Aldama, p. 3

¹³⁹ p. 3-4

¹⁴⁰ Erdal Aksoy, "Afrika'da Misyonerlik Çalışmaları ve Sömürgecilik", *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2019, 1/1, s. 48

¹⁴¹ Güngör, s. 47

¹⁴² Aldama, p. 2-3

yenilenme (*Katolik içi reformisyonun*)¹⁴³ hareketinin ilham kaynağı İgnatius Loyola ve Cizvit teşkilatı olmuştur.¹⁴⁴

Papa'nın çağrısı ile Trent'te toplanan konsil kararları içinde İncil diyalektiğinden tutun, Papa'nın yalnız (lâyuhtî) Tanrı vekili olduğuna, ayinlerin yapılma şekline ve inanç yayma konusunda tüm Katolisizm masaya yatırılmıştır. Trent Konsili taşları yerinden oynattığından Hristiyanlığın klasik teolojisi Agustinizm'den bir kopuştur ve yeni Katolikliğin doğuşudur. Protestan reformuna karşı savını açık bir dille ifade eden Papa kendi otoritesi dışındaki gelişmeleri yok saydığını Trent Konsili'yle yinelemiştir. Cizvitler, Protestan reformu karşısında diğer tarikatlarla nazaran duruşlarıyla Kilise'nin en güçlü kozu olmuştur.¹⁴⁵ Katolik Kilisesi'nin dünyaya egemen olma arzusu Cizvit teşkilatının ruhani amaçları arasına gizlenmiş, gerçek inancı yayma projesiyle maskelenmiş, gün yüzüne de okul ve eğitim adı altında çıkmıştır.¹⁴⁶

¹⁴³ Bedri Gencer, age, s. 116

¹⁴⁴ Öztürk, s. 76

¹⁴⁵ Ubeydullah Gördebil, *Trent konsili (1545- 1563), Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2001, s. 32-48

¹⁴⁶ s. 32-48

II. BÖLÜM
ORGANİZE BİR TEŞKİLAT OLARAK CİZVİTLERDE EĞİTİM
ÖĞRETİM VE MİSYONERLİK

CİZVİTLERİN DÜŞÜNCE YAPISI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Kurucu babası ve ruhani lideri Ignatius Loyola olan Cizvitler; siyasi, sosyal ve kültürel olarak tanımlanabilecek organizasyon hüviyetine sahip dini bir teşkilattır. Kuruluş felsefesinde tarikat özelliği göstermesine rağmen güçlü teşkilatçı yapısı ve içtimai ağları ile tarikat üstü bir kurum halinde nitelendirilmelerine daha doğrudur.¹⁴⁷ Kurumsal kimliğini Papa III. Paul'un verdiği 27 Eylül 1540 tarihli *Regimini Militantis Ecclesiae* genelgesiyle kazanmıştır. Kuruluş kararları Ignatius'un hayatının sonuna kadar derlenmemiştir ama 1558'de toplanan Genel Kongre tarafından kuruluş metni düzenlenmiş ve tam teşekküllü teşkilat muhteviyatı ortaya çıkmıştır. Diğer tarikatlara nazaran onları seçkin kılan özellik dördüncü (özel) yeminle Papalığın emrinde olmalarıdır.¹⁴⁸

Cizvit Teşkilatının kurucusu *Ignatius Loyola* İspanya'nın kuzeyinde Bask bölgesinde bulunan Guipoezcoa şehrinin bir kasabası olan Loyola'da, M.S 23 Kasım 1491 tarihinde dünyaya gelmiştir. Annesi Dona Maria Saenz'in İnigo'nun erken vefatı üzerine ağabeyi Martin Garcia'nın eşi Magdalena de Aríoz tarafından bakımları sağlanmıştır.¹⁴⁹ Loyola varlıklı bir aileden dünyaya geldiğinden sıkıntı çekmemiş ve ailesi tarafından maddi ve manevi tüm ihtiyaçları karşılanmıştır.¹⁵⁰ Küçüklükten itibaren şövalyelik ruhu ile yetişen Loyola, askeri disiplinle dünyasını şekillendirmiştir. Teşkilat mensuplarının misyoner gayeye ulaşmak uğruna göze aldığı zorluklardan yılmaması ve tarikatın mücadele ruhu, Loyola'nın askeri katılığının ve dini kimliğinin bir bileşkesidir.¹⁵¹

Loyola'nın hayatına tesir eden önemli hadiseler onun dönüşümüne direk etki ettiği gibi aynı zamanda liderin dünya görüşünü anlamak açısından gerekli veriyi sağlar. İlk olarak Doğu'nun Batı üzerinde kurmaya başladığı tehdit edici üstünlüğü meselesidir. İstanbul fethi ile Doğu Kilisesi'nin egemen ve bağımsız hüviyeti tarihe karışmıştır. Daha sonra sıranın kendilerine geldiğini düşünen Katoliklerin ve Hristiyan Kralların endişesi Avrupa üzerinde derin bir tesir bırakmıştır. II. Mehmet döneminde Osmanlı Devleti'nin Roma kıyılarına dayanması ve İspanya sahasındaki Beni Ahmer Devleti'nin varlığı Katolik

¹⁴⁷ Sakin, s. 9

¹⁴⁸ Güngör, s. 63

¹⁴⁹ Yel, s. 34

¹⁵⁰ Öztürk, s. 11

¹⁵¹ s. 12

camianın düştüğü kısıkcı anlamak adına mühim bir tarihi gerçekliktir.¹⁵² İspanya'nın *Reconquista*'sı Katolik Hristiyanların İslam karşısında aldıkları bir başarı olarak görülebilir ama Batı Kralları aynı özveriyi Osmanlı'ya karşı ancak XVII. yüzyıldan sonra gösterebilmiştir. Ayrıca Loyola'nın yaşadığı döneme denk gelen I. Süleyman'ın (Kanuni) Avrupa'da ve Akdeniz'de ilerleyişi, ecnebi devletler üzerinde oynadığı rolle Batı'nın güç dengesinde yarattığı ehemmiyeti hesaba katmak gerekir.¹⁵³ Diğer açıdan Avrupalı merkantalistler, Coğrafi Keşiflerle ekonomik refahın yükselmesini sağlarken Osmanlı'nın tekelindeki ticari yolların fonksiyonunu kaybetmesine neden olmuştur. Yeni bölgelere açılan Avrupalı sömürge rejimi, dini ve finansal birlikteliği sübvans etmiştir. Katolik dünyasının kıtalar keşfinde ve misyonerlik faaliyetlerinin yaygınlaşmasında Coğrafi Keşifler kırılma noktasıdır.¹⁵⁴ Loyola'nın hayatını şekillendiren bu önemli siyasi ve ekonomik hadiseler ileride tarikat lideri olarak ona mühim bir mücadele kapısı aralayacaktır. Avrupa'nın çehresini değiştiren modernizmin getirdiği tutsaklıktan kurtulup kıtanın Katolik ruhunu tekrar bulmasına çalışacaktır.¹⁵⁵

Loyola 16 yaşına geldiğinde Arevala'daki Kraliyet Yazlık Sarayına kabul edilmiş ve eğitimlerine başlamıştır. Soylu aileden gelenlerin askeri eğitimle şövalye olduğu bu dönemde yaklaşık on yıl boyunca sarayda yaşamış ve bazı hayati tecrübeler edinmiştir. Bu tecrübelerden en değerli olanı ise tarikat sistemine monte edeceği ast.üst askeri hiyerarşidir. Loyola, 1517'de Najera Dükü'nün evine gönderilir ve kale muhafızlığı görevine başlar. İdari kadronun talimatlarını yerine getirirken emri altındaki askerlerle beraber şehrin düzeninde lider rol üstlenmiştir.¹⁵⁶ Bundan sonraki süreçte üstleneceği vazifeler onu adım adım kendi kuracağı gurubun liderliğine taşıyacaktır.

İspanya ve Fransa arasındaki mücadeleye sahne olacak olan *Pamplona Kalesi* savaşı Loyola'nın kaderini değiştirmiştir. Fransa Kralı I. Francis'in üstün gücüne boyun eğen Dük kaleyi teslim etme kararı almıştır ama Loyola ve ona bağlı birlikler kaleyi içeriden uzun süre savunmuştur. 24 Mayıs 1521'de bacaklarının arasından geçen bir top mermisi Loyola'nın sağ bacağının kırılmasına, sol bacak kaslarının da parçalanmasına

¹⁵² J. Von Hammer, *Osmanlı Tarihi Devlet-i Âliye*, Kamer Yay., İstanbul, 2017, s. 121

¹⁵³ Halil İnancık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, (Çev: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003, s. 40-45

¹⁵⁴ Konur Alp Demir, "Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020, 29/1, s. 123

¹⁵⁵ Güngör, s. 127-140

¹⁵⁶ Yel, s. 35

neden olur. İyileştikten sonra şövalye hayatını ve askerlik mesleğini bir kenara bırakan Loyola için farklı bir mücadele dönemi başlamıştır. Sol bacak kaslarının aşırı zedelenmesi yüzünden hayatı boyunca topallamak zorunda kalmıştır.¹⁵⁷ Ancak vücudundaki bu durum onun yeni hayatında engel teşkil etmez.

Uzun süre yatağa mahkûm kalan Loyola, okuduğu dini kitaplar sayesinde ruhani derinleşme yaşar ve kendine manevi dersler çıkarır. Daha önce tanık olmadığı farklı bir hayatın örnekleriyle bol bol tefekküre dalar. Loyola İncil, İsa'nın yaşamı ve mücadelesi, azizlerin hayatı ve ona benzer ilahi temalı kitaplarla yeni bir çehre edinir.¹⁵⁸ Zaten iyileşme döneminin sonlarına doğru *Manevi Egzersizler*'e son halini vermiştir. Talimatlarını bizzat kaleme aldığı egzersiz programı bir insanın kendi ruhaniyetini nasıl temizleyeceğinin ve meditasyonlarla nasıl iyileşeceğinin detaylı izahıdır. Manevi perhiz dörder haftalık periyotlara göre düzenlenmiş ve on dört haftalık uygulama seanslarına ayrılmıştır. Loyola'ya göre dünyadaki hastalığın nedeni İsa'sızlıktır ve iyileşmenin rehberi de O'dur. Kurtuluşun anahtarı ise manevi talimatların yerine getirilmesinden geçer.¹⁵⁹ Bu yüzden Loyola'nın manevi kimliği Cizvitler için hem bir rehber hem de aynı yolun savunucularına tünelin sonundaki ışık gibi olmuştur. Bedeni acılardan sonra Mesih'in kendisini çağırdığına emin olan Loyola, uzun süredir konakladığı Benedikt rahiplerinin manastırından ayrılır. Bu manastırdan aldığı ruhani emir yani Tanrı mesajını insanlığa ulaştırma vazifesi, yola koyulmasını emretmiştir.¹⁶⁰

İsa'nın ona uzattığı el sayesinde azizlerden olduğuna inanan Loyola, Kudüs yollarına çıkar ve meselenin köküne inmiş olacağını düşünür. Kudüs her şeyin merkezidir, İsa'nın gelişi ve gidişinin; çilesinin ve dini yayışının merkezi. Loyola'da merkezden başlayarak ilahi mesajı tüm insanlığa duyuracağına inanmaktadır. Hatta Müslümanlar gibi yoldan çıkmışları! bir çoban gibi hizaya sokacaktır fakat başarılı olamaz. Dönüş yolunda farklı bir metot uygulanması gerektiğini ve dönüşümün eğitim sayesinde gerçekleşeceğini, insanların hayatına bu sayede dokunabileceğini anlamıştır. İnsanların yaşamına yaklaştıkça

¹⁵⁷ Yel, s. 14

¹⁵⁸ Öztürk, s. 14

¹⁵⁹ Loyola, Week, 1

¹⁶⁰ W. 1-2

değişimlerinin daha kolay olacağına emin olan Loyola, eğitim meselesini merkeze yerleştiren tarikatını mücerreten kurmuştur. İş artık eğitim meselesine gelmiştir.¹⁶¹

a. Cizvit Müritlerinin Manevi Gelişimi

Loyola'nın *Manevi Egzersiz* pragmatizmi "*Şok taktiği ve ruhani jimnastik*" olarak özetlenebilir.¹⁶² Elbette bir tarikata mensup olmak insan-ı kâmilin engin bir tecrübeye dayalı yaşadığı dönüşüm olarak algılanır. Sufi'nin bedenlen yaptığı hazırlık ruhen yapılan hazırlığın karşısında önemsizdir. Nefse kement indirmek, dünyevilikten soyutlanmak değil, manevi tecrübenin derinliğinde bireyin gerçeklikle irtibatla kalmasını sağlamaktır.¹⁶³ Beden terbiye edildiğinde nefsin terbiyesinin de gerçekleşeceğine inanan Loyola, manevi egzersizlerini klasik Hristiyan tarikat mantığına göre düzenlemiştir.¹⁶⁴ Bu yüzden tarikata girmek kadar dini yeterliliğe ulaşmak için mevcut şartların, hayatın ve geleceğin tamamen düzenlenmesi gerekir.¹⁶⁵

Hristiyan tarikat yolundan yola çıkarak müridin yaşamı neye göre düzenleneceği sorusu "*gelenekçilik*" kavramına tezahür eder. Doktrine göre gelenekçilik skolastisizmin doğuşunda önemli bir etkidir ve tüm kilise hayatı bu felsefeye göre şekillenmiştir. Hristiyan inancının değişmeden devam etmesi ve dinin gelecek nesillere taşınması gerekliliği Katolik gelenekçiliğinin eti kemiğidir. Buna göre İncil'de ya da din eğitiminde olsun olmasın fark etmez, havarilerin ve ilk inananların ruhaniyetine göre inanca yönelik bir tutum sergilenmelidir.¹⁶⁶ İsa'nın "*Ben iyi çobanım; iyi çoban koyunlar uğruna canını verir.*" sözlerinden anlaşılacağı gibi Havariler ve sonraki dönem din önderleri kendilerini bir çoban olarak görmüşler ve onlara göre sürünün dağılmaması için inancın aynı kalması uğrunda çalışmışlardır.¹⁶⁷ Geçmiş ile gelecek arasındaki bağın kurulması noktasında gelenek, köprü vazifesi üstlenir. Bu yüzden geleneği inancın temel taşlarından sayan Katolik teolojisi zamana göre İncil'in yorumlanmasını yeniden yaparken, geçmişle bağlantı kurmasını bilmiştir. Gelenek, Katolik mezhebinde kutsal değerlerin

¹⁶¹ Öztürk, s. 15

¹⁶² "Cizvit", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, İhlas Holding Yay., İstanbul, 1993, S.1.C.4, s. 369

¹⁶³ Arthur J. Deikman, "Mistisizm: Bir işlevsel Yaklaşım", (Çev: Mehmet Atalay), *In Journal of Consciousness Studies*, 2000, 7/11-12, s. 305-306

¹⁶⁴ Güngör, s. 17-18

¹⁶⁵ s. 20

¹⁶⁶ Bekir Z. Çoban, "Katolik Kilisesindeki Gelenek Anlayışı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı*, 2018, C.47, s. 10

¹⁶⁷ Kitâb-ı Mukaddes, *Yuhanna*, 10/12, <https://incil.info>, (Er: 21.08.2020)

yaşama intikalidir ve üç önemli özellik gösterir: *İlahi (Divine)*, *Havarisel (Apostolic)* ve *Kilisesel (Ecclesiastical)*.¹⁶⁸

Her tarikat felsefesinde olduğu gibi Cizvit tarikatında da insanları dini yaşama yaklaştırma, gelenekçilikle söz konusudur. Eğer bir mürit adayı Cizvit tarikatında var olabilecekse, ilk önce manevi değişimden geçmesi gerekir. Açıkçası Loyola'nın ruhsal dönüşümü tırtılın kelebeğe dönüşümüne benzetilse hiç de yanlış olmaz. Ruhani değişim olmadan Loyola'nın tarikat yolunda ilerlemesinin başarısızlık getirebileceği ve inanmadığı bir maneviyatı savunamayacağı anlaşılmaktadır. Önce inanıp sonra dile getirmek tarikatın kitlelere ulaşmasında Loyola'nın çok önem verdiği manevi ilkesidir. Müridin manevi değişimden alacağı terbiye, Loyola'nın halet-i ruhiyesinden alacağı ilhama denktir. Kendini Cizvit yoluna adamayan birey dönüşemez ve ruhani tatbikatta başarısızlığa uğrar. Bu yüzden Loyola'nın bizzat kaleme aldığı *The Spiritual Exercises* eserinde, tarikat kliğinde müridin başarısızlığa uğramadan nasıl değişim yaşayacağı yoğun meditasyonlarla anlatılmıştır.¹⁶⁹

Manevi egzersize göre dualarla mağfiret dileyen kul akabinde nefse ağır gelen cezalar ve ibadetlerle kendini sınar. İlk haftalarda ruhsal dengeye ulaşmak için fiziksel çile çekilir ve gün ortasına kadar inziva süreci başlar. Özel meditasyonlarla kendini muayeneye ayıran günahkâr, itiraflarını işlediği günahlardan kurtulmak için yapar ve kendini yer yer sınavlara tabi tutar. Cennet ve cehennem üzerine derin düşüncelerin, dua ve mağfiretlerin hepsi, günahkâr müridin Tanrı nazarında affedilmesine vesiledir.¹⁷⁰ Bu yol kişinin ruhen Tanrı nazarında arınmasıyla ilgilidir.

Enkarnasyon ile ruhta varlığını gösteren Tanrı sevgisi bir nevi yeniden doğuşun simgesidir. Bu doğuş aynı zamanda kilisenin bedende tecelli etmesine denk gelmektedir. Her şeyin başı İsa'nın yolunu seçmekle başlar ve seçimin sonuçları kişiyi Tanrı'ya ulaştırmanın adımlarını ihtiva eder. Bu seçim son ahitleşmenin yeniden yapılmasına benzetilebilir ki, müridin hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Buradaki değişimi Loyola "*Mesih gibi olmak için, zenginlik yerine Mesih fakirliği ile yoksulluğu seç...*" sözleri ile anlatmıştır.¹⁷¹ Loyola'ya göre yapılan ilahi seçimler, maddi

¹⁶⁸ Bekir Z. Çoban, agm, s. 14

¹⁶⁹ Loyola, *The Spiritual Exercises*, Preface

¹⁷⁰ Chapter 1-2

¹⁷¹ 2. Week, Part. 1-2

kazançlardan daha büyük bir arzuya işaret ettiğinden dünyevi vaatlere kapılmak asla sonsuz mutluluğu vermeyecektir. İkinci haftanın öğretisinde Loyola sonsuzluğu arzulayan ve bu uğurda her şeyi göze alabilecek donanıma sahip bir mürit olabilmek amacı güder.¹⁷² Cizvitler, Oğul'un yaşamını düstur edinirken ona adanmış hizmet ruhu ile yaşanmazsa zararda olduklarını düşünmüşlerdir. Tanrı sevgisiyle bütünleşmek adına geride bıraktıkları dünyevilikten daha yeğ bir yaşam inşa etmeyi görev edinmişlerdir.¹⁷³ Üçüncü hafta; derin tefekkür sürecine girıştır. Meditasyon, Loyola'nın ayrılmaz parçası ve arınmanın verdiği dinginlikle manevi huzurun inisiyasyonudur. Oğul'un rehberliğinde gerçekleşen tevazu Loyola'nın evrenini kuşatmıştır.¹⁷⁴

Mesih'e erişme haftası The Spiritual Exercises'in son haftasıdır. Ruhtaki meydana gelen değişim sayesinde sadakatin Tanrı ve Katolik Kilisesi'ne ait olduğu kavranır. Katolik olmayanlar üzerinde vicdani değişimin gerçekleşmesi derin telkinlerle olacağı için ikna yöntemine büyük önem verilir. Loyola, on dört haftalık tatbikatı kendinde bizzat denemiş ve tarikatın mistik sürecini keşfederek ruhani değişimi sağlamıştır. Tarikat müritleri de onun manevi yolundan ilerleyerek Cizvit olmuştur.¹⁷⁵ O yolunu şanlı bir yol olarak tanımlamıştır. Manevi değişim Cizvit okulları aracılığıyla ahlak dersi disiplinine dönüştürülmüş ve tüm Cizvit okullarında okutulmuştur.¹⁷⁶

Loyola, ruhani doktrin sayesinde müridin inancını saflaştırarak Mesih'e adanmış yolda ve dünyanın her yerinde olma projesini gerçekleştirebilmiştir. Eserde Mesih'in askeri olma idealinden bahsedilir ki *Papa'nın Militanları* deyimi bu vecizeyle çok yakından ilişkilidir.¹⁷⁷ Cizvit papazları, üyeler ve öğrenciler ruhani değişimin onlara gösterdiği yol sayesinde takdisi misyonlarını yerine getirmişlerdir.¹⁷⁸

b. Cizvit Teşkilatının Yapısı

Cizvitlerin teşkilat olarak düzenlenmesi Loyola'nın 1539'da "*Formula of Institue*" adıyla kaleme aldığı taslaktan müteşekkildir. Papa tarafından onaylanan kuruluş tüzüğünde tarikatın genel yasaları, kurum hüviyeti ve çalışma şekli Loyola hayatta iken

¹⁷² Loyola, 2.W, p. 3

¹⁷³ 2. W, Chapter 3

¹⁷⁴ 2. Week Part 3, Chapter 1

¹⁷⁵ 4. Week First Contemplation

¹⁷⁶ Gene R. Laczniaak, "Developing the Brand Equity of Jesuit Higher Education", *Conversations on Jesuit Higher Education*, 2004, 25/3, p. 4

¹⁷⁷ Loyola, Week Part 4, Second Point

¹⁷⁸ Week, Part 4

sıraya koyulmamıştır. Genel Kongre tarafından düzenlenen yasal mevzuat ile 1558'de Cizvit teşkilatının kurumsal kimliği tüm hatlarıyla belirginleşir.¹⁷⁹

Cizvitlerin yapılanmasında karmaşık bir algoritma yerine ast - üst ilişkisinin referans alındığı hiyerarşi biçimi kullanılmıştır. Zincirleme katmanların her biri en üst makam olan *Genel Kongre*'ye bağlıdır. Hiçbir daire kendi içinde genel kararlar alamaz ve verilen talimatlara karşı gelemmez. Genel Kongre ile başlayan hiyerarşiyi aşağıya doğru şöyle bir dizilim gösterir.¹⁸⁰

1. Genel Kongre (General Congregation)
2. Genel Başkan (General)
3. Genel Başkan Vekili (Vicar – General)
4. Temsilci Yardımcıları (Assistants)
5. Taşra Sorumluları (Provincials)
6. Rektörler (Rectors)
7. Ev Sorumluları¹⁸¹

Genel Kongre, eylem planlarını Papa'yla paylaşır ve yapılanmanın üst makamı dışında alt birimler kendi içinde bağımsız kararlar alamaz ve defacto planı hazırlayamaz. Genel başkanla birlikte idare heyetinin genel merkezi olan "*Borgo Santo Spirito*" Roma'da bulunur. Kongre, teşkilat tüzüğünde değişiklik yapmak amacıyla ya da idari sorunlar ortaya çıktığında toplanır. Komisyon üyelerini Roma'ya davet eden kurul, görüşmeler sonucu önerilen çözümleri aksiyom raporlarını ölçüt olarak işe koşar.¹⁸² Kurulun alacağı kararlar demokratiktir ve oy çokluğu ile alınır.

Genel kurulun işleyişine karışmayan Papa, karar merciinde bulunur ve Katolisizme aykırı bir karar alınmasını engeller. Kurumun genel menfaatleri, işleyiş şekli ve idari özelliklerine dair tüm yetkiler kurulun elindedir. Loyola, *Constitutions*'da kongreden bir insan gibi söz etmez ama idare buradan alt birimlere kadar yayılır.¹⁸³ İdari heyetin en üst makamında ise genel kongre tarafından seçilen ve yetkisini buradan alan "*Genel Başkan*" bulunmaktadır.¹⁸⁴ İcra heyetinin başında bulunan Genel Başkan cemaatin fiili salahiyetinden sorumludur. Yönetici olarak seçilebilmesi için idari yeterliliğe sahip

¹⁷⁹ Güngör, s. 63

¹⁸⁰ s. 75

¹⁸¹ s. 75

¹⁸² s. 75-76

¹⁸³ Öztürk, s. 50-51

¹⁸⁴ Güngör, s. 75

olmalı ve demokratik oyların çoğunluğunu alması gerekir.¹⁸⁵ Görev süresi için bir kısıtlama getirilmeyen başkan ölünceye kadar bu görevde kalır.

Genel başkan tarafından yetkilendirilen müfettişler, il ve taşra birimlerinin idari işleyişini kontrol eder. İdari işleyiş yanında eğitim kurumlarının görevlerini yerine getirmesinin kontrolü de sorumlulukları arasındadır.¹⁸⁶ İcranın başında bulunan genel başkanın sağ kolu ve ondan sonra en yetkili kişi "*Başkan Vekili*"dir. Aynı zamanda bir sonraki başkanlığa geçişte en kuvvetli adaydır. Genel Başkanın vazifesini yerine getiremez ya da herhangi bir nedenle çalışamaz olduğunda makamının boş kalmaması için onun yerine geçici vekillik görevini üstlenir. İmza yetkisine sahip olmadığı gibi teşkilatın alabileceği kararlarda tavsiye önerisinde bulunur.¹⁸⁷

Dış dünya ve idare heyeti arasındaki bağlantıyı "*Temsilci Yardımcıları*" sağlar. Tüm yazışmalar ve bildirimler bu daireden gerekli istasyonlara dağılır. Temsilci yardımcılar aynı zamanda komisyon üyelerinden oluşur ve Genel Kurul'un as kadrosundan müteşekkildir. İcranın verdiği sorumlulukları merkez dışında yerine getirmekle "*Taşra Sorumluları*" vazifelidirler.¹⁸⁸ Görevlerini yerine getirirken icra heyetinin müfettişleriyle koordineli çalışırlar. Talimatların uygulanması ve kampanyaların detaylı rapor edilmesi gerektiğinden merkezle sıkı irtibat halindedirler. Teşkilatın emirleri dışında hareket edemedikleri gibi karar alma ya da sorumluluk verme özerkliğine de sahip değildirler.¹⁸⁹ Cizvit okulların idari işleyişinden "*Rektörler*" sorumludur. Yerel amirler ve rektörler arasındaki irtibat eğitim organizasyonu için mecburidir. Rektörler her hafta eyalet yöneticilerine eğitim öğretim faaliyet raporu göndermek zorundadır. Eğitim kadrosunda çalışacak kişiler rektörlerin tavsiyeleriyle seçilir.¹⁹⁰

Mahalli birimlerde Cizvit idaresinin görevlerini yerine getiren ve aynı zamanda tarikata yeni müritler kazandırmak için aktif çalışan "*Ev Sorumluları*" teşkilatın en alt kategorik yapılanmasıdır. Misyonerlik vazifesini sahada icra eden bu görevliler, Cizvit eğitiminin en güçlü yönlerini sergilemekte başarı elde etmişlerdir.¹⁹¹

¹⁸⁵ Aldama, p. 3

¹⁸⁶ Güngör, s. 77

¹⁸⁷ s. 77

¹⁸⁸ The Constitutions, age, p. 362

¹⁸⁹ Güngör, s. 77

¹⁹⁰ The Constitutions, p. 333-338

¹⁹¹ Güngör, s. 79

Teşkilat bünyesinde yer alacak üyeleri seçme noktasında titiz davranan idare, aday kişiyi ciddi bir süreçten geçirir. Bu noktada müridin amacı, hedefleri ve hizmete tabi olup olmayacağı gibi mevzuatlar ince elenip sık dokunur. Müridin seçilmesinde adayın Cizvit mantalitesine uygun olup olmadığı teşkilatın baktığı ilk özelliktir.¹⁹² Yüksek derecede itaat gözlenen teşkilatta üst kademenin sorumluluğu Havarisel bir şekilde sorgulanmadan yerine getirilir. Böylece topluluğun küresel misyonu kişiye kolayca entegre edilmiş olur.¹⁹³

Teşkilatta vazife üstlenecek müridin Cizvit misyonuna uygun olarak biçimlenmesi, teşkilatın geleceği adına hayati önem taşımaktadır.¹⁹⁴ Kuruluş tüzüğünde standart üye kabullerinin nasıl olacağı ve ne tür merhalelerden geçeceği belirtilmiş olmakla beraber ilk aşama Loyola'nın izinden giderek öncelik manevi egzersizlerin yerine getirilmesidir. Tarikat içinde yer alacak aday çeşitli aşamalardan geçip yüksek bir eğitime tabi tutulduktan sonra teşkilat bünyesinde hizmete başlayabilmiştir. Tüzükte, tarikat bünyesine dâhil edilme yaşı azami olarak on dört iken tam üyeliğe kabul edilme yaşı ise yirmi beş ve üzeri olarak belirlenmiştir.¹⁹⁵

Ön tespitler ardından üyeliği kabul edilen aday vasat eğitime tabi tutulur ki bunun süresi iki yıldır. Aday bu süreçte Loyola'nın manevi egzersizlerini yerine getirerek onun geçtiği yoldan geçer ve beyin yıkma sürecine benzetebileceğimiz şekilde liderin hayatı ona dikte edilir. Bir farkla ki bu dikte iman gereği ve inançsal zorunluluk gibi düşünüldüğünden körpe adayın cesareti kırılmaz. Tekinler ve demagogilerle yoğrulan adayın sadakat sürecinde ilk aşama sonlanmıştır.¹⁹⁶

Kendisini manevi bilgilerle entelektüel olarak geliştiren birey tarikat bünyesinde aldığı ufak görevlerle teşkilata mensubiyet duygusu yaşar. Bu eğitimler sırasında öğretmenler tarafından gözlemlenen öğrencilerin yeteneklerine göre ayrışması başlar. Adaylıktan müritliğe terfi eden bireyler için tarikat felsefesinin ince ince işlediği kısım başlamıştır. Üst kadronun ve misyonerlik ekibinin oluşması için verilen eğitimler ile

¹⁹² The Constitutions, p. 331

¹⁹³ p. 399

¹⁹⁴ p. 401

¹⁹⁵ Öztürk, s. 54

¹⁹⁶ Güngör, s. 89

daha az vazifeli taşra görevlilerin eğitimleri yeniden dizayn edilir. Sonra üyelerin bağlılıkları ve yetenekleri kapsamında son aşamaya geçilir.¹⁹⁷

Skolastik ahlak eğitimine dair son öğrenmelerin gerçekleştiği bu aşamada yeni müritler cemaatin içinde geçirdikleri uzun müddet boyunca artık rahip sıfatına nail olmuşlardır. Cizvitlere bağlı Enstitülerde görev yapacak olan uzmanların seçiminde; üst kadro eğitimi alan müritler, ilahiyat eğitimi yanında pozitif bilim eğitimi de alarak sınavlara tabi tutulur. Yükseköğretimini tamamlayan ve doktora çalışmalarını sonlandıran uzman kadro göreve hazırdır. Olağan dışı bir gelişme olmadığı sürece atılma, ölme vb. Cizvitler bünyesine katılan mürit son yeminle (ilahi yeminle, dördüncü yeminle) Papa'ya ve kuruma bağlanmıştır.¹⁹⁸

Kurumun bünyesinde kemikleşen ve hele ki üst idari kadroda çalışan bir müridin teşkilatın sırlarına vakıf olacağından istifası mümkün değildir. Örgüt, gizli çalışmalarının ve yasadışı faaliyetlerinin dışarı sızdırılmasına karşı sert önlemler almıştır. Polonya asıllı ve tarikatta büyük emekleri olan *Jarom Jaroviç* cemiyetten tard edildikten sonra teşkilata olan öfkesini yenemeyerek "*Les Monida Secreta*" adıyla bir kitap yazması ve 1616 yılında Cizvitler tarafından öldürülmüştür.¹⁹⁹ Yine aynı şekilde *Pier Jariser* namında bir zat, Cizvitler aleyhinde yazdığı "*Siyasetgâhda Bir Cizvit*" adlı eser yüzünden zehirlenerek katledilmiştir.²⁰⁰

İnsan hak ve özgürlüğüne aykırı muamelelerin yapıldığını cemiyetin gizli protokollerinde de görebiliriz. Cemiyetten ayrılanlardan teşkilata zarar vereceği düşüncesi ile o kişi ve gurupların önlenmesi adına yazılı teminat istenmiştir. Bu kişilerden bazı senetler alındığı gibi bireylerin fişlenmesi ve davranışlarının not edilmesi il sorumlularına aittir. Bu uygulama Cizvit tedhişinin ne denli tehlikeli boyutlara ulaştığını göstermektedir. Teşkilatın kendini garantiye almak adına icra ettiği bu çalışmalar onların tarikat hüviyetinden çıkıp gizli emelleri olan yasa dışı bir örgüte dönüşmesine neden olmuştur.²⁰¹

¹⁹⁷ Güngör, s. 75-85

¹⁹⁸ s. 80

¹⁹⁹ Taxil, s. 20 (۲۰)

²⁰⁰ s. 23 (۲۳)

²⁰¹ Sakin, s. 127

CİZVİTLERİN EĞİTİM SİTEMİ

a. Cizvit Eğitiminin Muhteviyatı

Cizvitlerde ruhani değişimden sonraki en önemli mesele teşkilat yapısı içinde yer alacak bireylerin eğitilmesi olmuştur. Cizvit eğitiminde, yeterli düzeyde yetiştirilmiş ve stratejik olarak etkili olabilecek bireylerin işe koşulması hedeflenir. Cizvit kurumlarında Katolik kimliğini yansıtacak bir eğitim ideali vardır. Toplumun Hristiyan değerleriyle harmanlanmasına katkı sağlayacak realitede organize olmuşlardır.²⁰² Nitekim teşkilatın kurucusu bunu ta baştan hesaba katarak işe öncelikle kendisinden başlamıştır.

Eğitim ağını oluşturmada önce Loyola kendi entelektüel eksikliğini gidermek adına ilerlemiş yaşına rağmen Paris'te (1528) üniversite eğitimine başlamış ve orada ilahiyat eğitimini tamamlamıştır.²⁰³ Paris'te aldığı eğitimden etkilenen Loyola ileride açacağı okulların omurgasını oluştururken, öğrenim aldığı okulun omurgasından beslenmiştir.²⁰⁴ Böylece Paris Montaigu Kolejini disiplin metodunu ve eğitim muhtevasını biçimsel değişikliğe uğratarak yeni bir model ortaya çıkarmıştır. *Paris Modeli* diye bilinen oluşturduğu bu sistemde Cizvit okullarının tamamen tarikat felsefesine sahip olduğu ama yeniden tasarlanmış ahlaki eğitim formatında entelektüel nicelik ve nitelik barındırmasına özen gösterilmiştir. Dini değerlerin yanında müritlerin dünyevi melekelerle sahip olmasına hassasiyet gösterilmiş ve pozitif bilimlerin tedrisine Cizvit kurumlarında yer verilmiştir. Cizvit okullarının temeli 1534'te atıldıktan sonra ilk Cizvit koleji Aralık 1547'de Messina'da açılmıştır. Devamında İspanya, Almanya ve Portekiz başta olmak üzere ilk önce tüm Avrupa'ya daha sonra dünyaya yayılmıştır.²⁰⁵

Rönesans döneminin simgesi haline gelen Hümanizmi klasik öğretilerle harmanlayan Cizvitler, modern eğitime geçişte bu argümanı kullanmıştır. Rönesans daima Katolik Hristiyan hümanizmi olduğun için değişimin ilk halkası Cizvitler vasıtasıyla

²⁰² Charles S. Currie, "Pursuing Jesuit, Catholic Identity and Mission at U.S. Jesuit Colleges and Universities", *Journal of Catholic Education*, 2011, 14/3, p. 352

²⁰³ Öztürk, s. 59

²⁰⁴ Taxil, s. 2(¶), "1524 senesinde tahsil ve tedrise yeltenip Paris'e gelmiş ve orada (Santa Barbara) mektebine duhul eylemiştir. Bu mektepte 33 yaşında olduğu halde icazetname almıştır."

²⁰⁵ John R. Clines, *Confessional Politics and Religious Identity in the Early Jesuit Missions to the Ottoman Empire*, (ABD: Graduate School of Syracuse University Doctoral Thesis), 2014, p. 21

Katolik âlemine yayılmıştır.²⁰⁶ Ayrıca Katolik Kilisesi'nin gelecek jenerasyona ulaşma gereksinimlerinin iç koordinasyonunda, Cizvit eğitim kurumlarının imzası vardır. Okulların asıl amacı Cizvit yetiştirmek olsa da, daha sonra bu okullara Cizvit olmayan öğrenciler de dâhil edilmiş ve XXI. yüzyılın kapsamlı vizyonu ortaya çıkmıştır.

Teşkilatın hem eğitim hem de misyonerlik alanındaki uzmanlığı diğer Hristiyan cemaatlerine kıyasla devrim niteliğindedir. Çizdikleri modern imaj ve reklam sayesinde Cizvit okullarını sürdürülebilir rekabet ortamında yüceltmişlerdir.²⁰⁷ Bu okullar, Katolik olmayan Hristiyan mensupların Katolisizme dönüşümünde ve Osmanlı Devleti bünyesindeki Gayrimüslimlerin kolayca tahrik edilmesinde kullanılmıştır. Mesela XVIII. yüzyılın başından itibaren Fransızlar, Ermeni çocuklarına eğitim öğretim için 12 burs vermesi azınlıkları Katolikleştirmenin ilk adımı olarak görülmüştür.²⁰⁸ Hatta milli hislerin dayatıldığı bu okullarda Osmanlı bünyesindeki Ermeniler dâhil tüm Gayrimüslim tebaa, özel olarak eğitim görüp Katolik etkisine açık hale getirilmiştir. Cizvit eğitim kurumları tarafından yürütülen misyonerlik faaliyetleri ve kapitülasyonların verdiği rahat çalışma imkânı toplum nezdinde tepkiyle karşılanmıştır.²⁰⁹

Okullaşmaya özen gösteren Cizvit eğitim sistemi, teşkilat yapısından ilham alınarak vücuda getirilmiştir. Direktif ve düzenlemelere bağlı çalışan (kolej tüzüğü) okul personeli eğer bir ihtiyaç hâsıl olursa amirine müracaat etmek zorundadır. Kendi başlarına iş yapamadıkları gibi her ahval ve şeraitte direk sorumlu oldukları işleri *Rektöre* arzuhallerini bildirmekle yükümlüdürler.²¹⁰ Rektör halledemeyeceği bir sorunla karşılaşırsa il idaresinden yardım alır. İl idaresi sorunun çözümüyle ilgilenir ama onu da aşan bir durum olursa melese Genel Merkeze mesele havale edilir. Ayrıca merkezi disipline sahip Cizvit eğitim öğretim kurumlarının denetim ağı güçlüdür ve belli aralıklarla okulların teftişi yapılmıştır.²¹¹

Cizvit okullarında, veliler ile okul idaresinin irtibatı daimi güvenilir bir zeminde gerçekleşmiştir. Aileden koparılan çocukların evlerine dönmesinin doğuracağı zafiyeti engellemek de okul idaresine düşmüştür. Çocukların güvenli eller olduğu ve

²⁰⁶ Mümin Köktaş, agm, s. 146

²⁰⁷ Gene R. Lacznia, agm, p. 5

²⁰⁸ Halil İnalçık, *Makaleler*, age, s. 294

²⁰⁹ Halil İnalçık - Mehmet Seyitdanlıoğlu (ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 2006, s. 670

²¹⁰ Farrell P. Allan, *The Jesuit Ratio Studiorum Of 1599*, Washington, 1970, S.J. University of Detroit, p. 20

²¹¹ p. 70-71 “*Kılık kıyafet düzenlemesi de Cizvit eğitimin bir eseridir.*”

eğitimde uyguladıkları yöntemlerin üstünlüğü gibi telkinlerle ailelerin Cizvitler karşısında sessiz kalmaları sağlanmıştır. Ayrıca okulların mevcut kapasitelerinin düzenlenmesi ve sınıfların mevcudiyeti görevlilerin talimatlarına göre belirlenmiştir. Sınıfın belli bir sayı üzerinde öğrenci barındırmasının eğitim kalitesini düşüreceğini hesaba katan Cizvitler, sınıf kapasitesini belli bir standarda kavuşturan öncü kurumlardandır.²¹²

Cizvit eğitim modelinde cezalandırma alternatif yollara yapılmıştır. Direkt ceza yerine ek ders ve ödevlerle olumsuz durum kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Eğer öğrenci okul kurallarına aykırı bir davranış sergilemişse ya da büyük bir suç işlemişse karşılığında alacağı cezanın rektöre başvurularak kararlaştırılması ön görülmüştür. Ayrıca öğrencinin okula devamını önleyecek etmenlerinin önüne geçilmesi ve çok mühim bir mesele dışında yapılan devamsızlığın cezasız bırakılmaması kararlaştırılmıştır.²¹³

Cizvitler okullaşma sürecine baktığımızda Batı'dan Doğu'ya sistemli bir şekilde ilerlediklerini görürüz. Avrupa entegrasyonunu sağladıktan sonra sömürgelere ve gelişmemiş ülkelere yönelen Cizvitler, ebeveynlere ve çocuklara eğitim maskesi altında tesir etmişlerdir. Cizvit eğitim sisteminin diğer coğrafyalara kolayca adapte olmasını sağlayan husus; onların halktan biri gibi olmaları ve yerli cemiyetle hemen kaynaşabilmeleridir. Böylece; Avrupa başta olmak üzere; Japonya'da, Çin'de ve ABD'de eğitimci Cizvit rahipleri barınabilmiştir.²¹⁴ Teşkilatın en nitelikli özelliklerinden biri de dini olmayan ahlaki paradigmalardan uzak durmasıdır. Teolojik olmayan *izm*'leri dinsizlik kabul etiklerinden sekülerist ideolojiler karşısında sert bir tutum sergilemişlerdir.²¹⁵ Yüksek misyon görevi ile Cizvit eğitim kurumlarının dünyaya yayılımı kısa sürede gerçekleşmiştir. Xavier tarafından kurulan 1543 tarihli *Goa Koleji* Hristiyanlık ile değerler eğitimini birleştirmesi açısından son derece önemlidir. Okulun verdiği derslerin beşeri ve fenni bilimlerden oluşması *Paris Modeli* projesinin geniş ufuklarda hayata geçirildiğinin iyi bir örneğidir. *Francis Xavier*, Hindistan ve Goa projesinden sonra 1585'te Doğu Asya Macau'da ve Japonya'da sanat okulu açma girişiminde bulunmuştur. Japonya'nın parçalı siyasi yapısında birçok kantona (derebeyleri) ulaşabilmeyi başarmış ve zorluklara rağmen

²¹² Allan, p. 8

²¹³ p. 55-71

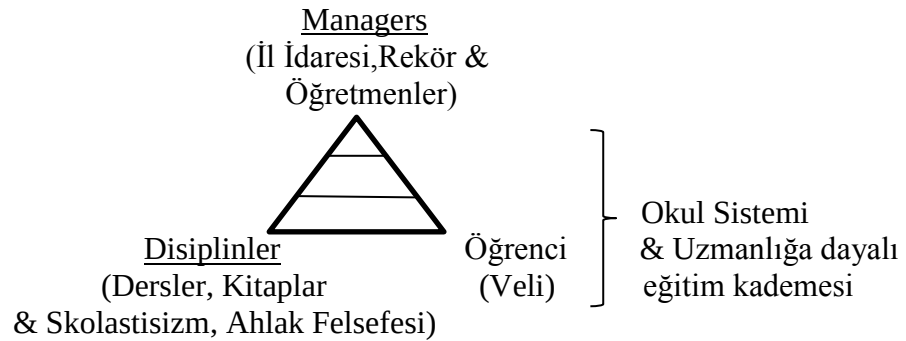
²¹⁴ Öztürk, s. 62-63

²¹⁵ Steven M. Barkan, "Jesuit Legal Education: Focusing the Vision", *Marquette Law Review*, 1990, 74.50, p. 110

dinin tebliğini gerçekleştirebilmiştir.²¹⁶ Ardından Cizvit misyoner rahipleri Latin Amerika'yı da faaliyet kapsamında değerlendirmişlerdir. Okulların kapasitesi, geniş ve büyük kütüphaneleri, düzenli derslikleri ve uzman eğitim kadrosu ile Cizvitler geniş halk kitlelerine ulaşabilmiştir. Amerika ve Japonya'da açılan sanat okullarında Hristiyan olarak yetiştirilen yerliler; müzik, gramer, mimari, grafik sanatları, resim ve heykel gibi dersler almıştır.²¹⁷ Cizvit eğitiminin ortaya çıkışından bu yana gelen süreci: *Keşif Çağı (1548-1763)*, *Restorasyon Dönemi (1814-1960)*, *Küreselleşme Dönemi (1960 sonrası)* diye üç devre ayırmak mümkündür.²¹⁸

b. Cizvitlerde Okul Yönetimi ve Erkek Eğitimi

Cizvit eğitim modeli *Jesuit Ratio Studiorum* (Cizvit Öğrenme Sistemi) kitabında ele alındığı şekilde detaylı bir program dâhilinde meydana getirilmiştir. Eğitim planı geniş bir çerçeve program şeklinde hazırlandığından ve zamanla uzmanlaşmaya dayandığından tam teşekküllü bir piramitsel yapı arz eder. *J.R.S* adlı çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi Cizvit eğitim modelinin temelinde Rönesans teorisi ve pratiği yatmaktadır.²¹⁹ Zamana ve gelişime göre şekillenen piramitsel yaklaşım şöyle modellenebilir:



Teşkilat okullarının tepe noktasında okul sistemini ve düzenini elinde tutan *Managers* bulunur. İdari kadro personeline bulunması gereken ilk özellik geleneksel Cizvit eğitim sisteminin niteliklerini taşımasıdır. Öğretmenlerin uzak yerlerde dahi eğitim

²¹⁶ Öztürk, s. 94-95

²¹⁷ s. 63

²¹⁸ s. 63-70

²¹⁹ Allan, p. 1

verme kabiliyetlerinin bulunması, Cizvitlerin misyonerlik ile eğitimci kimliğini birebir uyumlu hale getirmesinde aranmalıdır.²²⁰

Rönesans pedagojisinden ilham alan Cizvit okullarında öncelik erkekler öğrencilerin yetiştirilmesidir. Ayrıca okulların genel yapısı düzenlenirken kız öğrencilerin taşınması gereken sorumluluklar da *Ratio Studiorum*'da netlik kazanmıştır. Cizvit okullarında ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocukları ilk tercih olmuştur.²²¹

Cizvit okullarında temel eğitim çocukların dil eğitimiyle başlar ve 5-9 yaş aralığını kapsamaktadır. Katolik inancının ana dili Latince olduğu için teolojik dilsel diyalektiğe önem verilmiş ve çocukların Latince öğrenmesine özen gösterilmiştir.²²² Bu uygulama şekline bakıldığında okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin dil öğrenimi üzerinde etkisinin dikkate alındığını gösterir. Modern dil öğretimi sisteminde yer alan bu becerilerinin birbirlerini destekleyecek şekilde kullanımı Cizvit öğrencilerinin eğitim kapasitesini artırmıştır.²²³ Latincenin yanında yerel dil öğrenimi gerçekleştirmeye çalışan Cizvit okulları böylece farklı lisanlardaki insanlara doğrudan etki etmeyi başarmıştır.²²⁴ Dil; her dinde olduğu gibi tebliğin doğrudan anlaşılması ve aktarılmasında elzem bir vasıta. Cizvitlerin yayılcı siyasetinde görüleceği üzere geri kalmış coğrafyalara inmede ve kültürel değerleri yozlaşmaya müsait toplumlara din öğretiminde yerel dil hayati önem taşımıştır. Yerel dil uygulamalarında başarı elde eden Cizvitler, Arap coğrafyasında kurdukları tüm misyoner okullarında Arapçanın anadil olarak kullanımına da özen göstermiştir.²²⁵ Bundan dolayı *Middle East*'te etkin faaliyet gösteren Cizvitlerin ilk misyonerlik zamanlarından beridir Süryani, Marunî ve Keldani sahasını birincil dereceden etkilemesinde yerel dille kurdukları diyalogdan bahsedebiliriz. Yakın kurulan ilişkiler neticesinde Hristiyan geleneğinden gelen bu kiliselerin Katolik mezhebine girmesi daha kolay olmuştur.²²⁶ Cizvit okullarında, dil gelişimi yanında teolojik derslerin verilmesi mecburidir. Tanrı inayeti ve ilahi bilgeliğe doğru atılması gereken adımlar kademe kademe aşılanmıştır. Aristo'nun skolastik felsefesinden icazet alan Cizvitler, derslerde Thomizmin

²²⁰ Allan, p. 1

²²¹ Steven M. Barkan, agm, p. 113

²²² Güngör, s. 114

²²³ Ali Göçer, *Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2018, s. 240

²²⁴ Allan, p. 90

²²⁵ Evan L. R. Hays, *Their Object is to Strengthen the Moslem and Repress the Christian: Henry Jessup and the Presbyterian Mission to Syria Under Abdulhamid II*, (ABD: Maryland University Institute, Master Thesis), 2008, p. 50

²²⁶ Frazee, s. 92

eleştirel teolojisini sokratik çözümleme metoduyla işlemişlerdir. Hatta öğretmenlerin ahlaki derslerde Thomizmi öğretme zorunluluğu ve öğrencilerin Thomist öğretiyi her şeyden en önde tutması teşvik edilmiştir.²²⁷

Cizvit okullarında tedris edilecek kitaplar, genel merkezin ve rektörlerin kriterlerine göre belirlenmiştir. Cizvitlerin belirlediği kitaplar dışında öğrencilerin okumalar yapmaması tembih edilmiştir. Cizvitlere ait belli başlı kitapların devlet tarafından yasaklı olduğu ama gizlice okullara sokulduğu yönündeki malumata bakarsak kitap içeriklerinin özellikle Cizvitler tarafından belirlendiğini doğrulamaktadır.²²⁸ Ayrıca birkaç arşiv belgesinde malumat olduğu kadarıyla okul ve matbaa tesislerinin birlikte kurulmasına özen gösteren Cizvitler, kitap basımlarını bizzat kendi kurumlarında gerçekleştirmiştir.²²⁹

Öğrencilerin eğitime karşı ilgili olmasını isteyen ve dersin katılımı ile verimli geçeceğine inanan Cizvit öğrenme sisteminde ders planı öğretmene bırakılmıştır. Derse giriş ve genel amaçların uyumu adına öğretmenin her sınıf için geliştireceği ayrı ayrı program başarıya katkı sağlamıştır.²³⁰ Öğrencilerin nazarında öğretmenin konumunu yüceltmeye çalışan Cizvitler olağan bir etkilenmenin, öğretmen gibi olmanın verdiği motivasyon ile hareket etmişlerdir. Öğretmen, öğrencilerde eksik noktalar gözlerse daha fazla teoloji dersi ekleyerek inancın tüm öğrenciler üzerinde eksiksiz yerleşmesi sağlar.²³¹ Böylece eğitimci rahipler sayesinde Cizvit okullarında seküler bir eğitim söz konusu olmamıştır.²³² Öğretmenin bir diğer özelliği ise diyalog ve iletişim kurmada yetkin olmasıdır. Misyoner amaçlı yetiştirilen öğrencilerin belagat sanatına uygun gelişim göstermesi her sınıf ve düzeyde düşünülmüştür. Çiçero ve Aristo gibi hitabeti güçlü olan filozofların retorik dersinde okutulmasına özen gösterilmiştir.²³³ Model öğretmenin telkin

²²⁷ Allan, p. 33

²²⁸ BOA, MF. MKT 166.109 (Lef: 1, 2), M. 1 Mayıs 1893,

"Belgede geçen malumata göre Trieste'den gelen kitaplara el konulduğu ve lügatın 17. cildinin 20-8-9. sayfalarında zararlı içeriklerin olduğu ve imha edilmesi hakkında malumattır. Zararlı kitapların dil olarak Türkçe hazırlandığı ve yasak içerikler taşımasından dolayı men edilmesi talep edilmiştir. Kitapların yakılıp imha edilmesi gerektiği belirtilmiştir."

²²⁹ BOA, MF. MKT 398.1, M. 31 Mayıs 1898,

"Bu belgede Cizvit mektebi yöneticisi Rahip Maza adlı kişinin İşkodra'da izinsiz açtığı matbaa yüzünden mahkemeye davet olunması ve Avusturya Sefaretine durumun bildirileceği ve matbaanın ne zaman açılmış olduğu hakkında malumat istendiği yazılmaktadır."

²³⁰ Allan, p. 25

²³¹ p. 25-62

²³² Barkan, p. 109

²³³ Allan, p. 73

yeteneği ve disiplin yaklaşımındaki entelektüel birikimi, öğrenci başarısı üzerinde doğrudan etkilidir. Öğrenciler üzerinde motivasyon artırıcı bir etkiye sahip olan öğretmen, Cizvit din eğitiminin anahtar vazifesini üstlenir.²³⁴ Okul ve ders disiplinin dışındaki hareketlere göz yummayan Cizvitler, sadakatle hizmet beklenen öğrencilerini güvenilir öğretmenlerin ellerine emanet etmiştir.²³⁵ Öğretmenin ciddi disiplin sorunlarında yaptırım gücü bulunmamaktadır ve Rektörün vereceği talimata göre hareket edilmiştir.²³⁶

J.R.S’de sınav sistemi ve gözetmenlerin görevleri hakkında verilen bilgilere dikkat etmek elzemdir. Modern bir sınav tekniği kullanan Cizvitler, gözetmenler aracılığı ile sınavda intihale yer vermemeye çalışmışlardır. Sınavda gözetmenlerin nasıl kontrol sağlayacakları, sınıf kuralları ve en önemlisi de gözetmenlerinin mevcut derse giren öğretmenler olmamasına özen gösterilmiştir. Ayrıca öğrenci gelişimini izlemek amacıyla müfettişler tarafından oluşturulan portfolyolara sınav sonuçları da kaydedilmiştir.²³⁷

Cizvitler drama türüne dayalı eğitime önem vermişler ve ilahi mesajları dramatize ederek seyircilerin dini duyguları üzerinde etki etmeye çalışmışlardır. Cizvit okullarında XVI. yüzyıldan başlayarak eğitimde tiyatro etkinlikleri düzenlenmiştir. Bu etkinliğe dair en eski veri, 1551’de Sicilya’daki Messina’da yeni Mometino ilahiyat okulunu işaret etmektedir. Kadın kahramanların yer almadığı tiyatrolarda din dışı gösterimler, çok daha sonra Cizvit okullarında gösterime girmiştir.²³⁸ Cizvitlerde müzik eğitimi kilise ritüellerinin bir gereği olarak görülmüş ve okullarda drama ile iç içe kullanılmıştır. Müzik eğitimi, Latin Katolik geleneğinin bir parçasıdır ve kökleri antik Roma’ya kadar uzanır. Cizvit eğitim sisteminin de önemli bir parçası olan müzik eğitimi ilk zamanlardan beri uygulanagelmıştır.²³⁹ İlgili arşivlerde geçen bando takımları Cizvit müzik eğitimi hakkında malumat vermektedir. 1898 tarihli bir belgede Cizvitlerin İşkodra’da iki musiki bando takımı kurdukları ve öğrencilerin kurduğu musiki takımından birinin eski Latin kilisesine ait olduğu ama Cizvitlerin kurduğu bando takımına gerek olmadığı bildirilmiştir.²⁴⁰ Osmanlı’da faaliyet gösteren musiki takımları İşkodra ile sınırlı değildir. Sivas vilayetinde Cizvitlerin 1884’ten beridir müzik eğitimi verdikleri malumat

²³⁴ Allan, p. 95

²³⁵ p. 62

²³⁶ Barkan, s. 101-102

²³⁷ Allan, p. 6

²³⁸ Bahri Ata, age, s. 39

²³⁹ Necdet Çağır, "Kutsal Metinler ve Müzik", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, 39, s. 10

²⁴⁰ BOA, DH. MKT, 2131.80.1, M. 10 Kasım 1898

edilmiştir.²⁴¹ Teşkilatın, Sivas'ta kurulan fangar (tutsak,mahkum) tarzı giyimli 10 kişilik bando takımının yanında Merzifon ve İzmit'te benzer musiki takımlarının bulunduğunu görmekteyiz. Bu bando takımlarının “*akşam, sabah ve tatil ve imtihan günlerinde terennüm eyledikleri...*” devleti methetmeleri ve karşılığında dairelerde çalışma ruhsatı istemeleri dikkat çekicidir.²⁴²

Cizvit eğitim kimliğini oluşturan ana öğeler Loyola'nın maneviyatının yansımaları olduğuna göre onun korunması yönünde çalışılmıştır.²⁴³ J.R.S'ye göre, İgnatius Loyola'nın ulaşmak istediği manevi değerlerin tamamı bu eğitim felsefesinden geçmektedir. Bu uğurda bütün araçların kullanımı meşru sayılmıştır.²⁴⁴ Sonuçta J.R.S programı, tüm içeriğiyle beraber bir öğrencinin ömür boyu kullanacağı sürdürülebilir enerjiyi barındırmaktadır. Cizvitlerin eğitim hazinesinde ahlaki değerlere ilaveten bilgi, beceri, karakter ve yetenekler de mevcuttur. Okulların geleneksel yapısı, hiyerarşisi ve eğitim kalitesi tümel bir değerlendirme içinde ele alındığında başarı kendiliğinden gelir.²⁴⁵

Cizvitlerin gizli emellerinde eğitim sistemi bir silah gibi kullanılmıştır. Okullarının gelişmiş düzeyde olduğu yönünde takdir sloganları oluşturarak ve bu okullardan eğitim almış başarılı insanların örnek gösterilerek gerçek gizlenmeye çalışılmıştır.²⁴⁶ J.R.S'de belirtilen özelliklerin yanına bir ekleme daha yapılması gerekirse XIX. yüzyıldan itibaren üzerinde durulan kadın eğitimini ele almak gerekir.²⁴⁷

c. Cizvitlerde Kadınların Statüsü ve Kız Eğitimi

Cizvit teşkilatının ilk dönemlerinde Loyola'ya yakın birkaç kadının varlığından bahsedilebilir. Erkek hegemonyasının hâkim olduğu tarıkatta, kadınların gezginci ruhban yaşam tarzına ayak uyduramayacağı düşüncesi baskındır. Havva'nın ilk günaha sebebiyet vermesi, dinen ve kadınlara yakın olmanın yanlış bir ilişkiye neden olacağı düşüncesi de, manen Loyola'yı sınırlandırmıştır.²⁴⁸ Yine de liderin hayatına etki eden ilk kadın *Sefiora*

²⁴¹ BOA, Y. PRK. DH, 8.5.1, M. 24 Temmuz 1894

²⁴² BOA, DH. MKT, 269.30 (Lef: 1, 2), M. 8 Ağustos 1894

²⁴³ Hans P. Kolvenbach, agm, p. 1

²⁴⁴ Ahmet Kesgin, "Machiavelli ve Makyavelizm", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 2015, 5/1, s. 107

²⁴⁵ Lacznia, p. 4

²⁴⁶ Sakin, s. 115

²⁴⁷ Ata, s. 87

²⁴⁸ s. 78-85

Pascual'dır. Paris yıllarında Loyola'ya maddi destek sağlayarak eğitimine katkıda bulunan bu kadının tarikata girişi gerçekleşmemiştir.²⁴⁹

İspanya Prensesi *Juana S.J.*, arkadaşı *Dofia Mascarenhas* sayesinde Loyola ile tanışmış ve ondan etkilenmiştir. Prenses ile Loyola arasında gelişen diyalog daha sonra sıkı bir mektup arkadaşlığına evrilmiştir. Cizvit olmaya karar veren Juana, fikrini Loyola'ya açmış ve tarikata katılımı gerçekleşmiştir. Prenses, Loyola'nın rızası ile tarikata giren ilk ve son kadın olma şerefine naildir (1555). Juana'nın siyasi ve ekonomik himayesi sayesinde Loyola, kurduğu tarikata hem maddi,manevi destek sağlamış ve hem de cemaatine yönelik ilk tepkilere göğüs gerebilmiştir. Öyle ki baş Piskopos Saragossa ve İspanya genel valisi Dominik'in hasmane tutumuna karşı Cizvitlerin müdafaa edilmesinde prenses güçlü bir irade göstermiştir²⁵⁰ ve tabii sadece bununla sınırlı değildir.

Tarikata giriş konusunda *Isabel Roser* diğer bir örneği teşkil eder. Loyola'nın karşı çıkmasına rağmen Papa'dan aldığı buyruk sonucunda Roser'in isteği yerine getirilir fakat bu nüfuzlu kadının tarikat kurallarına riayet etmekte sorun yaşaması üzerine bağlılık belgeleri iptal edilir.²⁵¹ Ancak kadınların teşkilata alınmaması onlarla aralarındaki mesafeyi korumalarını gerektirir.

Loyola ve Prenses örneğinde olduğu gibi Cizvit tarikatında kadınların teşkilat içine alınmaması onlardan uzak durulduğu anlamına gelmez. Kadınların cemiyete yardımlarının teşvik edilmesi ve bu yardımların kabulü için il idaresi özel olarak işe koşulmuştur. Kadınlara verilen sözde rütbelerin ve onların cesaretini artıracak simgesel ödüllerin hepsi ruhsal bağlılığı artırmaya yöneliktir. Kadınların konumuna göre varlıklı ya da kocasının mühim bir statüsü varsa teşkilatta en yetkili kişi devreye girmiştir. Böylece kadının maddi ve manevi gücü cemiyetin menfaatlerine göre kullanılması aşamasına geçilmiştir. Ayrıca zengin dul ya da evli kadınların çocuklarına teşkilat okullarının kapıları sonuna kadar açılmıştır. Eşlerin teşkilat yararına hayır işleri gibi maddi lütuflarda bulunması da uygulanan politikalar arasındadır.²⁵² Bu yardımlar sayesinde yeni kurum ve binalar ortaya çıkacaktır.

²⁴⁹ James W. Reites, "Ignatius And Ministry With Women", *The Way, Supplement*, 1992, 74, p. 8-9

²⁵⁰ p. 15-16

²⁵¹ Ata, s. 77

²⁵² Sakin, s. 106-116

Kız okullarının inşasına XIX. yüzyılda başlayan Cizvitler, kızların eğitimi konusunda başta tedbirli adımlar atmıştır. Kız çocuklarına manastırda koruma sağlayan ve onları izole edilmiş bir hayatla rahibe olarak yetiştiren teşkilat, sonraki dönem Cizvit kız okullarının eğitmen ihtiyacını buradan karşılamıştır.²⁵³ Başlarda Cizvit teşkilatı, kız okullarının uluslararası yayılımını ağırdan almış olmasına rağmen XIX. yüzyıldan sonra bu konuya çok ciddi bir biçimde eğilmiştir. Hatta rahibelerin Osmanlı topraklarında teveccühleri bu yüzyıl itibari ile başlamıştır.²⁵⁴ Dünyanın farklı merkezlerinde şubesi bulunan *Notre Dame Sion*, Cizvitlere ait en tanınmış kız okuludur. Bu okulun devamı niteliğinde 1856'da İstanbul'da bir şube açılmıştır ve her kesimden öğrencinin kabulü sağlanmıştır. *Notre Dame*'nin Kudüs şubesi ise 1862 yılında açılmıştır. Seküler çağın en gözde kız okullarından kabul edilen *Sion*'da beşeri ve fenni dersler icra edilmiştir.²⁵⁵

Osmanlının İnas Mekteplerine göre üstün olan Cizvit Kız Okulları da misyoner eğitim sistemine tabidir. Teşkilatın Osmanlı sahasında açtığı kız eğitim kurumlarında eğitmen misyoner rahibeler, el işi ve Fransızca gibi kültür dersleri vermiştir.²⁵⁶ Cizvitlerin, Müslüman kız öğrencilere din değiştirmeleri konusunda yaptıkları üstü kapalı telkinlerden dolayı Cizvit okulları Osmanlı yetkililerince takibata uğramıştır. Kasım 1892 tarihli belgede Hasbeyya (Beyrut) sahasında böyle bir misyoner kız okulunun bulunduğu ve Müslüman kız çocuklarının bu okula devamlarının engellendiği bildirilmiştir. Daha önce Osmanlı yetkililerince kapatılan ama tekrar açılan bu okulun yasal mevzuata da uymadığı anlaşılr.²⁵⁷

Osmanlı sahasında Cizvitlerin açtığı kız okullarına karşı II. Abdülhamid döneminde devlet kız okulları açılarak karşılık verilmiş ve devlet rekabetçi bir pozisyonda Cizvitlerin etkisini kırmaya çalışmıştır. Ayrıca Devlet kız okullarının öğretmen ihtiyacı Dârümuallimât vasıtası ile giderilmeye çalışılmıştır. Sultan Hamid döneminin sonlarına doğru ise kız iptidai mekteplerinin sayısı 349'a çıkmıştır.²⁵⁸ Açılan bu okullarda vatanperver kadınlar yetiştirmek ve kuvvetli ilmiyle cemiyet hayatına yön verecek kadın idoller aranmıştır. Millette sadık yetişen kadınların aynı zamanda ilerlemeci bir atılımla

²⁵³ Ata, s. 81

²⁵⁴ s. 85

²⁵⁵ s. 84

²⁵⁶ BOA, MF. MKT 110.14.1 M. 15 Temmuz 1889

²⁵⁷ BOA, MF. MKT 157.60.1 M. 4 Ocak 1893

²⁵⁸ Zeki Tekin - Enes Göksal "II. Abdülhamit İstanbul'unda Yabancı Okullara Genel Bakış", *Journal of History Culture and Art Research*, 2017, 6/3, s. 327

cemiyette bulunması gerektiğinin altı çizilmiştir.²⁵⁹ Kadınların aldığı pedagoji - psikoloji eğitimi sayesinde aile ve okulda yetişen neslin milli kültürden kopmayacağı vurgulanmıştır. Beyin göçünün o dönemlerden başlayan bir sorun olduğu için erdemli.aydın annelerle bunun önüne geçilebileceği düşünülmüştür. Fenni ilerlemenin eğitim sathında kadınların aktif olmasının eğitimle mümkün olacağına işaret edilmiştir.²⁶⁰

Kız eğitiminin sonradan yükselen bir yıldız olduğu düşünülürse günümüzdeki Cizvit eğitim kurumları eskiye nazaran bu konuda çok yol aldığını söylemek gerekir. Osmanlı sahasında kız okullarıyla da varlık gösteren Cizvitlerin yüksek eğitim kalitesine sahip vizyonları ve maddi kaynakları rekabette zirvede olmalarının delilidir. Cizvit kurumlarının reformcu, gelişmiş ve özgün öğretim anlayışları bu farkın derinleşmesine katkı sağlamıştır.²⁶¹ Teşkilatın özellikle eğitim sistemine kattığı modern yaklaşımlar mahiyeti itibariyle günümüz eğitim öğretim programlarında sıklıkla karşılaşılabileceğimiz misallerle doludur.²⁶²

²⁵⁹ Sadettin Eğri, "II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitimi ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 15/26, s. 135-136

²⁶⁰ s. 135-136

²⁶¹ Barkan, s. 101-116

²⁶² Kolvenbach, p. 1-4

CİZVİTLERİN MİSYONERLİK VİZYONU

a. Katolik Kilisesi'nin Misyonerlik Faaliyetleri

Bir dini veyahut özellikle Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse olarak tanımlanan *misyoner*²⁶³ kavramı etimolojik olarak Latince “*mittere*” kökündeki göndermek anlamına gelen “*missio*”dan türemiştir.²⁶⁴ Bir ideal, ülkü ve ya düşüncenin yayılmasına kendini adayan kimse ise misyonerdir. Bu yüzden misyonerler hakikatin mesajcıları olarak kendilerini vasıflandırır.²⁶⁵

Katolik mezhebinin mizacında yer alan misyonerliğin büyük ölçekli proje merkezinde İslam dünyası vardır. Hayat anlayışını “*Bütün Hristiyan olmayanları Katolik yapmak, özellikle Müslümanları...*” olarak ilan eden rahip Raymond Lull'da görüldüğü gibi onun Müslümanlıkla yakından ilgilenmesi ve Arapça dersler alması bu tezi desteklemektedir.²⁶⁶

Profesyonel olarak Raymond ile ele alınan misyonerlik daha sonra tarikatların öncülüğünde genel vizyon haline dönüşmüştür. Dini yayma görevi *Petrus* ve onun görevlileri olan Papa'ya verildiği düşünülürse misyoner kimliğinin nasıl ortaya çıktığı rahatça anlaşılabilir. Avrupa içine baktığımızda faaliyet gösteren Katolik Fransisken tarikatı 13. yüzyılın en büyük misyoner tarikatı olarak anılmıştır.²⁶⁷ Keza Dominikenlerin kurucusu Aziz Dominik kendini koyunların çobanı olarak görürken görevini barbarları ıslah etmek olarak açıklamıştır.²⁶⁸ Avrupa içinde olduğu gibi dünyaya açılan bu tarikatlar diğer inanç mensuplarını yola getirmek için misyoner çalışmalara büyük önem vermişlerdir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra misyonerliğin yeni simgesi haline gelen Cizvitler ise bayrağı en ileri taşıyan tarikattır. Dünyanın her bölgesinde legal ve illegal fark etmez, Cizvit teşkilatı kurum ve kuruluşları ile bu davaya kendini adanmıştır.²⁶⁹ Misyonerliğin uluslararası arenada yasal mevzuata kavuşmasını sağlayan XII.

²⁶³ Güncel Türkçe Sözlük, *Misyoner*, <https://sozluk.gov.tr>, (Er: 21.08.2020)

²⁶⁴ Abdülkadir Kıyak, “Evrensel Din Bağlamında Tebliğ ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2017, 12/27, s. 284

²⁶⁵ Arzu M. Nurdoğan, “Anglikan Kilisesi'nin Osmanlı'daki Sancaktarı Church Missionary Society Hedefleri, Misyonerlik Tanımı ve Motivasyon Unsurları- III”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2014, 17/45, s. 64

²⁶⁶ Selman Dilek, “Raymond Lull'un Zihin Dünyası ve Orta Çağ Üniversitelerinde Arapça Öğretimine Etkisi”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2019, 9/4, s. 12

²⁶⁷ Abdülkadir Kurt, age, s. 49

²⁶⁸ Esen, age, s. 86

²⁶⁹ Öztürk, s. 93

Gregorius'un 1622 yılı bildirisi'dir. Evanjelist çalışmalarının hepsi kısaca *Propaganda* denilen *İnanç Yayma Kutsal Topluluğu* adı altında birleştirilmiştir. *Propaganda*, yapısı itibariyle Katolik Kilisesi'nin en yeterli ve genelleyici organlarından biri haline geldiği gibi misyonerlik çalışmalarının Papalık bünyesinde meşruiyet kazanmasının resmi tasdiki olmuştur. Ayrıca dini yayma girişimlerinde Kilisesi'nin denetim mekanizması kabul edilmiştir.²⁷⁰ Cizvitlerin önünü açan bu gelişmeden sonra misyonerliğin uluslararası statükosu kesinleşmiştir.

b. Cizvitlerin Misyonerlik Faaliyetlerine Katkıları

Fransiskanlar ve Dominikanlar, Katolisizm ilkelerine riayette kat'i bir tutum sergilerken Cizvitler onlara kıyasla daha özgür olabilmişlerdir. Laik sistemin şeffaflığından yararlanan teşkilat, misyonerlik faaliyetlerinde Katolik Kilisesi'nin en güçlü silahı konumundadır. Gezginci Cizvit keşişleri ilk dönem rahipleri gibi varlık gösterilmeyen coğrafyalarda Katolisizmin silinip gideceğini düşünüyorlardı ve haklılardı.²⁷¹ Belli bir ilerleme sağlandıktan ve ilk mesajlar verildikten sonra Kilise yeni bir açılım yaparak yerel müritlerin misyonerlik vazifesi üstlenmesine odaklandı.²⁷² Papa 13. Leo'nun (1878-1903) ilan ettiği "*Doğunun Doğulularca Hristiyanlaştırılması*" projesi Cizvitlerin kolektif sahasını genişletmiştir.²⁷³

Cizvitler misyonerlik faaliyetlerinde *Augustinus*'un çift kilise öğretisini (Göksel ve Cismani) baz almışlardır. İnsanlığı kurtuluşa erdirmenin ilk reçetesi Katolik Kilisesi'ne cismani imandır ama kurtuluşun asıl mihenk taşı ise Papa'nın ruhaniyetine (Göksel Kilise) bağlanma gnostığıdır.²⁷⁴ Bu sebeple Cizvit misyonerlik kampanyaları ülkeden ülkeye değişmeyen aynı görüş ve eksende yürütülmüştür. Klasik misyonerliğin çehresini değiştiren teşkilat, propagandayı *İnkültürasyon* ve *İmplant* bağlamında senkronize etmiştir.²⁷⁵ Diğer tarikatlara nazaran Katolisizmin katı kurallarını İnkültürasyon ve İmplant metoduyla esnetebilen Cizvit misyonerliği, üç semavi dinin ve pagan inanışların yaşadığı yerlerde din değişimini faal kılmışlardır. Şöyle ki Doğu Kiliselerinden olan Ermeni Katolik Patrikliğinin doğuşunda ve Ermeni Hristiyanlığının içten bölünme

²⁷⁰ Frazee, s. 107

²⁷¹ Remzi Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *TÜBAR*, 2006, 29, s. 331-332-333

²⁷² s. 332

²⁷³ Sakin, s. 45

²⁷⁴ Osman Eraslan, age, s. 25

²⁷⁵ Sakin, s. 41

yaşanmasında ve muhalif çatışmaların doğmasında Cizvitleri görebiliriz. XVII. yüzyıldan itibaren Türkiye ve İran arasındaki Ermenileri hedef alan misyonlara yeni merkezler ekleyerek Ermenilerin kendi içinde ayrışmasına neden olmuşlardır.²⁷⁶ Bu bölünme sürecinden sonra devlete karşı kışkırtma evresi başlamıştır. Ayrıca misyonerliğin metodolojisi bağlamında dünyayı genel olarak parsellemeyi başaran Cizvitler, İslam dünyasındaki dini birlikteliğin zayıflığından ve ekonomik koşulların sürüklediği açlık, sefalet gibi düşkünlükten yararlanarak özellikle Afrika'nın Hristiyanlaştırılmasında 1830'lardan sonra Fransa rehberliğinde çalışmalar yapmıştır.²⁷⁷ Yine misyoner propaganda kapsamında anti-seminist olduğunu iddia eden Cizvitlerin Antonio Possevino'nun ve akabinde Yahudilerin din değiştirmesinde imzaları vardır.²⁷⁸ Bu çalışma belli bir düzen içinde gerçekleşir ve misyonerlerin faaliyet gösterdikleri bölgelerde elde ettikleri verileri ilgili yere yani idare merkezine aktarırlardı.

Oryantalis bir Cizvit rahibi gittiği coğrafyada elde ettiği veriyi bölge idari merkezine ilettiği gibi, kominikasyonda özel yazışma sistemini kullanan rahipler, bölgenin topografyasını çıkarırlar ve saha potansiyeline dair rapor hazırlamakla görevlidir. Datalar güncelliğini kaybettiği anda yeni bir durum raporu hazırlanarak misyon merkezine gönderilir. Misyonerliğin profesyonel düzeyinde coğrafi şartları etkin kullan Cizvit rahipleri, toplum hakkında elde edilen verilerle daha tutarlı bir eylem planı belirleyebilmiştir.²⁷⁹

Oryantalist Cizvitlerin misyonerlik faaliyetlerinde etkili olmasını sağlayan bir diğer husus ise öğretmen, doktor, hemşire, bilim adamı kimlikleriyle gittikleri her yerde sosyal ihtiyaçları gözetmesidir. İmplant yönteminin bir gereği olarak sosyal adalet projesini devreye sokmuşlardır. Katolik inancına davette, düşük refah düzeyini koz olarak kullanmışlardır.²⁸⁰

Çıkış noktası yoğun *propaganda* olan Cizvitler, kuruluştan itibaren belirlenen perspektif doğrultusunda Amerika ve Asya kıtasını XVI. yüzyılın bitimine değin uçtan uca dolaşmışlardır. Gittikleri bölgelerde halktan insanlar gibi görünmek istediklerinden

²⁷⁶ Frazee, S. 162, "*Türkiye ve İran arasındaki Cizvit merkezleri; Erzurum, Bitlis, İsfahan, Culfa, Ervan*"

²⁷⁷ Erdal Aksoy, s. 48

²⁷⁸ John Donnelly, "Antonio Possevino and Jesuits of Jewish Ancestry", *Archivum Historicum Societatis Jesus*, 1986, 50, s. 5

²⁷⁹ Marcus Friedrich, "Circulating and Compiling the Litterae Annuae. Towards a History of the Jesuit System of Communication", *Archivum Historicum Societatis Jesus*, 2008, 55, p. 20

²⁸⁰ p. 12-13

yaşamlarını mevcut kültürün gereksinimlerine göre düzenlemişlerdir. Giyim, kıyafet ve diğer şekli yönlerden halktan kopuk bir yaşam tarzı sergilememişlerdir.²⁸¹ Daha birçok noktada Cizvitlerin etki sahalarına ve çalışma yöntemlerine bakarak onları sadece tarikat sığılğında değil, teşkilatlı bir örgüt olarak değerlendirmeye almak elzemdir. Dünya üzerine bu geniş çaplı yayılımları sayesinde Cizvitler; ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi hayatına müdahale edebilmişlerdir. Devlet otoritesinin zayıf olduğu noktalarda aktivist tutumları onların şer yayıcı olarak anılmalarına neden olmuştur. Katolik Cizvit misyonerleri, Doğu ve Batı ekseninde başlattıkları propaganda faaliyetleri sonucunda birçok müridi Katolisizm saflarına katmıştır.²⁸² 1880 tarihli *Barlett Raporu*’nun ilk cümlesi “*Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye, Asya’nın anahtarıdır.*”²⁸³ ifadesi Osmanlı topraklarını öncelikli hedef olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Cizvit Teşkilatında Öncü Misyoner Rahipler ve Faaliyet Yaptıkları Coğrafyalar²⁸⁴

Francis Xavier	1506-1552	Hindistan-Maluku Adaları-Japonya
Matteo Ricci	1552-1610	Çin
Jean de Brébeuf	1593-1649	Amerika-Kanada
Antoine Daniel	1601-1648	Orta Amerika
Peter Claver	1580-1654	Güney Amerika
Isaac Jogues	1607-1646	Kuzey Amerika
Paulo Miki	1562-1597	Japonya
Paul Denn	1847-1900	Çin
Cardinal Lavigerie	1825-1892	Afrika

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere teşkilatın kurucu babalarından olan Xavier ile başlayan misyonerlik çalışmaları Doğu’nun en ücra köşelerinden, Afrika ve yeni kıta Amerika’ya kadar uzanmıştır. Kolonizatör Katolik rahipler gittikleri yerleri mesken tuttıkları gibi tarikat uğruna ölümü bile göze almışlardır. Öyle ki Şehit İsa temasına biyografilerinde sıklıkla atıf yapılmıştır.²⁸⁵

²⁸¹ Gözübüyük, s. 643

²⁸² Ata, s. 150

²⁸³ Necmettin Tozlu, age, s. 330

²⁸⁴ İhs, jezuieten, <https://www.jezuieten.org>, (ET: 21.08.2020)

²⁸⁵ İhs, jezuieten, <https://www.jezuieten.org.wat-we-doen>, (ET: 21.08.2020),

b. 1. İnkültürasyon Yöntemi

Kilise'nin çeşitli kültürlerle kurduğu dinamik münasebete *İnkültürasyon* denir ve bu ifade bir nevi cevherin işlenmesidir. Metafora göre dinin işlenmesi mevcut şartlara adaptasyon zarureti doğurmuştur. Diyalektik olarak uyum ifadesi mezkûr kavramı mealen tam karşılamaz ama bu kavram inkültürasyonun sofistike şerhine en yakın lügattır.²⁸⁶ Kavramın ilk kullanımı 1962 yılında *James Mason* tarafından gerçekleştirilmiştir. Geçmişe baktığımız zaman Cizvitlerin elinde can bulan inkültürasyon metodu, misyonerliğin tamamına haizdir.²⁸⁷

Kendi kültüründe yetişen birey toplumun benimsediği inançtan tutun iyi kötü ne varsa tüm aidiyet paradigmalarını kabul eder. İctimai hayatın dışına itilmediği sürece birey, toplumun bir parçasıdır ve maddi - manevi yaşama dair ne varsa harsın değerler manzumesi işgali altındadır.²⁸⁸ Buradan yola çıkarsak Hristiyan tebliğinin asimilasyona uğrayarak ya da daha doğrusu marjinalleşerek toplumun anlayacağı ve yaşayacağı biçimde fenomenolojik tatbiki İnkültürasyona ulaşmamızı sağlar. Kültüre en uygun biçimde Hristiyanlığın adapte edilmesi interaktif etkileşimi doğurur ama tebliğin tek yönlü gidişi ve diğer etnisitenin ona verdiği cılız tepki sonucunda değişim anti-kültürleşmeye mahal verir.²⁸⁹ Hristiyan doktrinleri bir başka kültür içinde yer edinirken toplumun dil, kültür ve günlük yaşam atmosferlerinde inanç yeni bir değere kavuşur. Din, toplumla direkt bağ kurma açısından önceliklidir ama etniklerin dillerini öğrenmek inanç vazifesinden daha fazla önemlidir.²⁹⁰ Önermeyi doğrulamak adına Mayıs 1902 tarihli bir belgede geçen ve teşkilatın çalışanları hakkında malumat veren "...İçlerinde Türkçe illa bilir papaz dahi var. Bunların hepsi böyledir..."²⁹¹ ibaresi merak uyandırıcıdır. Çünkü toplumla kurulan sağlıklı ilişkide din dili, ontolojik,epistemolojik sentezle sağlanmaktadır.²⁹² Toplum algısının zamanla normalleştirilmesi ve halkın Hristiyan teamüllerine yabancı kalmaması,

²⁸⁶ A. Roest Crollius - T. Nkeramihigo., "Inculturatio", Çev: Ali İsra Güngör, *Inculturation: Working Papers on Living Faith and Cultures*, 1991, V. s. 94-95

²⁸⁷ s. 94

²⁸⁸ Zehra Nuray Nişancı, "Toplumsal Kültür - Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2012, 1/1, s. 1281

²⁸⁹ Sezel Saygın - Derya Hasta, "Göç, Kültürleşme ve Uyum", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2018, 10/3, s. 313

²⁹⁰ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 2002, S.1, s. 14-15

²⁹¹ BOA, MF. MKT, 624.30.1, M. 3 Mayıs 1902

²⁹² Harun Çağlayan, "Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi", *Ekev Akademi Dergisi*, 2014, 18/58, s. 47

Katolisizm dilinin etkin bağlamından ileri gelir. Burada Daniélou'nun "...yerelleşme (dilsel ve yaşamsal) sağlanmazsa Hristiyanlık o ülkede yabancı bir fenomen gibi kalacaktır..."²⁹³ ifadesi haklı çıkmaktadır. Toplumu çepeçevre kuşatan tüm öğelerde; simge, sembol ve sair her belirtkede dini telkine hizmet nesne.nesneler vardır. Hristiyanlığa ait öğelerin kasıtlı ve istemli bir şekilde göz önünde tutulması informel iletişim dili olmaktadır.²⁹⁴

Loyola'nın hedeflediği çizgide tarikatın ilk beynelmilel inkültürasyon çalışması *Francisco Xavier* tarafından başlatılmıştır. Paris hayatını geride bırakan felsefe hocasının ilk durağı Hindistan'dır ve Portekiz sömürgesi olan *Goa* şehrine yerleşip dini yayma görevine başlamıştır.²⁹⁵ Halkın içinde kendine yer bulan Xavier etki alanını doğuya doğru genişleterek Çin sınırlarına kadar ilerlemiştir. Daha sonra Japonya'ya adım atan rahip burada yaşadığı zorluklara rağmen dini yayma görevinde başarılı olabilmıştır. Japonya'nın siyasi bölünmüşlüğü, otorite boşluğu ve Budist inancı yaşadığı bazı zorluklardır ama o tebliğini yerel dil vasıtasıyla yerine getirebilmiştir.²⁹⁶ Bir başka Cizvit rahibi ve misyoneri *Matteo Ricci* ise daha büyük hedeflerle gittiği Çin'de avamın üzerinde etkili olmuş ve ayrıca elit kesimi kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Çin Fağfuru'nun "*Ben Çin'de böyle saçmalıklara inanacak bir kimse bulunacağını zannetmiyorum... Ben size izin veriyorum. Gidip Çin'in istediğiniz yerinde bunları anlatabilirsiniz.*" sözlerinden her ne kadar Cizvitleri hafife aldığı anlaşılrsa da Ricci'nin çalışmaları gayet aksini göstermiştir.²⁹⁷ Ricci, geleneksel Çinceyi öğrenerek Hristiyanlık litürjilerini yerelleştirmiş ve Katolik terimlerinin Çin ilahiyatına geçmesini sağlamıştır. Eski inanışların içine gizlenen Hristiyan temsilleri daha sonraki dönem misyonerlerin işini oldukça kolaylaştırmıştır.²⁹⁸

²⁹³ Haktan Bırsel, "Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2013, 2/2, s. 102

²⁹⁴ Ali Baltacı, "Avrupa Okullarında Dini Simgelerin Yasallığı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2017, 21/1, s. 57

²⁹⁵ Öztürk, s. 94

²⁹⁶ Güngör, s. 68-69

²⁹⁷ "Cizvit", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C.4, s. 369

²⁹⁸ Ihs, jezuieten, *Matteo Ricci*, <https://www.jezuieten.org.?s=matteo+ricci>, (ET: 21.08.2020)

b. 2. İmplant Yöntemi

Fransızca bir kelime olan implant mana olarak doku ekimi anlamına gelir. Cizvit misyonerlerinin kullandığı yöntemlerden biri olan implantı, kelimenin mecazi anlamından yola çıkarak *yerleştirme* kavramıyla ifade etmek mümkündür.²⁹⁹

İnkültürasyon süreci sonucunda oluşan birikimlerin sahaya indirilmesi gerekiyordu ki burada devreye giren implant yöntemi çok yönlü ve kapsamlı bir çalışmanın ürünü olmuştur. Kilisenin insan yaşamına indirgenmesinden sonra en önemli reform, farklı atmosferlerde Hristiyanlığın özne konumuna yükseltilmesidir. Bu yüzden dinin yerel kültür içinde var olması ve Hristiyanlığın toplum tarafından sindirilmesi gerekmektedir.³⁰⁰

Teamülleriyle, ritüelleriyle ve kısaca kolektif paradigmalarıyla Katolisizmin cemiyet hayatında var olması implantın ortaya çıkmasına gebe kılmıştır. Anti-kültürleşme yüzünden dominant Katolisizmin idame dozu cemiyet hayatında mütemadiyen artmıştır. Misyonerler tarafından Hristiyanlığın yaşam alanı halkın mevcut inancıyla uyum sağlayacak şekilde revize edilmiştir. “...Böylelikle dine girmiş olan bir kişi kendi toplumuyla kalacak ve İncili daha iyi kabul edecek. Ayrıca bu metot, Hristiyan olmanın Batılı olma demek olduğu şeklindeki yanlış anlamayı da ortadan kaldıracaktır...”³⁰¹ ifadesinde olduğu gibi bu yenileşme dine yeni katılanların yabancı bir inanç sisteminin getirdiği zorlukları yaşamak yerine kendi kültüründe yer etmiş olan ve kültürünün bir parçası haline gelen Katolisizmin zorlanmadan yaşamasına imkân sağlamıştır.³⁰²

²⁹⁹ Güncel Türkçe Sözlük, *İmplant*, <https://sozluk.gov.tr>, (Er: 21.08.2020)

³⁰⁰ Arzu M. Nurdoğan, agm, s. 74

³⁰¹ Gündüz, s. 16

³⁰² Crollius A. Roesr - Nkeramihigo T., agm, s. 97-99

III. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ CİZVİT TEŞKİLATININ OSMANLI

TOPRAKLARINDAKİ EĞİTİM ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

(1876 – 1909)

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ GAYRİMÜSLİM OKULLARI VE ETKLERİ

Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretim faaliyetlerini klasik Türk-İslam sentezlemesinden yola çıkarak *mektep* ve *medrese* şeklinde iki ana kola ayırabiliriz. Kuruluş zamanında Anadolu Selçuklu Devleti'nin mirası üzerinden devam eden eğitim, devletleşme aşamasından geçildikten sonra profesyonel olarak düzenlenmiştir.³⁰³ Devlet, Müslüman tebaanın eğitim ihtiyacını bizzat kendi kurumları aracılığı ile karşılamıştır. Mektepler, medreseler ve Enderun (Saray) eğitimi şeklinde klasik bir yapılanmaya çok sonradan geçilmiştir.³⁰⁴

II. Murat zamanında temelleri atılan Enderun eğitimi, İstanbul Fatihî II. Mehmed'in gayretleriyle şahlanışa geçmiştir. Enderun, devletin yönetici personel istihdamında ve saray içi donanımlı memurların yetişmesinde yeterli olmuştur. Devşirme sistemi sayesinde ırk ayrımı yapılmadan Müslümanlaştırılan yetenekli ecnebiler, Enderun eğitimiyle Osmanlı yaşamına adapte ettirildi. Padişah iradesiyle doğrudan alakalı Osmanlı yönetiminin icra kurulu bizzat bu Enderunlu mezunlardan oluşmuştur. Devlet ricalinin doğru karar alabilmesi pratik ve çoklu düşünme yetisinden geçtiği için Enderun eğitimi önem arz etmiştir.³⁰⁵ Askeri ve idari ehemmiyet arz eden bu sistem devletin yegâne itici gücünü oluşturmuştur. Osmanlının karakteristik azametinin yansıması sayılan bu ikizleşme devletin mutlak gücünü pekiştirmiştir.³⁰⁶ Bunun yanında medreselerin de Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi içerisindeki rolü önemli olmuştur.

Enderun eğitiminden başka devletin halka sunacağı hizmetlerde, taşrada görev yapabilecek kadro ihtiyacı medreselerden giderildi. II. Mehmed, İstanbul'u fethinden sonra Fatih Külliyesi içinde teşkil ettiği Sahn-ı Seman Medreselerini açarak Doğu'nun elinde harmanladığı ilmi ve irfanı Rumeli coğrafyasına getirebildi.³⁰⁷ I. Süleyman (Kanuni) Sahn-ı Seman medreselerinin hacimsel yetersizliğinden doğan ihtiyaca katkı sağlaması için Süleymaniye Medreselerini vakıf bünyesinde hizmete açtı. Akli ve nakli ilimlerde görülen gelişim bu iki medresenin katkılarıyla imparatorluğun yükseliş dönemine benzer bir

³⁰³ Sefa Yıldırım - Ümit Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, 22, s. 603-604

³⁰⁴ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketinin Batılılaşma Açısından Tahlili" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, 37/1, s. 422

³⁰⁵ "Enderun", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C. 6, s. 318

³⁰⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s. 111

³⁰⁷ Ahmed Rasim, *Osmanlı Tarihi III*, Emir Basın Yay., İstanbul, 1999, s. 900-901

ilerleme kaydedilmesini sağladı.³⁰⁸ Osmanlı Devleti yükselişini tamamladıktan sonra XVII. yüzyıl genel bir duraklama şeklinde seyretti. Sonra kendini saraya kapatan İmparatorluk, Avrupa karşısında askeri hezimetler yaşamaya başladı.³⁰⁹ Görüldü ki siyasal çöküş başlamadan çok önce bozulan eğitim sistemi iflasın eşiğine gelmişti.³¹⁰ Eğitimli bireyler yerine iltimasla görevlendirilen beşik uleması memurlar ve muhakeme yeteneği gelişmemiş bireyler cemiyet hayatında yer etti.³¹¹ Vazifesini hakkıyla yerine getirmek yerine başka meziyetlere sahip olma yolundaki Osmanlı tebaasından seçmeler, toplumun bozulmasında kilit rol oynadı. Bir müddet bu bocalamanın ardından yeni çehreleriyle müteşekkil stereotipi vatandaşlar kamu normlarına tutundu. Farklı bir vatandaş portresi ortaya çıktı ki, son dönemlerde Avrupa nazarındaki Türk kimliği baştan sona değişime uğradı.³¹² İlk başlarda Avrupa için "*öteki, korkunç, deccal*" olan, M. Luther için "*Tanrı'nın gazabı*" olarak anılan ve XVIII. yüzyıldan başlayarak Avrupa karşısında yenilgi yaşayan Osmanlı Türküne daha realist bir bakışın ortaya çıktığını görüyoruz.³¹³ "*Türk iyi ve açık yüreklidir. Türk, insanlar içinde en dindar olanıdır*" diye tanımlayan İspanyol edip Vicente Blasco Ibanez değişen toplumun içinden daha önceki örnek Türk prototipini ortaya çıkarmıştır.³¹⁴ Bu tarihsel döngüye göre değişen yaftalamaların alt nedeni çağa ayak uydurmaya çalışan ama geleneğin yıkılmasıyla sağa sola savrulan Osmanlı vatandaş prototipinin bocalamasından kaynaklıdır. Ayak direyen Batı'ya karşı Osmanlının muhafazakâr bütünlüğü bozulmuş ve ortaya çıkan boşluğu başıbozuk yapay bir toplum doldurmaya başlamıştır.³¹⁵

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim eğitimi ise ilk zamanlardan itibaren azınlık cemaatleri tarafından organize ediliyordu. Okulların denetimleri devlet müfettişlerince yapılıyor ve aykırı bir durum söz konusu olmadığı müddetçe eğitim öğretim işleyişine müdahil olunmuyordu. Millet siteminin dışındaki ecnebi uyruklar ise tamamen özgür

³⁰⁸ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, 3F Yay., İstanbul, 2007, C.3, s. 23-24

³⁰⁹ Norman Itzkowitz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), C. 1, s. 519-524

³¹⁰ Ahmed Rasim, age, C.4, s. 1255-1260

³¹¹ Cihan, s. 36

³¹² Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 15

³¹³ Önder Canveren, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 42, s. 159

³¹⁴ Mürsel Gürses, "Meşrutiyet Dönemi Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa'da Türk İmgesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, 5/21, s. 136-138

³¹⁵ Mümtazer Türköne, "Tanzimat Fermanı ve Mehmet Sadık Rıfat Paşa", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), C. 7, s. 281-282

olamadıkları gibi bağlı oldukları konsolosluğun koruması altındaydı.³¹⁶ Osmanlı modernleşmesinin dönüm noktası sayılan Tanzimat sonrası, ülke genelinde yabancı okulların sayısına binaen ecnebi faaliyetleri de artmıştır. Gayrimüslim tebaa, devlet ve kendi azınlık okulları yerine, ecnebi okullarını tercih etmeye başlamıştır. Her ne kadar yabancı okulların sayısı II. Abdülhamid döneminde astronomik artmış olsa da³¹⁷ malumdur ki Osmanlı'da Ecnebi misyoner örgütlerin yapılanmasında *Islahat Fermanı* bir dönüm noktasıdır.³¹⁸ Bu durum, yabancı okullar üzerinde misyonerlik yürütülmesini daha kolay hale getirmiştir.

Misyoner faaliyetlerinin beraber yürütüldüğü yabancı eğitim kurumlarının XIX. yüzyıl itibariyle denetimleri zorlaşmaya başlamıştı. Yabancı okulların başına buyruk hareketlerine karşı etkin yaptırımlar olmaması ve dış devletlerden alınan iltimaslar, ecnebi eğitim kurumlarının Osmanlı karşısında daha güçlü bir pozisyonda kalmasına neden olmuştur.³¹⁹ Arkasına Fransız gücünü alan Cizvitler, II. Abdülhamid döneminde başkentten başlayarak Anadolu ve doğusunda, Suriye ve Arap coğrafyasında, nüfusun çeşitlendiği ve yoğun olduğu yerlerde; din, dil, ırk fark etmeksizin tebaayı kontrolleri altına almaya çalışmışlardır.³²⁰

Misyoner Cizvitler, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı topraklarında Fransa'nın büyük desteğiyle kalıcılığı yakalamışlardır. Katolik Cizvitlerin ilk gelişinden itibaren ruhban sayıları hızla artmış ve bulundukları yerlerdeki ev, hane ve konutları kilise ya da mabet alanına çevirmeye başlamışlardır. Bu yapıların yanına ek binalar da ilave ederek eğitim müesseselerini genişletme yoluna gitmişlerdir. Maarif Müdürlüğü'nden izinsiz yapılan bu yapılar tedrisat noktasında da kurallara tam uymadığından birçok ikaz ve kapatma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.³²¹ Bu yasa dışı davranışlara zemin oluşturan unsur ise 1876 II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla beraber ilan edilen Kanun-i Esasi'nin 15. ve 16. maddelerinden ileri gelmektedir. Özel eğitim hakkının yanında, inanç eğitiminin farklı bir başlıkta ele alındığı kanunda tedris birliği hedeflenmiştir ama kanun bekleneni verememiştir. Osmanlı standartlarına uyma zorunluluğunu çiğneyen yabancı okullar,

³¹⁶ Macit Kenanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2008, 6/12, s. 182

³¹⁷ Zeki Tekin – Enes Göksal, agm, s. 319

³¹⁸ Cihan, s. 95

³¹⁹ Tozlu, s. 337-338

³²⁰ BOA, DH. MKT, 1393.32.1, M. 18 Ocak 1887

³²¹ BOA, A.MKT.MHM, 490.39 (Lef: 1, 2), M. 13 Haziran 1885

eğitim dilinin Türkçe olmasından mütevellit devletle sorun yaşamamak için ana dilleri yanında ikinci dil olarak Türkçe derslerini vermişlerdir.³²² Osmanlı Maarif sistemindeki perişanlık, imtiyaz verilen devletler harici başka ülkelerin de başına buyruk okul açmasına engel olamamıştır.³²³ Osmanlı eğitim sisteminin gediği nokta Cizvitler için bulunmaz bir nimet olmuştur ve fırsatı iyi değerlendirmişlerdir. Fransız eğitim siteminde ve Osmanlı sahasındaki kurumsal ecnebi müesseselerinde Cizvit rahiplerinin yönetici.eğitmen olarak çalışmaları da meselenin başka bir boyutudur.³²⁴

Aşağıdaki tabloda I. Meşrutiyetin ilanından sonra yabancı okulların artış değerlerine bakıldığında ecnebilerin Kanun-i Esasiyi kendi lehlerinde nasıl kullandıkları daha iyi anlaşılır.

Tablo 2: II. Abdülhamid Dönemi Yabancı Okulların Devletlere Göre Dağılımı (1876 – 1909)³²⁵

	1870 - 1890	1897	I. Dünya Savaşı Öncesi
Fransa	72	127	530
İngiltere	83	60	126
Amerika	465	131	273
Avusturya	7	11	-
Almanya	7	22	23
İtalya	24	22	67
Rusya	44	7	105
İran	2	2	-
Yunan	3	-	-
Sırbistan	-	1	-
Toplam	707	383	1124

II. Abdülhamid döneminde yabancı okullara mukabil, devlet okullarının sayısında artış gözlenmiştir. 1876'dan itibaren tüm düzeylerde açılan okul sayısı 15.000 bandına dayanarak, Osmanlı tarihinin en fazla okullaşma dönemi olarak tarihe geçmiştir.

³²² Tekin - Göksal, s. 325

³²³ Ahmet R. Güzey, "Osmanlı Devleti'nde Yabancılar ve Okullaşma Çabaları", *21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 6/16, s. 85

³²⁴ Nüket Eren, *Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 1994, s. 44

³²⁵ Tekin - Göksal, s. 330

Rekabet imkânı veren bu okullar Batı'dan kopya edildiği gibi sahaya indirilmiştir ama modern eğitim parolasıyla yola çıkmıştır.³²⁶ Devlet okulları 1900 yılına gelindiğinde 30 bin üzeri ilkokul ve 695 ortaokul limitindedir.³²⁷ İdadîlerin sayısı 1906 yılında 114, Sultaniler 1914 öncesi 50, Dârümuallimîn ve Dârümuallimât 1906'da 65 civarındadır. Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk ve Darülfünûn yükseköğretim olarak aktif hizmette bulunmuştur.³²⁸ Bu okullarda Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın eğitim alma hakkı korunmuştur. Hatta Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere kapılarını ilk açan eğitim kurumu Mekteb-i Tıbbiye olmuştur.³²⁹ Bu yönüyle II.Abdülhamid döneminde belirli hedefler güdülmek suretiyle okullaşma oranında önemli derecede artış gözlemlenir.

Yüksek oranda okullaşma, hem yetişmiş kadro ihtiyacını karşılamak hem de yabancı okulların misyonerlik faaliyetlerini önlemek adına atılmış adımlardır.³³⁰ Devletin kültür emperyalizmine karşı aldığı okullaşma önlemidir. Ayrıca devlet okulu olmayan bölge ve kesimlere ulaşabilme olanağı vermiştir. Sadece okul açılmakla kalınmamış, ders programları, içerikleri ve okul gereçlerinin düzenlenmesi Maarif Nezareti'nin çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Misyoner okullarında okutulan kitapların kontrolleri merkez-taşra birimleri aracılığıyla Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği İdaresi'nin yükümlülüğü arasındadır.³³¹ Fakat II. Abdülhamid dönemi ders kitaplarının yeterli denetlenmediğini görülür.³³² Yabancı okulların kendi müfredat programlarına göre hazırladığı fenni ve beşeri ders kitapları ile dini içerikli ders kitapları devlet kontrolünden kaçabilmiştir.³³³ Daha sonraki süreçte de misyoner okulların Talim ve Terbiye Kurulu'nun belirlediği esasları görmezden geldiği ve görevlilerce bu problemin üzerine yeterince gidilmediği anlaşılmaktadır.³³⁴ İcra boşluğundan yaralanan yabancı okullar, ülke dışından getirdikleri kitapları herhangi bir engelle karşılaşmadan okullarında tedris

³²⁶ Şerif Mardin, age, s. 230

³²⁷ Tekin - Göksal, s. 325

³²⁸ M. Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), C. 5, s. 287-288-291-292

"Sivil Okullar değerlendirmeye alınmıştır."

³²⁹ Macit Kenanoğlu, agm, s. 185

³³⁰ Ali Akyıldız, "*Maârif-i Umûmiyye Nezâreti*", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 27, s. 273-274

³³¹ Betül Karcı, "Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesinin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909)", *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, 10, s. 24

³³² BOA, MF. MKT, 212.7 (Lef: 3, 4, 5, 6), M. 23 Haziran 1894

³³³ Hasan Cicioğlu, "Osmanlı Döneminde Kurulan İlk Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1984, 17/1, s. 21-24

³³⁴ s. 21

edebilmişlerdir.³³⁵ Zira Cizvit eğitim kurumlarında kullanılan ve hükümete bildirilmeyip tasdik ettirilmeyen kitaplar tüm bu durumu yerinde örneklemektedir. Cizvit müesseseleri kendi programlarının ve ders içeriklerinin nişanesi olan bu kitapları devlet engeline karşılaşmadan sınıflarda pratiğe geçirebilmişlerdir.³³⁶

Yabancı okullar, özellikle de Cizvit okulları azınlıklar üzerinde etkin olabilen misyoner kurumlardı. Bu okullar, eğitim öğretim faaliyetleri yanında milli kimlik konusunu inançla harmanlayarak ve hassas noktalara dokunarak devletle birey arasındaki bağı koparmak istemişlerdir.³³⁷ Katolik mezhebine bağlı bu okulların yoğun telkinlerle Rumları ait olduğu kültürden uzaklaştırıp, Latin kılmaya yönelik çalışmaları mevcuttur. Tebaayı Osmaniye'nin bu kışkırtma girişimlerinden etkilendiği ve ortaya çıkan zafiyetlerin ciddi tehlikeler doğurduğu 1829 Yunan bağımsızlığında tanık olunan bir hadisedir.³³⁸ Bunun müsebbiplerinden biri olan Cizvitler, Yunan kiliselerinin Katolik çatısı altında birleşmesini sağlamak üzere Papaz *Andrea Veggetti*'yi³³⁹ görevlendirmiş ve ihtilalci Yunanlıların Katolik desteğiyle bağımsızlık meşalesi yakılmıştır. Sadece Yunan bağımsızlığında değil; Bulgar bağımsızlığında³⁴⁰ ve Katolik Ermeni patrikliğinin kuruluşu ve Ermeni isyanlarında³⁴¹, Ortadoğu Arap bağımsızlık mücadelesinin başlangıç aşamasında misyonerlerin ve Katolik Cizvit teşkilatının parmağı vardır.³⁴² Yabancı Okulların ders içeriklerine bakıldığında, Müslüman ve Gayrimüslim tebaa öğrencilerine Ecnebi ülkelerin değerleri aşılarmaya çalışıldığı görülmektedir. Zararlı ders içeriklerinin öğretilerek bilinçaltına Türk aleyhtarlığının yerleşmesi yönünde çalışmalar yapmışlardır.³⁴³ Bu konuda İstanbul Alman Lisesi Müdürü Dr. *Richard Pröyzer*, yabancı okulların Osmanlı Devleti'ne hizmet etmekten ziyade Batı'nın hizmetinde olduklarını, Osmanlı müfredatının ihmal edilerek kendi programlarına göre eğitim verdiklerini ve hangi inanca sahip olursa olsun öğrencilerin Hristiyan ayinlerine götürüldüğünü itiraf etmiştir. Suçluların

³³⁵ BOA, MF. MKT, 192.37.1, M. 8 Ocak 1894

³³⁶ BOA, MF. MKT, 137.81.1, M. 21 Mart 1892

³³⁷ Ahmet Murat Fırat, *Milliyetçilik ve Din Etkileşimi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2018, s. 34-36

³³⁸ Kenanoğlu, s. 184-185

³³⁹ Catholic-Hierarchy, *Andrea Veggetti*, <https://www.catholic-hierarchy.org.bishop.bvegg.html>, (ET: 21.08.2020)

³⁴⁰ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011, 52/2, s. 162

³⁴¹ Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 1984, s. 57-61

³⁴² Frazee, s. 304

³⁴³ Mehmet Şahingöz, "Balkanlar'da Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında "Osmanlı-Türk İmajı", *CTAD*, 2018, 14/28, s. 170

cezalandırılmasında ise haç öptürme gibi adetlerin olduğunu açıklayan müdür durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Ayrıca yabancı okullarda sıkı bir Hristiyanlık propagandası yapıldığı gibi, ecnebi ülkelerin dini ve milli günleri kutlanmış, öğrencilerin bu kutlamalara iştirak etmeleri zorunlu tutulmuştur.³⁴⁴ Yabancı Okullar Osmanlı'da her alanda değişimin başladığı XIX. yüzyıl zarfında Batılı yaşam, düşünce ve modern hayata etki ederek çağdaşlaşmanın da zeminini hazırlamıştır. Türklerin ileri Batı medeniyeti hakkındaki fikirlerinin değişmesiyle beraber alt kesimde dâhil olmak üzere elit kesimin Yabancı Okullara olan rağbeti artmıştır.³⁴⁵ Müslüman çocukların küçük yaştan itibaren Cizvit okullarına gönderilmesinin ve uzun müddet orada ders almasının İslami bünyeye aykırı olduğu yönündeki görüşlere rağmen bu okullara devam edilmiştir. 1888 tarihli belgede merhum sabık Aydın Valisi Kamil Paşa³⁴⁶ ve Muâvin Bey Efendi'nin Cizvit okullarına çocuklarını göndermesinin son derece tehlikeli olduğu malumat edilmiştir. Bu iki önemli şahsın çocukları İzmir Cizvit mektebine gitmektedir ve devamlarının Müslüman kesim için zararlı bir örnek teşkil edeceği belirtilmiştir. Ayrıca çocukların Osmanlı okullarına devam etmeleri yönünde ikaz almışlardır.³⁴⁷ Bu örnekte görüldüğü gibi İslami kesime yönelik tehdidin benzer şekillerle Gayrimüslim tebaa üzerinde birçok kez yapıldığını söylemekte fayda vardır.

Yabancı okulların dayandıkları temeller kollektif düşünüldüğünde misyonerlik amaçlı çalışması ve her okulun kendi inanç sistemine göre öğrenci yetiştirmeyi amaçlaması, toplum açısından ne denli tehlikeli olduğunu dikkate şayandır.³⁴⁸ Okul açan devletlerin Hristiyanlık misyonunu politika aracı görerek istediği yerlere nüfuz edebilme olanağı aynı zamanda Osmanlı iç işlerine müdahale imkânı da vermiştir.³⁴⁹ Amerika'nın Protestan okullarına yönelmesinde, Fransa'nın Cizvitleri desteklemesinde, İtalyanların Kapüsenleri muhafazası tamamen Osmanlı Devleti'nde etkin olma mücadelesinin bir gereğidir.³⁵⁰ İslam beldeleri, siyasal ve kültürel emperyalizmle fethedildikten sonra

³⁴⁴ Tekin - Göksal, s. 331

³⁴⁵ s. 329

³⁴⁶ Hüseyin H. Aladağ, "Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'nın Layihasına Göre XX. Yüzyıl Başında Balkanlar'da Güç Dengesi", *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 2017, 3/4, s. 2, "Merhum Sadrazam Kamil Paşa, 1885'te Sadrazam olarak icranın başına geçmiş önemli bir devlet adamıdır."

³⁴⁷ BOA, Y.EE.KP, 2.190.2, M. 16 Temmuz 1888

³⁴⁸ "Misyoner", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C. 14, s. 190

³⁴⁹ s. 189

³⁵⁰ Tozlu, s. 332-333

külliyen Batı'nın güdümüne hazır olacağından XIX. asır Doğu'nun var olma mücadelesinde bir dönümdür.³⁵¹

a. Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne Yönelik Düzenleme

Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim sisteminin çöküşü ve Batılı düzeyde bir kurumun varlığı maarif sistemine bakış açısını değiştirmiştir. Eğitim alanında *Tanzimat*'la beraber Meclis-i Umur-ı Nafia (1838), Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti (1839), Meclis-i Maarif-i Muvakkat (1845), Meclis-i Maarif-i Umumiye (1846) kurulmuş ve son olarak *Maarif-i Umumiye Nezareti* (1857) eğitim işlerinden sorumlu tutulmuştur. İlk başlarda askeri eğitim alanında başlayan modernleşme zamanla sivil alana kaymıştır.³⁵²

1857 Maarif Nizamnamesi düzenlemesine bağlı olarak Yabancı okulların açılmasına onay verilebilmesi için belli bir sınırlama ve standart getirilmişti. Düzenlemenin içerisinde en mühim olanı özel okul statüsünde konumlandırılan Yabancı okulların ruhsat zorunluluğuna tabi tutulması olmuştur. Açılan birçok Cizvit okulunda görüldüğü gibi bu yasal zorunluluğa uyulmamış ve 5 Şubat 1887 tarihli irade ile Maarif Nizamnamesinin 129. maddesinde belirtilen “...öğretmen atamasında Maarif diploması dikkate alınacağı, müfredat ve ders programı ve kitapların yasal uyumluluğun onaylanması, okul açma izninin Maarif Nezaretine kayd ü şart zorunluluğu...” hiçe sayılmıştır.³⁵³ Temmuz 1889 tarihinde Cizvitlerin Kartal'da kiraladıkları bir binayı, ruhsatsız okul ve muayenehane gibi kullanmaları 129. maddeye uyulmadığının bir göstergesidir.³⁵⁴ Nizamnamenin mezkûr maddesine göre okul açma iznine dair karar makamı taşrada, Maarif İdaresi ile Vali; İstanbul'da Maarif Nezareti sorumlu tutulmuştur. Nizamnameye, Müslüman ve Gayrimüslim tebaa yanında Ecnebilerin de okul açabilme ruhsatı alabilecekleri hükmü getirilmesine karşılık II.Abdülhamid Maarif Nizamnamesinde yeni bir düzenleme ön görmüştür. Okul açma ruhsatının taşrada Vali, başkentte Maarif Nezaretince verilmesinin iltimasa yol açacağı endişesinden dolayı 129. madde değişikliğine gidilmiştir. Değişikliğe göre okul ruhsatının verilmesi ve onaylanması doğrudan Padişah iradesine bağlanmıştır. Bu iradeyle Ecnebi okullarındaki azami artmanın

³⁵¹ Ali Demir, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, 7/11, s. 132

³⁵² Muhammed Sarı, "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920 – 1923)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2013, S. 54, s. 170

³⁵³ İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002), C. 14, s. 327

³⁵⁴ BOA, MF. MKT, 110.14.3, M. 15 Temmuz 1889

önüne geçilerek misyonerlik kampanyalarının engellenebilmesi hedeflenmiştir.³⁵⁵ Padişah iradesinin dışında okul açılmasına ruhsat verilmezken yasadan ileri gelen bir husus kafa karışıklığına neden olmuştur. Binâenaleyh ruhsat için başvurulmuş müracaat tarihinden altı ay içinde geri dönüş yapılmazsa mezkûr Ecnebi okulun resmi evrak almadan açılabilmesine izin verilmiştir.³⁵⁶

Okulların Maarif Nizamnamesine uyma zorunluluğu getirilmesi eğitim sisteminin düzeni açısından yeni bir temayül doğurmuştur.³⁵⁷ Nizamnamede yapılan değişiklikle eğitim öğretimle beraber müfredata da bir düzen verilerek keyfi ders okutulması engellenmiştir.³⁵⁸ Ayrıca Yabancı okulların üzerinde merkeziyetçi Sultan II. Abdülhamid yönetiminin varlığı hissettirilmeye ve bağımsız hareket etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.³⁵⁹ Devlet aleyhine çalışan bazı okulların faaliyetlere karşı tedbir alınmak istenmiştir.³⁶⁰ Bununla kalmayarak zararlı eser ve müelliflerin kitapları tetkik edilmiştir. Çeviri tetkikinde *Encümen-i Teftiş Muayene Heyeti* işe koşulmuş ve genç dimağlara ulaşması tedris edilmesinin önüne geçilmiştir.³⁶¹ Ayrıca okulların mali idareleri ve öğretmenlerin atanma şartları ile ilgili de uygulamalar yürürlüğe konulmuştur.

Yabancı okulların masrafları kurucularına ait olduğu gibi³⁶² Maarif Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan *Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği* kitap işlerinin haricinde şikâyetler için enformasyon görevi üstlenmiştir. Devlet ve Yabancı okulların sorunlarıyla ilgilenen bu kurum aynı zamanda konsolosluklar arasındaki iletişimi de idare etmiştir.³⁶³ Okullarda görev yapacak öğretmenlerin Maarif Nezaretince veya bulundukları mahalli maarif idaresince verilen tasdikli diplomalarının olma şartı bu düzenleme kapsamında ele alınan bir başka husustur. Genel ahlak ve adaba, terbiyeye uyma zorunluluğu yanında devlet politikasına aykırı eğitim yapılmaması hükmü de

³⁵⁵ Zeki Tekin - Ayşe M. Karaca "Cizvit Misyonerlerinin Kayseri'deki Eğitim Faaliyetleri: II. Abdülhamid Dönemi", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2019, 8/4, s. 512

³⁵⁶ Tekin - Göksal, s. 333

³⁵⁷ Bayram Kodaman, age, s. 16

³⁵⁸ s. 5

³⁵⁹ Teyfur Erdoğan, "Maârif-i Umûmiyye Nezaretî Teşkilatı-I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1996, 51/1, s. 212

³⁶⁰ Kodaman, age, s. 137

³⁶¹ s. 13-31

³⁶² İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2008, 25/39, s. 153

³⁶³ BOA, Y.PRK.MF, 2.52 (Lef: 1, 2), M. 7 Ekim 1892

getirilmiştir.³⁶⁴ 11 Ekim 1892 tarihli belgede bu konuda Sivas Maarif Müdürü Hasan Kemal dikkat çekici bir açıklama yapmıştır. Öğretmen yeterliliğine ve donanımına sahip olmayanların işe koşulması eğitim kalitesinde düşüşe neden olduğunu belirtmiştir. İşin ehli öğretmenlerin Maarif Nezareti memurları olması gerektiği yönündeki malumatı sadece diploma yeterliliğinin değil uzman kadro ihtiyacının eksiliği açısından doğru bir tespittir.³⁶⁵ Yine okulların kontrolü ve denetimi de bir düzene bağlanmıştır.

Yabancı okulların kayıt kontrolü ve evraklarının düzenlenmesi *Maarif Nezareti Dairesi Evrak Odası*'na bağlı olarak gerçekleşmektedir. 1869 düzenlemesiyle kurum içi gerekli evrakların toplanması ve istiflenmesi bu dairenin denetimine bırakılmıştır. Herhangi bir okul hakkındaki yasal mevzuat ve bilgiler ilgili kurumlara buradan iletilmiştir. Taşradan ya da başka bir daireden malumat istendiğinde Maarif Nezareti Evrak Odası'ndan okulla ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca okullara ait detaylı bilgiler, kuruluşları ve bölgeleri defterlere düzenli olarak kaydedilmiştir.³⁶⁶

9 Aralık 1906 tarihli belgede Edirne vilayetinde açılan *Alyans İsrailit* mektebinin kaydına taranması ve okul hakkında bilgi edinilmeye çalışılması dikkat çekicidir. Memurların teftiş sırasında okulun resmi kaydının olmadığı ve hakkında yapılacak işlem için emirname beklendiği yazılmıştır. Bunun üzerine alınan cevapta Evrak Odası okul bilgilerini Edirne Maarif Vekâletine yollamıştır. 1906 yılında vuku bulan bu hadisede okulun ruhsatlı olup olmadığına dair şüpheyne düşüldüğü için kayd-ı malumatı istenildiği ekte belirtilmiştir. Mektebin kaydı bulunmadığı Maarif'in "*Hülase Edirne Alyans İsrailit Mektebi Hakkında Kayıt Bulunmadığına Dair*" bilgi Maarif tezkiresiyle ortaya çıkarılmıştır. Bu belgeden anlaşıldığı üzere ecnebilere ait okullarının kaydı Maarif Nezareti Evrak Odası tarafından özenli bir şekilde tutulmuş ve saklanmıştır. Böylece kaçak yapıların önüne geçmede ve sahte evrak düzenlenmesinde ve ruhsatsız okulların tespitinde merkezden alınan malumatlardan yola çıkılmıştır. Osmanlı sahasında açılan Yabancı okulların kaydı resimleri gerektiğinde hükümet ve Dâhiliye ile paylaşılarak ruhsat verme, kapatma gibi işlemlerde bizzat iradedden cevap alınabilmektedir.³⁶⁷

³⁶⁴ Betül Karıcı, agm, s. 24-25

³⁶⁵ BOA, Y.PRK.MF, 2.52 (Lef: 1, 2), M. 7 Ekim 1892

³⁶⁶ Ali Akyıldız, agm, s. 273-274

³⁶⁷ BOA, BEO, 4429.332149.2, M. 10 Eylül 1916

b. II. Abdülhamid Dönemi Modern Eğitimin İçtimaî Yönü

II. Abdülhamid (1876-1909) dönemi Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal meselelerin son yüzyıla göre en yoğun yaşandığı bir dönemdir. Bu yoğunluk içinde emperyalist devletlerin İslam coğrafyasını adeta kurtlar sofrasına çevirdiğini görmekteyiz. Dünya harbi arifesinde, siyasi çizgileri net olmayan Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerinde yürüttükleri emperyalist gayelerine Sultan, kıvrak zekâsıyla karşılık verebilmiş ve Mülk-ü Osmaniye'nin erkenden parçalanıp yok olmasına mani olmuştur. Sultan, otuz yıllık aktif siyasi hayatına; 93 harbi (1877-1878)'nin büyük kayıplarını, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar mücadelesini, Yahudi ve Filistin sorununu, Balkan bunalımlarını sığdırmıştır. Yaşanan onca tahrîbâta rağmen Sultan, Devlet-i Aliye'yi elinden geldiği kadar muhafaza etmiştir.³⁶⁸

II. Abdülhamid döneminin perde arkasında bırakılan kültür emperyalizmi meselesi, Osmanlı tebaasının üzerinde etkin olan ve özünde teolojiyi barındıran misyoner modernizmin bir ürünüdür.³⁶⁹ Modernitenin yakın çağda ortaya çıkışı ile sömürge devletleri arasındaki kan bağına dikkat etmek gerekir. Geleneğin çöküşüyle sadece Batı medeniyetinin yükselişi başlamamıştı. Beşeriyetin maruz kaldığı işgal, bireyde ve organik toplum hayatında meydana gelen kırılmalar, evrensel değişimden kimseyi bihaber bırakamamıştı.³⁷⁰ Modernizmin yoğun baskısı siyasal iktisadi sömürünün dışına laik Batı eğitimiyle çıkmaya başladığında bireyin sosyalitesi, kültürel emperyalizmle çepçevre sarıldı. Geçmişle kan bağı dışında hiç bir ilişkisi kalmayan ve üst kimliğini yeni efendileri sayesinde alt kimliğine tercih eden birey etrak-î bî idrak telkinleriyle marjinalleşti.³⁷¹ Mankurtun tedeyyünü Batılılaştıkça köklerinden gelen genetik öğrenmeleri bir kenara bıraktı ve kültürel emperyalizmin müşerrefi Hristiyan ahlakıyla saflaştırılan insan aidiyet duygusundan tamamen yoksunlaştı.³⁷² Oysa II. Abdülhamid, Batı'yı model alırken onun gelişmişlik düzeyini Müslüman dünyasının güçlenmesi şeklinde düşünmüştü.³⁷³ Toplumsal anlamda Osmanlı sistemindeki kırılmalar Tanzimat'ta gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.

³⁶⁸ Armaoğlu, s. 345-352

³⁶⁹ Gencer, s. 57

³⁷⁰ s. 155

³⁷¹ s. 526-535

³⁷² Süleyman Seyfi Öğün, *Politika ve Kültür*, Dora yay., Bursa, 2010, s. 31-34

³⁷³ Mardin, s. 17

Tanzimat Fermanı aslında toplumsal termodinamiğin yeni bir ritmiydi. Harsta meydana gelen eğitimsel değişmeye modernizm dokunuşları da eklenince Osmanlı tebaasının ilk sancısı hâsıl oldu. Batılılaşmaya hangi cihetten ve taraftan bakılacağını bilemeyen İslam kültürünün cevheri, yaşamı ve cemiyeti toptan değişti.³⁷⁴ Değerleri absorbeleşen Osmanlı medeniyeti, modernizmi ya tamamen kabul ya da tamamen ret şeklinde süregelen ikileme net cevap veremediğinden, toplum paradigması bozuldu. Tercihini modernizm yönünde kullanan kesim ile geleneğe bağlı yaşayan kesimin yarattığı sosyal entropi içten içe kader birliğini yok etti.³⁷⁵ Geleneğe bağlı yaşayan kesim yani tutucu tabakalar dahi modernleşmenin karşısında tamamen nötr kalmayarak sınırlı katılım gerçekleştirdi.³⁷⁶

Osmanlı'nın temel hatası, küresel toplumu çevrelemeye başlayan devasa finansal çağın ilk ayak sesleri karşısında provizyonist sübjektiflikten kapitalist özelliğe doğru geçişte tüm dengelerini kaybetmesiyle başlamıştır. İlmi nüvenin kat'i tekaddümü sayılan ekonomik kuvvet, Batı çizgisine kaymıştı ki onu da ancak geçmişle kurulan bağla gerçekleştirebilmişti. İlim ilerlemenin; ilerleme finansın yolunu açan diyoganal simetriydi. Doğu ise kendi rönesansından uzaklaştıkça elinde kalan ilm-i irfanını kaybetti ve bu İslam medeniyetinin yörünge değişimine sebebiyet verdi. Batı'nın enerjisine daha fazla direnemeyen Doğu, modern Batı'nın tahakkümüne boyun eğmekten başka bir çıkış yolu düşünmez oldu. Kendi çizgisini arayan, geçmişten uzak ve geleceği endişeyle gözlemleyen mecalsiz topluma kültürel emperyalizm gazete kupürlerinden değil yabancı okullar vasıtasıyla taşındı.³⁷⁷

Modern eğitimin laik yüzü Batı'nın doğuya başlattığı amansız kültür savaşının masumane yüzü olduğundan başta müdafaaya gerek görülmedi. Meselenin deruni tahlilini sistemsal olarak ele alan risaleler praksise geçişte geç kalmıştı ve Batı'yı yakalamak mümkün olmamıştı.³⁷⁸ Devlet XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önü alınamaz bir şekilde çoğalan modern eğitimin yaygınlaşması karşısında irade göstermeye çalıştı. Kültür mücadelesinin mihenk taşı olan Osmanlı eğitim sistemi, reforme edilerek 1869 *Maarif*

³⁷⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul, 2016, s. 78

³⁷⁵ Gencer, s. 252

³⁷⁶ Mardin, s. 80

³⁷⁷ Halil İncalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu, age, s. 713-728

³⁷⁸ İncalcık, *Makaleler*, s. 87-88

Nizamnamesi ile klasik eğitime yeni bir çehre kazandırdı.³⁷⁹ Köklerinden gelen ve çağa uyarlanmayan bu sistem değerlerle bütünleşmediği için yeterli tepkiselliği yaratamadı.³⁸⁰ Meseleyi en ciddi ele alan padişah olması yönünden Sultan II.Abdülhamid, Batı'nın kültür savaşına karşı yapayalnız mücadele etmek zorunda kaldı. Tanzimat'ın getirileriyle Avrupa'ya giden öğrencilerin orada modern eğitimle yetişip siyasi söylemlerle ülkeye dönmesi ve Jakoben terörünün ülkede devrim seslerini yükseltmesi, kültürel emperyalizmin ataklarını hızlandırmıştı.³⁸¹ Jön Türkler, Avrupa aklı paralelinde yürüyerek ülke içi basın yayın kulvarında aktif bir muhalefet sahası oluşturabildi.³⁸² Genç Osmanlıların istibdat aleyhtarlığı I. Meşrutiyetle filizlenmişti ki olgunluğa erişemedi. 28 Haziran 1878'de devrim sesleri kısıldı ve otuz üç yıl esamesi okunmadı.³⁸³

Devlete dışarıdan müdahil olma fırsatını sunan Islahat Fermanı'nı iyi değerlendiren Batı, bu süreci Gayrimüslim tebaa haklarını gözeterek yürütme olanağı bulmuştu.³⁸⁴ Tanzimat'ın getirileri bir yana Islahat, Gayrimüslim tebaanın haklarını devleti rencide edecek şekilde talep etmeye ve Osmanlı aleyhindeki aydınların Avrupa tarafgirliğinde çalışmasına destek vermişti.³⁸⁵

Tepeden inme Tanzimat sürecinin uzantısı I. Meşrutiyet karşısında güçlü durabilen Sultan, modern Batılı eğitimle yetişen *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin yeniden ateşledikleri devrim meşalesi karşısında merkeziyetçi yönetimini 24 Temmuz 1908'de sonlandırmak zorunda kaldı.³⁸⁶ Osmanlı'nın II. Meşrutiyet sonrası içine düştüğü durum; çöküntü ve kimlik bunalımı, toplumsal dejenerasyon, devlete olan güvensizlik ve devlet aleyhtarlığı şeklinde bir çok manzume sıralanabilir. Üstüne üstlük bir de Batılılaşma vecdi gibi nedenler eklenince kültürel emperyalizm son hücumunda son kaleyi çökertti.³⁸⁷ Batı karşısında alınan politik mağlubiyetlerle İslam merkezli toplum revizyona uğrayıp modernizmin bataklığında boğuldu. Dünyaya yenilikler vadeden Batılı modern eğitimle

³⁷⁹ İncalcık - Seyitdanlıoğlu, s. 696

³⁸⁰ Necip Çetin-Çetin Balanuye, "Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 2015, 24, s. 199

³⁸¹ Sina Akşin - Sarp Balcı - Barış Ünlü (ed.), *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2017, s. 40

³⁸² Mardin, s. 98

³⁸³ Şahin Yedek, "Meclis'i Mebusan'da Mamuretülaziz (Elazığ) Mebusları ve Faaliyetleri", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 2017, 5/10, s. 7

³⁸⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yay., İstanbul, 1983, s. 80

³⁸⁵ s. 92

³⁸⁶ İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Akademik Bakış*, 2008, 2/3, s. 217

³⁸⁷ Sina Akşin - Sarp Balcı - Barış Ünlü (ed.), s. 15

Doğu entelektüelliğinin çarpışması sonucunda toplumun âfisi entropiye kapı araladı. Türk İslam geleneğinin yüzyıllar boyunca dimdik ayakta kaldığı coğrafyalarda Batı'nın savaşı aralıksız devam etti. Modernizm, yolunu ve ilkelerini kaybeden Doğu'nun mistisizmini soğuk materyallerle ve epiküryen hayat anlayışıyla galip etti.³⁸⁸

Osmanlı kültür hayatında ve Müslüman - Gayrimüslim tebaa üzerinde Katolik, Protestan ve sair yabancı okulların hepsi gelecek neslin dönüşümüne yatırım yapmıştır. Katolik Cizvit okullarında Müslüman bireyin karşılaştığı modern eğitimde, gelenek ve hars dikotomisinin yitirilme gerilimi vardır. Kültürel emperyalizmin ve Hristiyan ahlakının aynı potada eritilmesi modernizmle dayatılırken Yabancı okullarda yetişen nesil, Batı medeniyetinin kuşatması karşısında çaresizce eğilmiştir.³⁸⁹ Avrupa merkezli kültür değişiminin modern eğitim vasıtasıyla misyoner hedeflere yönelmesinin önü böyle açılmıştır. Hristiyan değerlerin eğitimle mükemmel uyumu ve modernizmin gelişmişlik abidesi haline getirilmesi gözleri kör etmiştir. İslam dünyasında Batılı ülkelere yaklaşma, muasırlaşma propagandası Doğu'nun saflığından başka bir şey değildi. Bundan mütevellit Türk eğitim sisteminin geri kalmışlığında açığı modern Gayrimüslim ve Ecnebi cemaat okulları doldurmuştur.³⁹⁰ Ecnebi değerlere göre eğitim veren okulların işleyişine müdahil olduğu zamanda bağlı oldukları devlete şikâyet dilekçeleri yazmıştır. Ecnebi devletler misyoner okullarından taviz vermemek için her türlü hal çareye başvurmuştur. Yapılan politik yanlışlara bir de Müslüman kitle tarafından rağbet gören Yabancı okulların kamu düzeyinde avantajlı hale getirilmesi eklenince modern eğitim Osmanlı toplumu nazarında üstünlüğünü göstermiş ve yerini iyiden iyiye sağlamlaştırmıştır.³⁹¹

³⁸⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, age, s. 79-80

³⁸⁹ Köktaş, s. 146

³⁹⁰ Halil İnalçık - Mehmet Seyitdanhoğlu, s. 698

³⁹¹ s. 707.

CİZVİTLERİN OSMANLI'YA GELİŞİ VE FRANSA DESTEĞİ

Misyonerlerin Anadolu ve İslam coğrafyasına gelişleri Osmanlı öncesine kadar uzanmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Cizvit öncesi propaganda faaliyetleri Fransisken ve Dominiken tarikatları öncülüğünde gerçekleşmiştir. Dini yayma vazifesini ilk etapta ferdi gayretlerle ifa etmeye çalışan Katolik tarikatlarından sonra misyonerlik, farklı fraksiyonların katılımıyla profesyonel olarak XX. yüzyıla değin aralıksız sürmüştür. Cizvitlerin 1583'te gelişleriyle Osmanlı topraklarında Müslüman ve Gayrimüslim tebaaya yönelik propaganda faaliyetleri eğitim öğretim parolasıyla gelişme kaydetmiştir.³⁹²

*Tablo 3: Osmanlı Devletine Gelen Hristiyan Misyoner Tarikatları ve Tarihsel Geliş Sıralamaları*³⁹³

Fransisken	I. Geliş 1220 ve II. Geliş 1653
Dominiken	XIII. Asır ve XX. Asır arasında dâimen
Capucin	I. Geliş 1551, II. Geliş 1598
Cizvit	1583
Saint Francosie	1584
Reformaliter	1630
Lazarist	1783

İstanbul'un fethinde tarafsız kalan Galatalı Katolikler 1574 yılına değin varlık ve yokluk arasında mücadele etmişlerdir. Katoliklerin faaliyet alanları da o kadar daralmıştır ki adeta yok hükmündedir. Eskiden gelen husumetleri nedeniyle Ortodoks Hristiyanları ile araları açık olan Katolikler, II. Mehmet'ten sonra da uzun müddet Osmanlı politikalarında aynı hisseyi almışlardır.³⁹⁴ 1574 yılında Katolik azınlığın miktarı beş yüz civarındadır ve İstanbul'da üç kilise bu cemaate hizmet vermektedir.³⁹⁵ Bu hizmetleri esnasında yer yer kendi dindaş devletlerinin yardımına ihtiyaç duymuşlardır.

Galatalı Katolikler, bir okula ve gerekli personele duydukları ihtiyacı, Fransa vasıtasıyla Vatikan'a iletmışlerdir.³⁹⁶ Bu istekler üzerine Osmanlı Devleti'ne Cizvit rahiplerinin ilk teması XVI. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştır. Fransızların burada kilit konumda olmasını I. Süleyman (Kanuni) döneminde Avrupa Haçlı İttifakı'nın bertaraf edilmesi için imza edilen 1536 Kapitülasyon Mukavelesine dayandırabiliriz. Birincil amacı

³⁹² Zeki Tekin - Enes Göksal, s. 321

³⁹³ s. 321

³⁹⁴ Kenanoğlu, s. 200-201

³⁹⁵ Frazee, s. 4-85

³⁹⁶ Gözübüyük, s. 640

siyasi ortaklık olan bu anlaşmanın alt metninde Katoliklerin durumu netleştirilmiştir. Tek taraflı verilen imtiyazlar gibi olsa da Katolik cemaatinin koruyuculuğu Fransa'ya devredilmiştir. Papalığın uzun süredir bir türlü başaramadığı doğu politikası, Osmanlı faktörünü kullanan Fransa'nın eline kapitülasyonlar sayesinde geçmiştir.³⁹⁷ Böylece İtalya'nın etkisi tamamen kırılırken I. Süleyman'dan sonra tahta geçen II. Selim ve III. Murat dönemlerinde de Fransa ile kapitülasyon ilişkileri devam etmiştir.³⁹⁸ Akabinde Osmanlı'daki Katolikler, hem eğitim hem de misyoner beklentileri sebebiyle Papa'dan bir girişimde bulunmasını beklemişlerdir.

Galata Katoliklerinin dini hayatlarının devamı yanında Hristiyan çocuklarının eğitimi için yapılan başvuruya olumlu yanıt veren Papa III. Gregorius ve Cizvit lideri Claudio Aquaviva, beş Cizvit rahibini 1583 yılında İstanbul'a göndermiştir. Giulio Mancinelli başkanlığındaki Cizvit heyeti başkente geldikten sonra merkez üssünü Dominikenlere ait *St. Benoit Kilisesi* olarak belirlemiştir. Burasını şenlendiren, Kilise ve cemaate tekrar can veren rahipler, eğitim ihtiyacına yönelik beklentiyi derhal karşılayıp istenilen okulu kurmuşlardır.³⁹⁹ Böylece hedeflerinin ilk aşaması gerçekleştirilmiş oldu.

Temkinli davranışlardan kısa sürede uzaklaşarak asıl maksatlarını ortaya döken Cizvitler, Ortodokslar ve Müslümanlar üzerine gizli politikalarını hayata geçirdiler. Oryantalist Cizvitlerin Müslüman çocukları vaftiz etmekle suçlanmaları ve bu iddiaların doğru çıkması üzerine devlet tarafından takibata uğramışlardır ve çalışmaları durdurulmuştur.⁴⁰⁰ Sadece Cizvitler değil, 1700 başında Osmanlıya kapitülasyonlar aracılığıyla gelen Kapuçin misyonerleri de misyoner kampanyalara eş zamanlı başlamışlardır. Cizvitler, Rumlar ve Ermenileri Katolisizme davet ederken Türkçeyi ve Arapçayı iyi bilen Gayrimüslim tebaayı da tercüman olarak kullanmışlardır.⁴⁰¹

Osmanlı Devleti'nde duraklama olarak tabir edilen dönem aynı zamanda Doğu misyonunun devreye girdiği yüzyıldır. Balkan sahasındaki Ortodoksları ve diğer heretik inançları; Anadolu cihetinde ise Ermenileri ve diğer Kiliseleri kapsayan geniş bir sahayı politikalarına dâhil eden Cizvitler, XVIII. yüzyılın getirdiği zorluklara rağmen propaganda üretebilmişlerdir. Cizvitler bu yüzyılda Osmanlı politikasını; keşif, misyonerlik ve okul

³⁹⁷ Frazee, s. 80

³⁹⁸ s. 79-94

³⁹⁹ s. 86-87

⁴⁰⁰ s. 99

⁴⁰¹ İnalçık, *Makaleler*, s. 294

yapılanması olarak kategorize etmişlerdir. 1711 yılında *Peder Mioner*'in Erzurum ve Karadeniz coğrafyasını içine alan insan avı misyoner rahiplerin yukarıdaki amaçlarına uygun bir misaldir. Yerel idarecilerin tepkisini çeken çalışmalar merkeze ihbar edilmiş ve Mioner'in faaliyetlerine sed çekilmiştir. Fakat bu aktiviteler, Cizvit reel politikasının en etkili klasmanı olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰² Akabinde Anadolu'nun güney bölgelerine yapılan temaslar sonrası Adana Sis'te (1718) bulunan Ermeni Kilisesi, Katolik güdümüne girmiştir. XIV. *Benedictus* Ermenilerin mezhep değişimine onay verdikten sonra Kilise görevlilerini Sis'e göndermiş ve Katolik cemaatin bölgede organize olmasını sağlamıştır. *Gregoryan Ermenileri* ile *Katolik Ermeniler* arasındaki bölünmenin aynı zaman dilimine denk gelmesi de tesadüf değildir. Ermeni etnisitenin yaşadığı bölünmede baş aktör Katoliklerdir ve çalışmaları devlet gözünden kaçmamıştır.⁴⁰³ Bu projenin en önemli aktörü olan Fransa'ya devam eden süreçte de yeni imtiyazlar tanınmıştır.

1740 yılında (I. Mahmud) seksen beş maddelik Kapitülasyon anlaşması imzalamış ve anlaşma bağlamında dokuz madde Katolik cemaatine ayrılmıştır. Anlaşmanın genel muhteviyatına göre kutsal topraklara seyahat eden Katoliklerin güvenliği Fransa Büyükelçisinin vesayetine bırakılmıştır. Fransa'nın Katolikler üzerinde hâkimiyetini pekiştiren bu anlaşma önceki anlaşmalarla diyagonal devam etmiş ve Osmanlı Devleti'nin çöküşüne kadar değişmeden uygulanagelmıştır.⁴⁰⁴ 1814'te Cizvitlere uygulanan ambargonun kalkmasından sonra ise teşkilat faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Papalığın ve siyasi blokların desteğiyle kurumsal çalışmalarını artıran Cizvitler, birçok ülkede şube açmıştır.⁴⁰⁵

1856'da Avusturya'nın desteğini alarak açtıkları İşkodra (Arnavutluk) Cizvit mektebinde, Arnavut milli hislerin dayatıldığı telkinlerle hem Katolisizmi Balkanlarda canlandırmaya çalışmışlardır hem de bölgenin Osmanlıdan ayrılması yönünde uğraş sergilemişlerdir. Osmanlıya bağlı balkan toprakları üzerinde Cizvit mekteplerinde yapılan siyasi propagandalar sonucunda Arnavut ve diğer etnik milliyetçilerin yetişmesine neden olmuşlardır. Ayrıca Beyrut Üniversitesi'nin temellerini 1875'te atan Cizvitler, Fransa'nın

⁴⁰² Haktan Birsal (2013), agm, s. 112-113

⁴⁰³ Frazee, s. 229-231

⁴⁰⁴ s. 195

⁴⁰⁵ BOA, MF. MKT, 134.54.1, M. 31 Aralık 1891, "*Belgrat'taki Cizvit Saint Sava Cemiyeti müfşidât-ı idaresine tabi olduğu halde sırra tebdir bilan mektepten vilayeti mütecavireye avdet eden...*"

yaydığı milliyetçilik ruhunu Araplara aşılmakta geç kalmamışlardır.⁴⁰⁶ Yemen’de 1905’te ve daha sonra çıkan isyan hareketlerinde önemli rolleri vardır.⁴⁰⁷ Millet-i Sadıka, Arnavutlar ve Araplar üzerinde etkili olan Cizvit teşkilatı Rumlar üzerinde de aynı politikayı gerçekleştirmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid döneminden önce temelleri atılan ama en çok onun döneminde etkili olan Rum tebaaya yönelik faaliyetlere bakıldığında bazı belgelerde çok ciddi malumatlar verilmiştir. Bu yoldaki girişimlere ilk önce Rum tebaasının çocuklarına verilen eğitimle başlanmıştır. Kasım 1899 tarihli bir belgede devlet görevlileri tarafından tespit edilen ve yasaklanan okulda Rum tebaası etfalin Katolikler tarafından tedrise tabi tutuldukları görülmüştür.⁴⁰⁸ Bütün bu çalışmaların esas gayesi Osmanlı topraklarında bir yandan Hristiyan tebaa üzerinde misyonerlik yaparken, diğer taraftan da açtığı okullar vasıtasıyla ayrılık tohumları ekmek olmuştur. Bu süreçte en büyük rol hiç şüphesiz Cizvitlerin olmuştur.

⁴⁰⁶ Öztürk, s. 107

⁴⁰⁷ "Misyoner", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C. 14, s. 189

⁴⁰⁸ BOA, MF. MKT 473.56.3 M. 24 Ekim 1899

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ CİZVİT TEŞİLATININ EĞİTİM ÖĞRETİM POLİTİKASI

Önceki bölümlerde Katolik tarikatlar ve Cizvit teşkilatının faaliyetleri hakkında malumatlar verilmişti. Teşkilatın yaşadığı onca badireye ve daha sonra kaldırılmasına rağmen tamamen yok olmadığını, uyku döneminden sonra daha güçlü bir şekilde dünya arenasına döndüğünü görmekteyiz. Cizvitlerin Fransa'dan aldığı politik destekle Osmanlı sahasında güçlü durabilmeleri ve misyoner faaliyetlerde etkili olabilmeleri dünya konjonktürünü iyi değerlendirmelerinden ileri gelir. Cizvitler, Memâlik-i Şahanede tesis ettikleri okullar aracılığıyla faaliyetlerini geniş bir sahada idame ettirmişlerdir. Payitahtta 1583 yılında ilk açtıkları *Saint Benoit* eğitim kurumunun akabinde Balkanlar, Doğu ve Güney vilayetlerinde bu yönlü politikalar geliştirmişlerdir. Kuruluş felsefesinden daha önce bahsettiğimiz Cizvit teşkilatı, Katolisizm adına yaptığı çalışmalar ve yürüttüğü kumpanyalar neticesinde müritlerini her yere gönderme özverisinde bulunmuştur.⁴⁰⁹

XIX. yüzyıl itibariyle kendini aktif eğitim faaliyetlerine adayan tarikatın çalışmaları bunlarla sınırlı değildir. Papa'nın sivil askerleri Osmanlı sahasında son dönem diğer Katolik Yabancı Okulların içinde gizli ve aleni var olabilmıştır. *İsa Cemiyeti* Osmanlı topraklarına yerleşmeye başladığı andan itibaren ilk önce Hristiyan tebaayı hedef olarak belirlemiş daha sonra Müslüman kitleyi etkilemek için yoğun mesai harcamıştır. İslam aleyhindeki propagandalarında aşırı uç noktaları kullanarak kışkırtıcı mesajlar vermiştir. Beyrut Cizvit okulunda İslam büyükleri Hz. Muhammed, Hz. Ömer ve Harun Reşid'in resimlerinin okul duvarlarına asmaları hasmane tutumlarından ileri gelmiştir.⁴¹⁰

Malumdur ki II. Abdülhamid dönemi Doğu ile Batı arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel gerilimin en yoğun yaşandığı dönemdir. Osmanlı Devleti, dış siyasetinde emperyalist güçlere karşı koymaya çalışırken iç siyasette ayrılıkçı guruplarla baş etmek zorunda kalmıştı. Bir de Yabancı okulların, özellikle Fransız Cizvit okullarının kampanyaları düşünüldüğünde devletin dinamikleriyle ne derece oynandığı ortadadır. Yabancı okul çalışmalarını asgari düzeye indirebilmek için bazı önlemlerin alındığını biliyoruz. Bizzat Maarif Dairesine yazılan bir malumatta Memâlik-i Şahane dâhil vilayette yabancılara ait okullaşmaya izin verilmemesi, müdürlerin ve görevleri memurların hem okul faaliyetlerine hem de zararlı kitapların girişine ilişkin dikkat etmeleri gerektiği

⁴⁰⁹ Öztürk, s. 94

⁴¹⁰ BOA, BEO, 208.15579.2, M. 27 Mayıs 1893

vurgulanmıştır.⁴¹¹ Bu emirnameye karşılık Cizvit okulları, Fransa Devleti'nden aldığı koruma hakkını değerlendirmeye çalışıp, arkasını konsolosluğa dayamak istemiştir. Siyasal avantajı son haddine kadar kullanan Cizvitler, okullarında bu korumanın bir nişanesi olarak Fransa Devleti'nin bayrağını asacak kadar ileri gitmiştir. İstanbul Gedikpaşa'da Grigor Efendi'nin sorumluluğunda olan bir mahalde Cizvit papazların bir hane kiralayıp Meryem Ana Yortusu'nun üçüncü günü haneye Fransız bayrağı asmasındaki maksat, Osmanlı toprağında onları bağlayan gücün ne olduğunu gösterir mahiyettedir.⁴¹²

Cizvitlerin geliştirdiği senaryolardan biri de devlet müdahalesi karşısında kural tanımazlığı ve kapatılan kurumların tekrar açılarak eğitim faaliyetlerine devam etmesidir. Kilise içinde ya da bitişiğinde açılan eğitim müesseselerin ibadethane olarak gösterilmesi ve mesken tapularında yapılan usulsüz oynamalar, aslına bakılırsa devlet müdahalesinin en aza indirilmeye çalışıldığının göstergesidir. Ayrıca bu meskenler amaçları dışına çıkarak gizli ya da alenen eğitim, okul ve misyonerlik merkezi olarak planlanıp kullanıma da açılmıştır. Alınan şikâyet maruzatlarının ilave eklerinde bu hususa özellikle değinilmiş ve bir an önce Maarif Nizamnamesine göre gereğinin yapılması arz u hal edilmiştir. Eğitim öğretim faaliyetlerine devlet müsaadesi verilmeyen bu gizli okulların tespitlerinde öğrenci hareketliliği dikkate alınmış ve Cizvit müesseselerine gitmeleri yasaklanmıştır.⁴¹³ Öyle ki bu kurumlar diğer yabancı unsurların okullarına nazaran yayılma oranı çok fazladır.

Cizvitlerin Osmanlı sahasında açtığı okulların XIX. yüzyıl dağılımı dikkate alındığında diğer Fransız misyoner okullarına göre Cizvit eğitim kurumları, nicelik ve nitelik olarak daha fazla etkin konumdadır. Kapuçin Okullarının dağılım sayısı 13 iken öğrenci sayısı 635, Fransiskanlere ait okullar 16 iken öğrenci sayısı 1069, Fransiken Hemşirelerinin Okulları 7 adet ve öğrenci sayısı 670'tir. Cizvitlerin okul sayısı ise 37 olarak tespit edilmiş ve öğrenci sayısı 7132 olarak kayda geçmiştir.⁴¹⁴

⁴¹¹ BOA, BEO, 1249.93662.1, M. 1 Ocak 1899

⁴¹² BOA, BEO, 834.62513.1, M. 1 Ekim 1896

⁴¹³ BOA, DH. MKT, 2343.45.1, M. 10 Mayıs 1900

⁴¹⁴ Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ant Yay., İstanbul 1970, s. 89-92

Tablo 4: XIX. Yüzyıl Cizvit Okullarının Osmanlı Devleti'ndeki Dağılımı⁴¹⁵

Yer Adı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı (Yaklaşık)
Sivas	1	200
Tokat	1	130
Amasya	2	280
Şebinkarahisar	2	300
Kayseri	1	608
Adana	1	209
Beyrut	7	1710
Sayda	8	1805
Lübnan	10	1680
Havran	4	210
Toplam	37	7132

Tablodan da anlaşılacağı üzere Cizvit okullarının bölgesel dağılımı, okul sayısı ve öğrenci miktarı, bölgenin konjonktürüne bağlı dalgalanma gösterir. Gayrimüslim Ermeni ve Rum tebaanın yerleşiminden yola çıkarak izafi bir dağılım yapmışlardır. Çünkü diğer Hristiyan etnisiteler üzerinde etkili olmayı geçmişte böyle başarabilmişlerdir. Yakın doğu kiliselerinden Marunilerin, Süryanilerin ve Keldanilerin beş yüz yıl boyunca Roma'nın gayretleriyle Katolikliğe geçmesinde, ecnebilerin azınlıklar meselesini aynı aksiyomun iz düşüm genellemesine dayandırdıkları doğrudur.⁴¹⁶ Resmi sayılar baz alındığı için ruhsatsız okullar bu tabloya dahil edilmemiştir ama gayri resmi Cizvit okullarıyla bu miktarın çok ciddi seviyelere çıkacağını ön görebiliriz.⁴¹⁷ Bu okulların ayakta kalabilmesi ve yaygınlaşmasında mutlak etkisi olan maddi destektir. Bu destek, çeşitli vesilelerle takviye edilerek okullarının bir yandan devamını diğer taraftan yeni okulların açılmasını temin etmiştir.

Cizvitlere ait okulların maddi gelirleri sadece bağışlarla ve kendilerine yakın zümrelerin bıraktığı mülki miraslarla sınırlı değildir. Teşkilatta görevli kimseler zengin kesimden meyli olanları çeşitli yollarla Cizvit müridi yapmaya gayret etmişlerdir. Eğer o muhitten kimseleri mürit yapamıyorsa en azından teşkilat için maddi harcamalara yönlendirme telkininde bulunmuşlardır ki, bu çaba rahiplerin başarılı olduğu finansal

⁴¹⁵ Tefik Çavdar, age, s. 91

⁴¹⁶ Frazee, s. 386

⁴¹⁷ Çavdar, s. 91

zanaatlar arasındadır.⁴¹⁸ Ticari müessesler ve diğer maddi getirilerde öncelik misyoner okulların menfaatleridir. Filhakika Kayseri’de teşkilata ait bir çiftliğin bulunduğu ve burada üretilen içki imalatından devlete vergi verilmediği tespit edilmiştir. Elde dilen gelirlerin Fransız himayesinde bulunan Cizvit haneleri ve okullarına ayırıldığı kayıtlara geçmiştir.⁴¹⁹

Tebaa-i Gayrimüslimden imtiyaz elde edip vatandaşların mülklerini dini misyonları için eğitimhane haline getiren Cizvitler, ayrıca bu mülkleri inşaata açarak kendilerine uygun bir şekilde dizayn etmişlerdir. Azınlıkların Cizvit misyonuna hizmet eder halleri onlara sağlanan mülkiyet hakkının verdiği hareket imkânından kaynaklıdır. Islahat Fermanının getirdiği geniş imtiyazlardan yararlanan Gayrimüslim tebaa ihtiyaç hâsıl olan yerlerde mülki bir sorun olmadıkça kilise, hastane ve okul gibi tesisler açabilme hakkı elde etmişti. Mülkü azınlıklara ait eski yapıların tamirinde devlet yasal zorluk çıkarmamış ve gerekli hallerde belediye izinlerinde kolaylık sağlanmıştır.⁴²⁰ Yazılan maruzatlarda üzerinde durulan hassas konulardan biri de devletin eğitim öğretim faaliyetlerine daha fazla destek vermesi gerektiği yönündedir.

Sorunların ve önerilerin içe içe geçtiği belgelerde önlem gerektiren hususların ele alınışı çözümün yol haritasını belirlemiştir. Cizvit okullarına olan rağbetin önüne geçebilmek için eğitim yatırımlarının yapılması gerektiği, yetkililer tarafından birkaç defa devlet ricaline bildirilmiştir ancak, Suriye vilayeti Hasbayya bölgesinde yaşayan ahalinin bu yöndeki zaruri istirhamlarına rağmen yeterince ilgi alaka gösterilmemiştir. Okul ihtiyacının devlet tarafından giderilmemesi ve bu yöndeki yatırımların eksikliği, Cizvitlerin aktif olduğu bölgelerde Osmanlının yaşadığı baş ağrılarından. Osmanlı’nın Cizvit kurumları ile mücadele edecek bir sistemi, bir programı ve mevcut okul ihtiyacından kaynaklı eksiklik zamana yayılmış bir eğitim politikasının olmaması büyük bir eksiklik. Bu sorunun çözümlenmesi için Maarif Nezaretine büyük sorumluluk düşmüş ve gönderilen malumatlarda Nezaretin devlet bütçesinden ayıracağı maddi kaynaklar ile eğitim meselesinin çözüleceği düşünülmüş ama bahsettiğimiz eğitim politikasının mobilize yönü ele alınmamıştır. Buna binaen Beyrut Valisi Halil Cemal Bey’in 1892 tarihinde kaleme aldığı metinde misyoner Amerikan, İngiliz, Fransız okullarının eğitim maskesi takınarak

⁴¹⁸ Sakin, s. 118

⁴¹⁹ BOA, DH. MKT, 442.47.1, M. 15 Mart 1902

⁴²⁰ Gazi Erdem, "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, 51/1, s. 337

Müslüman çocukları zihnen ve ruhen zehirlemeye çalışmalarını esefle kınamıştır. Cizvit tesirlerinin ne denli sakıncalı olduğu bilindiği halde Maarif Nizamnamesi'ne uymayan bu okullara karşı nedense önlem alınamadığını şikâyet etmiştir. Ayrıca Cizvitlere ait kız ve erkek okul sayısının Beyrut'ta 14, Cebel-i Lübnan'da 9 adet olduğunu yönünde malumat da vermiştir. Ecnebi okullarında, Müslüman çocuklara dahi Fransız askerî elbisesi giydirilmesi ve bu tebdil-i kıyafetlerle sokaklarda gövde gösteri yapılması Vali tarafından hayretle karşılanmıştır.⁴²¹

Valiye göre bu zararlı okulların karşısında durabilecek tek gücün devlet okulları olduğu ve bu savını desteklemek için Cizvitlere ait okulların modern ve donanımlı yapılarından, kütüphane kapasitelerinin yeterliliğinden, büyük Cizvit matbaalarından ve onlara ait telif tetkik eserlerin çokluğundan yola çıkmıştır. Vali'nin bahsettiği sorunlardan bir diğeri de Cizvit okullarında uygulanan ders tatbikleri ve cetvellerin düzenli teftiş edilmemesidir. Düzenli teftişler sağlandığı takdirde okullarının kapanacağı inancındadır. Eğitim ihtiyaçları için ayrılan harcamaların yönüne işaret eden Vali, ileride açılacak devlet okullarının diğer okullara kıyasla yeterlilik arz etmesi gerektiği yoksa başarı sağlanamayacağını vurgulamıştır. Özellikle Sultani Mekteplerinin kapasite yönünden kültür savaşında daha etkili olabileceğine değinmiştir. Sokaklarda Müslüman çocukların aç ve sefil hallerinin önüne geçilip, onların ecnebi ellerine düşmesinin böyle önleneceğini söylemiştir. Okul nizamına uymayan ve gayri ahlaki davranışlar sergileyen Cizvitlerin derhal sınır dışı edilmesi yönünde talimat beklenmektedir. Ahlaki açıdan sakıncalı bulunan ve Maarif nizamına uymayan bu ecnebi okulların kapatılmasına binaen ortaya çıkan açığın devlet okullarıyla giderilmesi alınabilecek en kuvvetli önlem olduğu, birkaç defa yinelenmiştir. Cizvit okullarının zararlarına yönelik düşüncelerini böyle dile getiren Vali, Müslüman kız ve erkek çocukların alacağı doğru eğitimle misyoner kampanyaların tuzağına düşmeyeceği sonucuna ulaşmıştır.⁴²² Vali tarafından dile getirilen bu durum, bazen yazılı basın vasıtasıyla da gündeme getirilmiştir.

Beyrut'ta Cizvitlerin açtıkları okullar ile devlet okullarının rekabet edememesi ve yapılması gerekenler, *Hava-î Şehr-ül'Fünûn* gazetesi sahibi Abdülkadir Efendi tarafından da dile getirilmiştir. Umumi İslam mekteplerinin yeniden gözden geçirilip iyileştirilmesi yönünde müellif ciddi bir eleştiri sunmuştur. Kız çocuklarının eğitimi için

⁴²¹ BOA, MF. MKT, 137.81, M. 21 Mart 1892

⁴²² BOA, MF. MKT, 137.81, M. 21 Mart 1892

bir tane Dârümuallimât’a şiddetle ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir.⁴²³ Abdülkadir Efendi’nin görüşleri, düzenli bir eğitim sisteminin Cizvit okullarının zararlarını önleyeceği yönündedir. Okulların rekabet gücünün artması gerektiğini “*Protestan ve Cizvit papazlarının ol havalide tesis ve küşat eyledikleri Mekatibi Âliyye mevcud İslami mekteplerinin rekabet edememekte ve bunların mekteplerine devam eden evladı ahaliyi efkârı mazarraya sevk etmekte olduklarından ve şu hallin maddi ve manevi derkenar olan mazarrattan bahisle vilayet dâhilindeki mekatibi ibtidaiyenin usulü tedrisi ve talimi bir suret-i mutazammında bulunmak ve muallim yetiştirilerek tahkimi akaide İslamiye için iktiza eden...*”⁴²⁴ İfadesiyle dile getirmiştir. Ayrıca misyoner okulların maddi ve manevi zararların önüne geçilebileceği tezini savunmuştur. Osmanlı okullarının ecnebi okullar karşısında ayakta kalabilmesine yönelik bulduğu çözümlerden birisi de nitelikli öğretmen yetiştirmek ve ülkenin her yerine eğitim ordusunu yollamak olmuştur.

Bir başka sorun ve çözüm önerisi Sivas Maarif Müdürü Hasan Kemal tarafından dile getirilmiştir. Müdürün tezi, Osmanlı eğitim sisteminin gelişmesi ve yabancı okulların etkisinin kırılması donanımlı bir eğitim ordusuyla mümkündür. Onun için muallimlerin vazifeyi ele alması gerektiğini savunmaktadır. Bu yüzden önceliğin nitelikli öğretmenlere verilmesi ve yeterli donanıma sahip olmayan memurların yerine işin uzmanı muallimlerin okullara tayin edilmesi kanaatindedir. Hasan Kemal tezini mevcut öğretmenler üzerine yoğunlaştırarak öğretmen mesleği dışındaki memurlardan taşra okullarında yeterli verim alınamadığını yazmıştır.⁴²⁵

Bu bilgilerden hareketle Cizvit eğitim sistemi ve misyonerlikle mücadelede devlet kurumlarının hacim olarak etkisiz kaldığı sonucunu görmekteyiz. Nitelikli öğretmen dışında elzem okul ihtiyaçlarının giderilmesi, Cizvit misyoner eğitiminin ve zararlı faaliyetlerinin önüne geçilebileceği yönünde bir algı oluşturmuştur. Diğer taraftan Cizvit rahiplerinin din adamı hüviyetinden ziyade eğitimci profillerinin de olduğu unutulmamalıdır. Okul bulunmayan bölgelerde devletin eğitim tesislerine yönelmesi için maarife ve devlet bütçesine daha çok iş yükü binmiştir. Kadro ihtiyacı maariften karşılanırken eğitimin maddi giderleri Maarif Hass-ı İânesine (Maarif Sandıkları) bırakılmıştır. Devlet ölçekli eğitim yatırımının her bölgeye eşit ulaşabilmesi için bu iki

⁴²³ BOA, DH. MKT, 1913.122.1, M. 20 Ocak 1892

⁴²⁴ BOA, DH. MKT, 1870.9.1, M. 20 Eylül 1891

⁴²⁵ BOA, Y. PRK. MF, 2.52.1, M. 7 Ekim 1892

kurum ortaklaşa çalışmalar yürütmüştür. İşkodra İpek sancağında 1889 yılı itibariyle meydana gelen bir depremde okul hasar görmüştür. Nitekim, Maarif Müdürlüğü ve Maarif Hass-ı İânesinin desteğiyle okulun tamirâtı yapılmış ve eğitime devam edilebilmiştir.⁴²⁶ Osmanlı eğitim sorunlarına yönelik çözüm önerileri yanında Cizvit faaliyetlerinin yakından takip edildiğini görmekteyiz.

Cizvit kurumlarının devletin gözetimi altında olması ve sıkı bir şekilde takip edilmesi zararlı çalışmalarının gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Öyle ki, Beyrut Cizvit okuluna Fransa'dan gönderilen eşyaların içinde eğitimle alakası olmayan materyallere rastlanmıştır. Silah ve top edevatının bulunduğu bu kutular kasten yollanarak isyancı gurupların silah tedarikine ecnebi desteği sağlanmıştır. Okul ve personelin burada aracı konumda olduğunu unutmamak gerekir. Fransa, Cizvit okullarının resmi kanallarını illegal taşımacılıkta eğitim süsü vererek kullanmıştır.⁴²⁷

Cizvitlerin misyoner eğitim kampanyalarının dışında bireylere uyguladığı sistematik tedhiş hareketlere de rastlamak mümkündür. Cemaatin bünyesinde bulunanların ayrılması halinde düşman ilan edilip toplumdan uzaklaştırıldığı ve o kişilerin itibarlarını zedelemeye yönelik çalışmalar yapıldığı mevcuttur.⁴²⁸ Buna benzer bir örnek de para ile satın aldıkları derebeylerini maşa olarak kullanmalarıdır. Trablusşam (Lübnan) sancağına bağlı Şafita kazasında 146 kişinin imzasıyla vilayete yollanan arzuhalde bazı zorbaların Cizvitlerden aldıkları paralarla halka güçlük çıkardıkları ve bu zamana kadar tepki vermeyen ahalinin artık bu duruma katlanamadığı bildirilmiştir.⁴²⁹

Cizvit teşkilatının neden olduğu sorunlara bireysel çözümler düşünüldüğü kadar kamu idaresi de kanuni müeyyideleri kullanarak gerekli adımlar atmaya çalışmıştır. Maarif Nizamnamesine getirilen 129. madde değişikliğiyle ruhsatname yetkisi direkt Padişah iradesine bağlanmıştı. Ruhsat verme yetkisi bulunmayan Valiliklerin ve Belediyelerin tapular üzerinden işe koşulduğunu görmekteyiz. Mevcut meskene “*mektep haline dönüştürülemez*” teminat şerhi koyulması yanında hane tadilatlarının da yasaklandığı kayıtlara geçmiştir. Bunlarla sınırlı kalmayan Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid dönemine mahsus çıkarılan bir yasayla, yeni açılacak okullara arazi

⁴²⁶BOA, DH. MKT, 2131.102.1, M. 26 Şubat 1889, "Belgenin devamında Avusturya koruması altında bulunan Cizvitlerin Prizrin'de (Kosova) misyonerlik faaliyetleri yapacaklarına dair malumat verilmiştir."

⁴²⁷BOA, DH. MKT, 1713.53 (Lef: 1, 2), M. 1 Nisan 1890

⁴²⁸Sakin, s. 125

⁴²⁹BOA, DH. MKT, 389.65 (Lef: 1,2), M. 27 Haziran 1895

vergilendirmesini de getirmiştir. Devletin zorunlu tuttuğu bu vergilendirme uygulaması ters tepmiş ve yasa dışı okul girişimlerine ön ayak olduğu gibi gizli okullaşmanın artmasına neden olmuştur.⁴³⁰

Cizvitlerin artan okul ve misyonerlik faaliyetlerinin durdurulmasına yönelik alınan bir dizi önleme en son 1901 yılında çıkarılan Padişah iradesini ekleyebiliriz. XX. yüzyılın başında, Fransa'nın teşkilat aleyhinde aldığı kararlar neticesinde *İsa Cemiyeti* savunmasız ve desteksiz kalmıştır. Cemiyete ait tüm tesislere el konulduğu gibi rahiplerin ülkeden ihracı başlamıştır. Papa'ya sığınan Cizvitler bu şokun ardından Osmanlı darbesini enselerinde hissetmişlerdir. 16 Ekim'de çıkarılan Padişah iradesi ile Cizvit misyonerlerin kalıcı yerleşmesi, mülk edinmesi ve okul faaliyetleri askıya alınmıştır. Vilayetlere gönderilen iradelerde oturma izni olmayan Cizvit rahiplerinin derhal ülke dışına çıkarılması emredilmiştir.⁴³¹

⁴³⁰ Zeki Tekin - Ayşe M. Karaca, agm, s. 511

⁴³¹ Öztürk, s. 116

a. Cizvit Teşkilatı'nın Ruhsatsız Okul Faaliyetleri

Cizvitlerin Osmanlı sahasında en aktif oldukları husus hiç şüphesiz okul açma faaliyetleridir. II. Abdülhamid döneminde Cizvit teşkilatı, genellikle okul faaliyetlerini kilise ve manastır inşa ederek ya da mevcut ibadethanelerin yeniden düzenlenmesi bahanesiyle o yapılara derslik bölümleri ekleyerek îfâ etmiştir. Kilisenin gizli bölümlerinde eğitim veren ve haneleri bu maksatlar için kullanan misyonerlerin devraldıkları binaları ruhsat işlemlerinde farklı göstermişlerdir. Bütünsel yapıların gizli bölümlerini krokilerde gizleyen Cizvitler resmi evrakta sahtecilik yapmışlardır.⁴³² Bütün bu çalışmalarının amacı öncelikli olarak Osmanlı sahasında yeterli derecede okullaşmayı temin etmektir.

Papa'nın militanları Osmanlı sahasındaki stratejik noktaları okul kurmak için belirlemiş ve zamanla bölge çocuklarının eğitimini kendi müesseselerinde bedelsiz üstlenerek, halka hizmet ettikleri imajını tabana yaymaya çalışmışlardır. Kiralama ya da satın alma yöntemiyle kilise, okul ve manastır haline getirilen bu gizli yapılar, devlet görevlileri tarafından ortaya çıkarılmıştır. Cizvitlerin okul faaliyetinde bulunduğu stratejik sahalari merkezden başlayarak ele alırsak eğer Osmanlı Devleti'nin çepçevre kuşatıldığı gerçeğini görürüz.⁴³³ Nitekim bu faaliyetlerine daha 16. yüzyılda başlamışlardır.

Cizvitlerin ilk faaliyetleri Payitaht merkezli 1583 St. Benoit merkez üssüyle başlamıştı. XIX. yüzyıla gelinceye değin çeşitli yardımlarla ayakta kalan Cizvitler, II. Abdülhamid döneminde İstanbul'un belli başlı mevkilerinde yeniden varlık göstermiştir. Ayastefanos mevkiinde Cizvitler tarafından kiralanan bir hanenin ruhsatsız bir şekilde okul haline getirildiği tespit edilmiş ve idareye bildirilmiştir.⁴³⁴ Bu durum karşısında yeni yöntemler geliştirmek suretiyle faaliyetlerine duraksamadan devam etmişlerdir.

Ruhsatsız okul girişimi engellenen Cizvitler, Ayastefanos mevkiinin farklı bir yerinde bir hane daha kiralayarak orasını okul haline getirmişlerdir. Filibe'den (Bulgaristan) gelen rahiplerin ve öğrencilerin bu haneye yerleşmesine hükümet onayı olmadığı gerekçesiyle izin verilmemiştir ama gizlice bu haneye yerleşen Cizvitler, tespit edilmiş ve haklarında yasal işlem başlatılmıştır. İşlemlerin yapılabilmesi için özlük bilgileri Küçük Çekmece Kaymakamlığı'ndan gönderilmiş ve sınır dışı edilmişlerdir.

⁴³² BOA, BEO, 1992.149345.1, M. 5 Şubat 1903

⁴³³ Sakin, s. 92-93

⁴³⁴ BOA, BEO, 440.32958 (Lef: 1, 2), M. 22 Temmuz 1894

Öğrencilerin ve rahiplerin bu bölgeye yerleşmesindeki maksadın eğitim öğretim faaliyetleri olduğu muhakkaktır. Devletin ikinci defa mani olmasına rağmen Cizvitlerin yerleşmeye yönelik girişimlerde bulunması, kural tanımazlıklarından ileri gelmektedir.⁴³⁵ Öyle ki İstanbul'un pek çok noktasında benzer durum ile karşı karşıya kalınmıştır.

İstanbul Kartal'da, Ayastefanos sorununa benzer bir olay daha gerçekleşmiştir. Cizvitlerin bir hane kiralayıp orada doktorluk ve ebelik yaptıkları anlaşılmıştır. Erkek ve kadın 8-10 kişinin Hristiyan çocuklara tıp dersi yanında, Fransızca dil dersi verdikleri Kartal Kaymakamlığına bildirilmiştir. Gerekli izinlerin alınmadığı gibi halk sağlığı açısından tehlike doğuran bu hanenin kapatılması yönünde karar kılınmıştır. Cizvitlerin Kartal'da yaptıkları bu faaliyetlere *Joseph Pedr* namı bir Cizvit'in sebep olduğu, onun senelik 12 liraya kiraladığı haneye 3 kadının Kadıköy ve Adalardan geldiği ve oradaki Hristiyanlar çocuklar dışında İslam, Rum ve Ermeni tebaasına ruhsatsız eğitim verdikleri rapor edilmiştir.⁴³⁶ Kızlar içinde nakış derslerinin verildiği mezkûr haneye Fransız bayrağı asmalarından dolayı aldıkları tepkiler üzerine bayrağı indirmişlerdir. Kartal'da açılması düşünülen Cizvit okuluna ruhsat alması yönünde 3 ay mühlet verilmiş ama bu zaman zarfında Padişah iradesi alınmadığı için Maarif Nizamnamesinin 129. maddesine uygun hareket edilerek okul teşebbüsüne mani olunmuştur.⁴³⁷ İstanbul haricinde Cizvitlerin okul açma faaliyetlerine bölgesel olarak bakıldığında, güney vilayetlere ağırlık verdikleri görülür.

Adana ve Cebel-i Bereket (Osmaniye) bölgesi Ermeni tebaanın yoğunluğundan dolayı Cizvit faaliyetlerinin cazibe merkezi olmuştur. Cebel-i Bereket günümüzde Osmaniye olarak bilinir ve daha önce Halep vilayetine bağlıken 1878 yılında Adana vilayetine dâhil edilmiştir.⁴³⁸ Adana ve Cebel-i Bereket'te, Cizvitlerin kilise inşa etmeyip kaldıkları hanede dini merasimler yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Tarsus ilçesinde ruhsatsız kilise ve okul inşa eden Cizvitlerin, Lazarist ve Trappistler papazlarla birlikte aktif çalıştıkları gözlenmiştir. Müslüman ve Gayrimüslim çocuklara misyoner Cizvit papazlarının ders vermesinin, eğitim maskesi altında propaganda yapılmasının ve bu zararlı gelişmenin önüne geçilebilmesinin tek yolu ruhsat verilmeyeceği şeklinde bir

⁴³⁵ BOA, DH. MKT, 260.6 (Lef: 1,2), M. 12 Temmuz 1894

⁴³⁶ BOA, MF. MKT, 110.14 (Lef: 1, 2, 3), M. 15 Temmuz 1889

⁴³⁷ BOA, DH. MKT, 1643.116 (Lef: 1,2), M. 29 Temmuz 1889

⁴³⁸ Necdet Aysal - Lütü Arslan, "Türkiye'nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2018, 63, s. 425

malumat iradeye gönderilmiştir.⁴³⁹ Yine de emellerinden vazgeçmeyen Cizvit teşkilatı kiraladığı hanelerde dini merasimlere ve eğitimlere devam etmiştir. Adana vilayetinde Cizvitlerin okul açma girişimlerine karşı alınan önlemler diğer vilayetlerde olduğu gibi ruhsat verilmemesi yönünde ağırlık kazanmıştır.⁴⁴⁰

Cizvitler, Adana'nın çevre muhitleri de kullanmaya çalışmışlar ve Tarsus'un Hâssa kazasında ruhsatsız mektep açma girişiminde bulunmuşlardır.⁴⁴¹ Adana'da mevcut bu girişimlerin önlenmesi adına gönderilen telgrafnamelerde Maarif Müdüriyeti ısrarla izin verilmemesi yönünde mukabele etmiştir.⁴⁴² Adana mevkiinde düşünülen Cizvit kız okulunun da akıbeti aynı olmuştur.

Erkek okulunda olduğu gibi kaçak olarak eğitim öğretim faaliyetine başlayan bu okul kısa bir süre sonra yoğun propaganda merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kız okulu hakkında alınan kararın Maarif Nizamnamesinin 129. maddesinin usulüne göre verildiği özellikle belirtilmiştir. Bu konu vesilesiyle ele alınan bir başka dikkat çekici mevzu ise Cizvit okullarında yeterince teftiş ve kontrolün yapılamamasıdır. Denetlemeler yönünde yaşanan sıkıntı ise taşralarda maarif ve devlet memurlarının kadro eksikliğine bağlanmıştır. Aynı şekilde Mekâtibi Gayrimüslim ve Ecnebi Müfettişliği'ne yazılan bir maruzatta, Cizvitlere ait ruhsatsız okullarla ilgili bilgilendirme yapıldığı halde, bu okulların denetlenmesi ve tedris edilen zararlı derslerin önüne geçilmesi yönünde tavır sergilenmediği anlaşılmaktadır. Müfettişlik kendini haklı çıkarmak denetim problemini memur eksikliğine bağlamıştır. Bu noktada hazır bir memurun görevlendirilerek okul ve derslerle ilgili müfettişlik üstlenmesi, Maarif ve Dâhiliye Nezaretlerine de ekseriyetle tavsiye edilmiştir. Bundan dolayı Cizvit okullarının denetimi yanında, ders kitaplarından birer suretinin de incelmeye alınması elzem görülmüştür.⁴⁴³

Tüm bu Cizvit faaliyetlerine yönelik gönderilen raporlar merkez tarafından sonuca bağlanarak Adana vilayeti ve dâhilindeki bölgelerde misyoner kampanyaların durdurulmasına kesin hüküm verilmiştir. Meclis-i Vükelâ Mezakirâtı kararına göre, Adana ve Cebel-i Bereket dâhilindeki legal,illegal tüm Cizvit eğitim öğretim faaliyetleri yasaklanırken bir hususa dikkat çekilmiştir. Öyle ki yasal yollardan aradığını bulamayan

⁴³⁹ BOA, A.MKT.MHM, 490.39 (Lef: 1, 2), M. 13 Haziran 1885

⁴⁴⁰ BOA, DH. MKT, 1355.108 (Lef: 1,2), M. 17 Temmuz 1886

⁴⁴¹ BOA, MF. MKT, 303.58.1, M. 28 Ocak 1896

⁴⁴² BOA, MF. MKT, 474.52.1, M. 28 Ekim 1899

⁴⁴³ BOA, MF. MKT, 212.7 (Lef: 3, 4, 5, 6), M. 23 Haziran 1894

Cizvit papazlarının en nihayet Adana'ya ruhsatsız okul açıp vilayete yerleşmeleri bekleneneğinden bölge idari amirlerin teyakkuzda olması emredilmiştir. İrade iznine tabi olunmadığı ve Maarif Nizamnamesinin kurallarına uyulmadığı gerekçesiyle gereğinin yapılması yönündeki emirname, vilayet kurumlarına ayrı ayrı postalanmıştır. Söz konusu haneler hakkında verilen kapatılma kararına ek Cizvit rahiplerinin yasal olarak daha önce satın aldıkları meskenlerde dini merasim yapmalarına ve eğitim çalışmalarına dokunulmaması da emredilmiştir. Yine bu kararnamede Tarsus'ta yapılan kilise ve açılan okulun ruhsatsız olmasından dolayı bu yapılara el konulması kararı verilmiştir. Hâssa kazasındaki Lazarist ve Islahiye kazasındaki Trappistler papazların eğitim öğretim faaliyetlerinin durdurulması yönündeki karar da aynı iradenin alt metninde yer almıştır. Bu karar bağlamında evlerinde ibadet yerleri olduğu tespit edilen Lazaristlerin, Müslüman ve gayrimüslim çocuklara eğitim vermelerinin önüne geçilmesi gerektiği ve onlara ait olmayan bu hanenin kapatılması sonucuna varılmıştır. Meclis-i Vükelâ Mezakirât kararına uygun davranılmadığı takdirde sorumluların gözetim altına alınması ve haklarında yapılacak cebri işlemlerin Dâhiliye Nezaretinin de fikri alınarak muttasıl bir karar yönünde olacağı belirtilmiştir. Böylece Adana ve Cebel-i Bereket sancaklarından yollanan maruzatlar neticesinde Cizvit faaliyetlerinin kanuni çerçevede ele alındığını ve kararın bölgesel görünse de aslında Osmanlı vilayetlerinin tamamında geçerli olacağını söyleyebiliriz.⁴⁴⁴ Maruzatta belirtildiği gibi Cizvit faaliyetlerinin önlenmesine yönelik alınan karar aslında misyonerlik adı altında yapılan bütün çalışmaların engellenmesine yöneliktir.

İzmit bölgesi de Cizvitlerin propaganda kampanyalarının yapıldığı üstlerden biri haline gelmiştir. Belgrat'ta, Cizvit Saint Sava Cemiyetine bağlı oldukları bilinen ve İzmit'e gelecekleri bildirilen birtakım öğrencinin yakından takip edilmiştir. Saint Sava Cemiyeti, Cizvit teşkilatının perde arkasından yürüttüğü faaliyetlerine resmi kılıf uydurulmuş sivil toplum kuruluşlarından biridir. Saint Sava Cemiyeti üyesi öğrenciler, İzmit'e yalnız gelmedikleri gibi onlara eşlik eden dört rahip ve rahibenin de geldiği gözlenmiştir. Cemiyet üyelerinin gözlendiği ve faaliyetlerinin denetim altında tutulduğu ancak herhangi bir zararlı girişimde bulunulması durumunda müdahale edileceği kararı alınmıştır. İlk başlarda eğitim öğretim faaliyetlerine girişmeyen cemiyet üyelerinin hal ve hareketlerinde şüpheli durumlar görülmemiştir. Biraz zaman geçtikten sonra kendilerine

⁴⁴⁴ BOA, MV, 10.39, M. 5 Ocak 1886

uygun bir arsa alıp yerleşmişler ve mevcut haneyi kilise-okul şeklinde kullanmaya başlamışlardır. 15 kadar çocuğa eğitim veren Cizvitlerin ruhsatsız olarak açtıkları bu okul için izin almadıkları ve gerekli işlemlerin polis nezaretinde kendilerine tebliğ edildiği halde yasal prosedürlere uymadıkları kayıtlara geçmiştir. Memurların sürekli gözetimi altında çalışmalarını sürdüren Cizvit Okulu kendilerine verilen sürede ruhsat alamadıkları gerekçesiyle kapatılmıştır.⁴⁴⁵

Bir başka belgede İzmit'te herhangi bir irade ya da izin olmaksızın mevcut Cizvit okulunun bahçesine inşa edilen çan kulesi rapor edilmiştir. Rahip Pardu Minyan namında bir Cizvit'in; Rum, Ermeni ve Katolik çocuklara eğitim vermek bahanesiyle Pazar günleri çan çalarak onları çağırdığı ve Müslüman bir mahalde bu eylemin uygun olmadığı rapor edilmiştir.⁴⁴⁶ Bu girişimin yanında okul pencerelerinin Fransız bayraklarıyla çevrilmesi dikkatlerden kaçmamıştır. Rahibin yaptığı bu davranışlar, Fransız Cizvit Okulu Başrahibi İrtich Cluny'e münasip bir dille anlatılmış ama ikazlar yeterince etki yaratmamış olacak ki, rahip Pardu Minyan'ın eylemlerinde herhangi bir değişme olmamıştır.⁴⁴⁷ Benzer durumlardan biri de Tokat'ta meydana gelmiştir.

Tokat vilayetinde gerçekleşen bir hadisede, mesken içinde açılan ve eğitimhane olarak değerlendirilen mevcut yapı görevlilerce gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu ruhsatsız girişimin önüne geçilmeye çalışılması, Cizvitlerin fahri koruyucusu olan Fransız Sefaretine de bildirilerek uygulanacak müeyyidenin önündeki siyasi engel kaldırılmak istenmiştir.⁴⁴⁸ Buna benzer bir vakaya 1893 yılında rastlanmıştır. 1893 yılının 12 Nisan'ında, Cizvitlerin eğitim vermek için yeni bir hane kiralama teşebbüsünde bulundukları ihbar edilmiştir.⁴⁴⁹

Cizvit papazlarının kiraladıkları haneyi kilise ve mabet şekline dönüştürmekle kalmadıkları bilakis bu hanenin mülkünü üzerlerine geçirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Orasını kilise ve eğitim amacıyla kullanacakları aşikâr olduğundan bu girişimin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴⁵⁰ Ayrıca bu okulda Ermeni çocukları yanında Müslüman çocuklara da eğitim verildiği ve derslerde Eski Ahit okutulduğu anlaşılmıştır. Derslerdeki

⁴⁴⁵ BOA, MF. MKT, 134.23 (Lef: 1, 2), M. 24 Aralık 1891

⁴⁴⁶ BOA, İ. HUS, 54.35.1, M. 22 Haziran 1897

⁴⁴⁷ BOA, HR. HMS. İŞO, 185.25 (Lef: 1, 2) M. 1 Ağustos 1897

⁴⁴⁸ BOA, BEO, 1892.149345.1, M. 5 Şubat 1903

⁴⁴⁹ BOA, DH. MKT, 13.3.1, M. 12 Nisan 1893

⁴⁵⁰ BOA, DH. MKT, 21.24 (Lef: 1,2), M. 26 Nisan 1893

bu okumalarından dolayı, okul müdürü ve öğretmenler bizzat sorumlu tutulmuştur.⁴⁵¹ Cizvit teşkilatının Anadolu sahasında yaptığı faaliyetler içinde Kastamonu ve Zonguldak vilayetleri de kaçak okullaşmadan nasibini almıştır.

Cizvitlerin yaygın eğitim projesinin önlenmesi ve okullaşmanın önüne geçilmesi mutasarrıflıkların iş yükünü artırmıştır. Bu yüzden Bolu Mutasarrıflığına yazılan bir malumatta ruhsatsız okul girişimine gösterilen hoşgörünün uygun olmayacağı ve Cizvitlerin zararları tüm memleketçe engellenmesi yönünde adımlar atıldığı halde mutasarrıflığın alınan kararlara uymaması eleştirilmiştir.⁴⁵² Bolu Mutasarrıflığının Cizvitlere gösterdiği hoşgörünün altını doldurmak gerekirse Cizvitlerin okul arazisi temin etmesinde ve belediyenin arazi temellüküne kolaylık sağlaması Mekâtib-i Maarif Nezareti ve Ecnebiye Müfettişliği'nin dikkatinden kaçmamıştır.⁴⁵³

Zonguldak'ta arazi temellüküyle açılan Cizvit okulunun ruhsatsız olduğu ama siyasi bir hedefinin olmadığına kanaat getirilmiş ve hükümetin vereceği kararlar neticesinde okul faaliyetinin engelleneceği malumat edilmiştir.⁴⁵⁴ Zonguldak mevkiindeki faaliyet gösteren bu okulun bir tarafı ibadethane bir tarafı mektep şeklinde idame edilmiştir. Bu binada pazar ve pazartesi günleri ayinler düzenlenmiştir.⁴⁵⁵ Bu uyarılara rağmen Cizvitler, bu tür uygulamalarını devam ettirmiştir.

Okul ruhsatının alınması yönünde defalarca yazılı bildirim alan Cizvit Papazları, Bolu Mutasarrıflığından gelen telgrafnamede özellikle vurgulanan *okul açabilme yetkisinin sadece Padişah iradesiyle mümkün olacağı* uyarılarına kulak asmamıştır. Zonguldak mevkiinde okul açma faaliyetlerinin engellenmesinde hukuk dışı muamelelere müsaade edilmemesi ve tedbirlerin alınmasında hassas davranılması gerektiği vilayete emredilen mühim talimatlar arasındadır.⁴⁵⁶ Ancak yabancı devletlerin, bilhassa da Fransa'nın bu yapılanmayı koruyucu tavır içinde olması Osmanlı Devleti'nin atacağı adımları da daha dikkatli atmasını gerektirmiştir.

Osmanlı Devleti, Fransa ve diğer ecnebi devletlerin hukuk dışı uygulamaları bahane ederek siyasi yaptırımlara mahal vermemek istemiştir. Bunca hassasiyete rağmen

⁴⁵¹ BOA, HR.TO, 206.85.1, M. 17 Aralık 1883

⁴⁵² BOA, DH. MKT, 2299.90.1, M. 26 Ocak 1900

⁴⁵³ BOA, MF. MKT, 487.11 (Lef: 1, 2, 3), M. 20 Şubat 1900

⁴⁵⁴ BOA, DH. MKT, 2350.91.1, M. 27 Mayıs 1900

⁴⁵⁵ BOA, DH. MKT, 2372.39.1, M. 11 Temmuz 1900

⁴⁵⁶ BOA, MF. MKT, 487.11.2, M. 20 Şubat 1900

Zonguldak'ta Cizvit faaliyetlerinin önüne geçmekte idarecilerin zorlandığını görmekteyiz. Rahiplerin sürekli başka mahallerde haneler kiralayıp orasını kilise-okul haline getirdikleri ve diğer misyoner örgütlerin çalışmalarına ön ayak oldukları idarecilerin yaşadığı başlıca sebeptir. Okul açma girişimlerinin ahaliden kaynaklandığı ve halkın Cizvitlere teveccühünün olduğu şeklinde yapılan asılsız propagandaların gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır.⁴⁵⁷ Alınan karar neticesinde Kastamonu vilayeti ve ona bağlı Zonguldak kazasında Cizvitlerin açtığı okullara Osmanlı tebaasının gitmesi yasaklanmıştır.⁴⁵⁸ Bununla beraber Kayseri'de de benzer durumlar yaşanmıştır.

Cizvit teşkilatının Kayseri'de ki okullaşma faaliyetleri yetkililerin gözünden kaçmamış olacak, 1891 tarihinde eğitime başlayan okulun ruhsat taşıyıp taşımadığı Maarif Vekâletince sorgulanmıştır. Gerekli izinleri olmayan bu okulun kapatılacağı Fransız Sefaretine ayriyeten bildirilmiştir. Fransız Konsolosluğunun bu ruhsatsız okulu kapatma girişimine engel olabileceği endişesi Kayseri Mutasarrıflığı tarafından kaygıyla karşılanmıştır.⁴⁵⁹ Ruhsatsız açılan okulun program ve izin belgelerinin bizzat Konsolosluk tarafından alınmaya çalışıldığını görmekteyiz.

Ruhsat tedarikine dair yasal süreç devam ederken rahipler, Kayseri'nin başka bir mevkiinde okul açma girişiminde bulunmuşlardır. İradenin vereceği kararı beklemeden Cizvitlerin okul teşebbüsünde bulunması, mevzuatın zaman kaybına uğrayacağı beklentisinden kaynaklıdır. Sonuçta nizamnameye göre 6 ay içinde dönüş yapılmadığında, izin alınmadan okul açılabilmesi şerhi vardır. Ayrıca Padişah iradesi taşra kurumlarının önünü tıkayan bir başka engeldir ki mutasarrıflık karar mercii olamamaktadır.⁴⁶⁰ Kayseri'deki bu sıkıntının ardından ikinci kez yine benzer bir durum yaşanmıştır.

Kayseri'de ruhsatsız açılmaya çalışılan ikinci okulun bu defa merkez sınırlarının biraz dışında olan Erkilet ilçesi olduğunu görmekteyiz. Cizvitlerin açtığı bu okula, devletin resmi kurumları ve Müslüman halkın yanında azınlıkların da hoşgörüsüyle bakmadıklarını Rum Metropolidi'nin tepkisinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Rum tebaasının dışında o bölgede yaşayan Ermeni Katolik tebaasının 2 adet ilkokul isteği mutasarrıflığa bildirilmiştir ama Katolik Ermeni Patrikliği tarafından yapılan bu arzuhal geri çevrilmiştir.

⁴⁵⁷ BOA, DH. TMIK. M, 83.16 (Lef: 1, 2, 3), M. 3 Nisan 1900

⁴⁵⁸ BOA, DH. MKT, 2302.58.1, M. 24 Nisan 1893

⁴⁵⁹ BOA, DH. MKT, 1859.93.1, M. 17 Ağustos 1891

⁴⁶⁰ BOA, DH. MKT, 1676.59.1, M. 23 Kasım 1889

Sebepler olarak memurların tetkikleri sonucunda orada Katolik Ermenilerin hane sayıları dikkate alınmış ve okullaşma için yeterli görülmemiştir. Tetkik sonucuna göre bölgede bulunan 15 hanenin Rum Katolik olduğu anlaşılmış ve Ermenilerin yeterince çoğunluk oluşturmadığı görülmüştür. Rumlara ait okullarda Cizvit tehlikesine dikkat çekilmiştir.⁴⁶¹ Kayseri'nin dışında Maraş'ta da aynı olayla karşı karşıya kalınmıştır.

Güney vilayetlerinden Maraş'ta, 1893 yılında eğitim öğretim faaliyetine başlayan ve Cizvitlere ait olduğu anlaşılan Terra Santa okulunun, ruhsat alması yönünde okul müdürüne tebligat gönderildiği halde gerekli resmi girişimler yapılmadığı malumat edilmiştir. Terra Santa okul idaresi tebligata karşılık vermemiş ve Mekatib-i Ecnebiye'den aldıkları üstünkörü bir belgeyi yetkililere ruhsat olarak sunmuştur. Belge alelusul hazırlandığı gerekçesiyle geçersiz sayılmıştır.⁴⁶² Cizvitlerin Sivas vilayetinde ise Ermenilere yönelik faaliyeti göze çarpar.

Cizvitlerin Sivas vilayetinde Ermenilere yönelik faaliyetleri II. Abdülhamid döneminde tırmanışa geçmiştir. 1894'deki nüfusu 1.100.000 olan Ermenilerin 1878 ıslahatından yararlandıkları görülmektedir. Ayrıca misyonerlerin matbaa faaliyetlerinde etkili olduğu vilayetler arasındadır. Sivas'ta İlk olay 21 Ekim 1880 tarihinde gerçekleşmiş ve Cizvitler olaylardan mesul tutulmuşlardır.⁴⁶³ Cizvitler eğitim öğretim faaliyetleri için arsa ve bina emlakı satın alma ya da kiralama yöntemini kullandıklarını görüyoruz.

Kiraladıkları hanelerde mülk sahiplerinin izni dâhilinde okul-kilise projesini hayata geçirmişlerdir. İç Anadolu'da vaki ruhsatsız okul faaliyetlerinde Cizvitlerin en çok yoğunlaştığı bölge Sivas vilayeti olmuştur. Mevcudun 4'ü Cizvit rahiplerine ait olan 39 ruhsatsız okul hakkında yapılacak işlemlerin Mekâtib-i Ecnebiye'nin inisiyatifine bırakıldığı ama gerekli işlemlerin nedense yapılmadığı ortaya çıkmıştır.⁴⁶⁴

Bu zafiyet durumuna ek olarak bölge içinde ruhsatsız okul girişimlerinin tamamen önüne geçilemediği bildirilmiştir. Müfettiş Vapory Efendi'nin raporlarına göre, okul yatırımına fazlasıyla mesai harcayan Cizvitler, Sivas'ta hane kiralarak burasını okul ve kilise haline getirebilmek için birden çok müracaatta bulunmuştur. Cizvitlerin Sivas'ta

⁴⁶¹ BOA MF. MKT, 122.36.1, M. 22 Ekim 1890

⁴⁶² BOA, DH. MKT, 2302.58.1, M. 24 Nisan 1893

⁴⁶³ Hüseyin Bulut - Nurettin Birol, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Sivas Vilayetinde Ermenilerin Faaliyetleri ve Alınması Düşünülen Tedbirler ve Mehmet Ali Bin Abdullah Selim'in Layihası", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2006, 8/1, s. 2-4

⁴⁶⁴ BOA, HR.HMŞ.İŞO, 183.3.1, M. 25 Ağustos 1895

gösterdikleri faaliyetleri yakından izleyen devlet görevlileri 1889 tarihli emirname gereğince okulu kapatmıştır. Okul mümessilleri vakit kaybetmeden bu durumu Beyoğlu Fransız Konsolosluğuna şikâyet etmiştir. Sion adlı bir Cizvit, ilettiği beyana rağmen Konsolosluğun devreye girmemesini sitemli bir dille eleştirilmiştir. Okulun eğitmenlere ve öğrencilere kapatıldığı, okul mülküne el konulduğu ve ayrıca okul personelinin, öğrenci ve velilerin polis tarafından tehditler aldığı malumata eklemiştir.⁴⁶⁵ Rahip Sion'un "*Cizvitlere karşı teşebbüsât-ı ibtâl olunmadığı, polis çocukların duhulünü menî etmekte devam ettiğinden başka peder ve vâlidelerini tehdit ve tahavvûf ediyor...*"⁴⁶⁶ şeklinde kaleme aldığı maruzatı direk Beyoğlu Fransız Konsolosluğuna acilâne yazılmıştır.

Teşkilatın bir diğer hedefi günümüz Güney Doğu Anadolu bölgesidir ve belli başlı vilayetlerde başlattığı okullaşma projesidir. Bitlis vilayeti merkezinde ruhsatsız okul açma teşebbüsü bu projenin ilk örneğidir.⁴⁶⁷ Anadolu'da Ermeni olaylarının ilk çıkış yeri burası olduğuna göre, bölgede Cizvitler harici çeşitli misyoner fraksiyonların varlığı malumdur. Bitlis demografisine baktığımızda Ermenilerin 1893 yılında 101.358 kişiden müteşekkil olduğunu görmekteyiz.⁴⁶⁸ İkinci girişim sahasında ise Ermenilerin yoğun yaşadığı Erzurum vilayeti tercih edilmiştir. 1897 yılı istatistiğine göre 6 vilayette Müslüman nüfus: 2.509.048, Ermeni nüfus ise: 521.624 civarındadır. Misyonerlikle beraber yürütülen isyan kampanyaları neticesini 20 Haziran 1890'da göstermiştir.⁴⁶⁹ Patlak veren isyanların durdurulmasında Kürt aşiretlerinin de (Hamidiye Alayları) kullanıldığı⁴⁷⁰ ve Cizvit teşkilatının diğer Hristiyan cemaatler gibi detaylı çalışma alanı olarak belirlediği Erzurum vilayeti, azami hassasiyet gösterilen yegâne bölgelerden sayılmıştır.

Bölgenin jeopolitik konumunu dikkatle gözlemleyen ve yatırımlarını ona göre ayarlayan kâşif misyoner rahipler, doğu sahasında en stratejik misyoner örgütünün Cizvitler olmasını sağlamıştır. Raporlara göre, teşkilatın eğitim öğretim projesinde hem okullaşma hem de telif tetkik eserlerin olduğu malumat edilmiştir. Buradan yola çıkarak Erzurum Katolik Sıbyan Mektebi muallimlerinin adap ve ahlaka riayet etmemeleri

⁴⁶⁵ BOA, Y. PRK. PT, 4.117 (Lef: 3, 4), M. 20 Mayıs 1889

⁴⁶⁶ BOA, 4.117

⁴⁶⁷ BOA, MF. MKT, 487.11.3, M. 20 Şubat 1900

⁴⁶⁸ M. Törehan Serdar, "Cumhuriyet Öncesi Bitlis'te Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları*, 2016, 54, s. 171

⁴⁶⁹ Nurettin Birol, "1890-1900 Ermeni Ayaklanmalarının Erzincan'a Yansımaları ve İlk Ermeni İsyanları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, 2017, 21/34, s. 23-25

⁴⁷⁰ Bayram Kodaman, "II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, 21, s. 136

haklarında soruşturma başlatılmasına neden olmuştur. Yapılan tetkiklerde okulun Cizvitlere ait olmadığı ama öğretmenlerinin gizliden tarikat mensubu olabileceğinden şüphelenilmiştir. Mezkûr okulun ders programından, Sıbyan Mektebi olmadığı gerçeği ortaya çıkarılmıştır. Kitapların içeriğinden ve ders program cetvellerinden yola çıkarak okulun idadi yani lise şeklinde tertip edildiği görülmüştür. Katoliklere ait incelenen okullarda akla ilk gelen soru müessesenin Cizvitlere ait olup olmadığı yönündedir. Olağan şüpheli Cizvitler, Memâlik-i Şahâne'nin her yerinde ruhsatsız okul açma, zararlı misyonerlik faaliyetlerinde bulunma gibi sebeplerden ötürü mimlenmiş ve kurumlarının kapatılması yönünde istisnasız irade gösterilmiştir. Devletin tüm resmi dairelerince ciddiye alınan ve şeffaflık arz etmeyen bu konuda taviz verilmemiştir.⁴⁷¹

Cizvit eğitim öğretim faaliyetlerini genel olarak değerlendirdiğimizde, teşkilatın en aktif olduğu saha başında kuşkusuz Suriye toprakları gelmektedir. Suriye bölgesi Cizvitler için hem yoğunluk hem de hacimsel olarak zirveyi hak etmektedir. Vilayete bağlı bulunan Lübnan bölgesi, Cizvit trafiğinin en yoğun yaşandığı sahadır. XIX. yüzyılda Suriye'deki (Lübnan) Hristiyan topluluklar arasında önemli bir gurup olan Katolik Rum Cemaati'nin (118,000 mensup) yanında Rumlarında çoğunlukta olduğunu görmekteyiz.⁴⁷² Lübnan'dan başka bir diğer çalışma sahaları Beyrut olmuştur.

Beyrut'ta birden çok Cizvit misyoner okulunun bulunduğu ve Ermeni çocuklarının burada eğitim aldıklarına dair belgeler, tehlikenin boyutuna dikkat çekmiştir. Bu okulların zararlı çalışmalarından dolayı yasaklanmasının hâlihazırda gerçekleşmediği ve ruhsatlı eğitim prosedürlerini yerine getirip getirmediği hakkında malumat sahibi olunmadığı ve yeterli derecede teftiş edilmediği görülmüştür.⁴⁷³ 1881 sonrası Cizvit okullarında yetiştirilen Ermenilerin, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kamu ve özel sektörde görev almaları için bu okullarda eğitim alması da manidardır.⁴⁷⁴

Ruhsatsız açılan tesislere ek Beyrut'un Bika kazasında inşaatı yapılan okulun devlet görevlilerince tespiti üzerine inşaat durdurulmuştur. Bunun üzerine Cizvitler, Fransız hükümetinin sağladığı destekle Osmanlı hükmünü çiğneyerek inşaaata devam etmiştir. Arazi üzerinde inceleme yapan devlet görevlileri mülki tapunun Cizvitlere ait

⁴⁷¹ BOA, MF. MKT, 94.32, (Lef: 1, 2), 28 Haziran 1887

⁴⁷² Muş Alparslan, "Ortadoğu'nun Kaybolan Hristiyanları", *İçtimaiyat*, 2017, 1/1, s. 85

⁴⁷³ BOA, A.MKT.MHM, 702.33.1, M. 2 Eylül 1897

⁴⁷⁴ Mesrob K. Krikorian, *Armenians in the service of the Ottoman Empire 1860-1908 (PDF)*, Routledge - Kegan Paul Ltd, London, 1977, p. 2

olmadığını belgelemişler ve meseleyi Vergi-i İânât-ı Celilesi'ne taşımışlardır. Mezkûr arazi üzerindeki hak iddialarına karşı Fransız Sefaretine de gerekli açıklama arazinin kayd-ı tahriri üzerinden yapılmıştır.⁴⁷⁵ Suriye bölgesinde Cizvitler, hem erkek hem de kız okullarında Osmanlı tebaasına aktif eğitim öğretim hizmeti sunmuşlardır. Beyrut *Hasbayya* mevkiinde açılan Cizvit kız okuluna Müslüman kız çocuklarının devamlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Gerekçe olarak, Hristiyan okullarının İslam akaidine ve yaşamına uygun düşmediği ileri sürülmüştür. Ayrıca hükümetin bu duruma sadece mani olmakla kalmaması ve mevcut okula el konulup devlete hizmet eden bir kurum haline getirilmesi gerektiği yönünde görüş bildirilmiştir.

Endişelerin giderilmesi adına devlet müdahalesi gecikmemiş ve Cizvit eğitim öğretim faaliyetleri durdurulmuştur ama bu durum mevcut okul ihtiyacından kaynaklı problemin tekrar gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Cizvit okulları rekabet açısından Osmanlının eğitim sistemine yeni bir ivme kazandırırken, devletin denk okullar kuramaması; misyonerlik, zararlı okullar ve azınlık aleyhtarlığı gibi problemlerle yüzleşmesine neden olmuştur. Devlet bu sorunlarla yüz yüze kaldığı gibi pekçok sorunun tek temeli olan modern eğitim meselesine köklü bir çözüm getirememiştir.⁴⁷⁶

Suriye vilayetinde Cizvit okullarının denetim altına alınmasına yönelik Meclis-i Vükelâ Mezakirât kararları gereğince, bir takım önlemler alınmıştır. Bunlardan birisi halk üzerindeki rahiplerin, misyonerlik baskısını azaltmak için Cizvit okullarına yeni yaptırımlar getirilmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte köy okullarında birer Türk öğretmenin vazifelendirilmesi ve maaşının Maarif-i Hass İânesin'den karşılanması uygun görülerek okul denetimlerinin artırılması yönünde karar kılınmıştır.⁴⁷⁷ Bazı Türk öğretmenlerin atamalarında yaşanan maddi güçlüklerde mahalli yardımlar yapıldığı da görülmektedir.⁴⁷⁸ Cizvitlerin okullarla ilgili en mühim problemi ise izinsiz yaptıkları yeni binalar olmuştur.

Ruhsatsız okul faaliyetleri yanında kampüs düzenlemesi bahanesiyle arsa üzerinde oynama yapan Cizvitlerin izinsiz ek binalar inşa ettiği kayıtlara geçmiştir. Suriye

⁴⁷⁵ BOA, DH. MKT, 1388.115.1 M. 31 Aralık 1886, "Alınan cevapta Bika kazasında Bika ahalisinde bir kıta'da icabı terabbüsü 3.443.200 zerrâ'i Osmani bilasahip arzen halli için Fransız sefaret namına 28 Şevval Sene 79 tarihinde senet verilmesi kayden anlaşılmış ve fakat bu bab da bulunan âli-i dikkat-i tahriri ettirilmiştir..."

⁴⁷⁶ BOA, MF. MKT, 157.60, (Lef: 1, 2), M. 4 Ocak 1893

⁴⁷⁷ BOA, MV, 20.54, M. 29 Mayıs 1887

⁴⁷⁸ Karıcı, s. 25-28

vilayetine bağılı Beyrut mevkiinde bulunan ve *Raas El Nabaa* mahallesinde konuşlanmış olan Cizvit Tıp Mektebi'ne yapılacak ilave binaların izinsiz olduğı anlaşılmıştır. İmar genişletme çalışmalarında Fransız Konsolosluğu devreye sokulmuştur.⁴⁷⁹ Bu tür yasaya aykırı işlemlerin yapılmasında baş aktör olarak ise okul müdürü ortaya çıkmıştır.

Okul Müdürü Mösyö Kuyt, kampüsün genişletilmesi yönündeki faaliyetleri bizzat koordine etmiştir. Tüm masrafları Mösyö Kuyt tarafından karşılanan imarın iki hane şeklinde teşkil edeceği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca şüpheli Cizvit rahiplerinin de kampüs içinde konumlandırılacağı yönünde alınan malumat üzerine bu çalışmanın dini bir misyon amacıyla yapıldığı endişesi doğmuş ve tetkikler başlatılmıştır. Devlet tarafından ruhsatlı Cizvit Tıp Okulu'nun; 2,5 dönüm arazi üzerine inşa edildiğini ve ölçülerinin 87^m uzunluğunda, 54.40^{cm} genişliğinde, 28^m yüksekliğinde olduğı anlaşılmıştır. Yapımı durdurulan müstemilatın ise okulla doğrudan bağlantılı olacağına ve dersliklere gidiş gelişlerde bu güzergâhın kullanılacağına işaret edilmiştir. Rahiplerin öğrenciyle temasını artırmak için düşünülen bu projenin 32^m ve 40^{cm} uzunluğunda, 22^m genişliğinde ve 12.42^{cm} yüksekliğinde olması kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁰ Loyola'nın hedefleri söz konusu olduğunda kaynak olarak tabir edebileceğimiz Kudüs, ruhsatsız okul faaliyetlerinden nasibini almıştır. 1885 yılında açılan okulun yanında kimsesizler için bir de yetimhane konuşlandırılmıştır. Bu okulun devlet müesseseleri tarafından uyarıldığı ve Maarif Nizamnamesinin 129. maddesi mevzuatına göre okula 3 ay mühlet verildiği bilgisi paylaşılmıştır. Mevcut yetimhane için ise herhangi bir tedbir konulmamıştır.⁴⁸¹

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemine yazılan bir başka maruzatta ise kapatılma girişimine mukavemet gösteren mezkûr Cizvit Okulu hakkında ecille kararının beklendiği ve kararın verilmesiyle zararlı çalışmaların önlenmesinde derhal işlemlerin başlatılacağı bildirilmiştir. Açıkçası böyle bir kararın beklenmesi Cizvitlerin lehine bir gelişmedir çünkü kararın zaman aşımına uğrayabilme ya da dış mihrakların devreye girmesiyle iptal edilebilme tehlikesi vardır. Padişah iradesi dışında okulu kapatma yetkisi bulunmayan bölge, Maarif Vekâleti çaresiz celbi beklemek durumunda kalmıştır. Ayrıca Kudüs Mutasarrıflığının tetkikleri neticesinde Cizvit mektepleri dışında Protestan okullarının da

⁴⁷⁹ BOA, Y. PRK. BŞK, 70.119.1, M. 23 Eylül 1903

⁴⁸⁰ BOA, BEO, 2209.165629 (Lef: 1, 2), M. 2 Kasım 1903

⁴⁸¹ BOA, DH. MKT, 1381.32.1, M. 28 Kasım 1886

ruhsatsız olduğu tespit edilmiştir.⁴⁸² Osmanlı topraklarının kara sınırları dışında Ege Denizi'ni de faaliyet alanı olarak belirleyen Cizvitler, *Sisam* adasında ruhsatsız okul girişiminde bulunmuşlardır.

Bâb-ı Âli tarafından adanın 1832'den sonra imtiyaz verilerek otonom hale getirilmesi Yunan ve ecnebi tehlikesinin baş göstermesine vesile olmuştur.⁴⁸³ Bölgede Cizvitler tarafından Maarif Nizamnamesine uygun hareket etmeye çalışan ada yöneticileri Cizvit papazlarının eylemlerini sürekli gözlemlemiştir. Okul açmalarına müsaade edilmediği gibi tespit edilen ruhsatsız okullara hemen müdahale edilip el konulmuştur. Daha önce *Sisam*'da açılan mevcut misyoner okulların kapatılmasına ve Cizvitlerden gelebilecek taleplerin işleme dahi alınmamasına yönelik kararlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Adadaki Osmanlı çocuklarının Cizvit okullarına gidiş ve gelişleri tamamen yasaklanmıştır. Mevcut diğer yabancı okullarında Maarif teşkilatının prensipleri gereğince kontrolleri düzenli yapılmıştır.⁴⁸⁴

Ruhsatsız okul faaliyetleri kapsamında Avrupa'dan kovulan ve Osmanlıya sığınan mülteci Cizvitlerin de dâhil edildiğini görmekteyiz. Mültecilerin sığınma hakları korunurken kilise, mabet ve okullaşma çalışmalarına müsaade edilmemiştir. Cizvitlerin vatandaşlığa geçme ve hane satın alma gibi girişimlerine karşı dikkatli davranılmıştır. Mültecilerin, Osmanlı müsamahasından yararlanarak Memâlik-i Şahane'de zararlı faaliyetler gerçekleştirmesinin önüne geçmek istenilmiştir.⁴⁸⁵ Devletlerarası siyasi rekabetin, dini çekişmeleri de beraberinde getirdiğini görmekteyiz.

Cizvitlerin Memâlik-i Şahanede ruhsatsız okul ve kilise inşaatına müsaade edilmemesine yönelik bir ikaz, bizzat İngiltere Konsolosluğu tarafından dile getirilmiştir. İngiliz Konsolosluğu, Fransız Cizvit okullarının kapatılmasının münasip olduğunu ve devlet aleyhinde çalışan bu teşkilatın eğitim öğretim faaliyetlerine kısıtlama getirilmesi hakkında görüş bildirmiştir. Ayrıca İngilizler, Katolik inancı dışında kalan diğer Hristiyan ekollerinin eğitim öğretim faaliyetlerine müsaade edilmesini talep etmiştir. Fransa'nın

⁴⁸² BOA, MF. MKT, 93.57.1, M. 25 Mart 1887

⁴⁸³ Ali Örenç, "1821 Rum İsyanı Sonrası *Sisam* Adası'na Verilen Yeni Statü", *Tarih Dergisi*, 2000, 36, s. 342

⁴⁸⁴ BOA, DH. MKT, 1405.29 (Lef: 1, 2), M. 17 Mart 1887

⁴⁸⁵ BOA, MF. MKT, 86.83.1, M. 4 Mayıs 1885

Doğu politikasında en güçlü rakibi olan İngilizler, Osmanlı siyasetinde etkin kalabilmek için farklı politikalar geliştirmişlerdir ki Cizvitler meselesi bunlardan biridir.⁴⁸⁶

Osmanlı Devleti gerekli gördüğü vilayetlere umumi maruzatlar yollayarak Cizvitlerin ruhsatsız okul açmalarının, kilise ve mabet gibi meskenlerde eğitim öğretim faaliyetlerinin, Müslüman ve Gayrimüslim tebaaya yönelik misyonerlik çalışmalarının önüne geçmek istemiştir. Umumi malumatta ruhsatsız açılan okulların derhal kapatılması ve eğitim öğretim kampanyalarının durdurulması emredilmiştir.

Aşağıdaki tablo dikkate alındığında, Balkanlar'dan Anadolu'ya Arap Coğrafyasından Akdeniz Adalarına değin geniş bir alana yayılan Cizvit ekosistemi görülür.⁴⁸⁷

*Tablo 5: Dâhiliye Mektûbî Kalemi'nden Yollanan Umumi Malumat Kapsamındaki Vilayetler*⁴⁸⁸

Cizvit Faaliyetlerinin Bölgesel Dağılımı	Vilayetler
Rumeli ve Balkanlar Sahası	Edirne, Manastır, İşkodra Ayân, Yanya, Selanik
Anadolu, Doğu ve Güney Sahası	Kastamonu, Hüdavendigâr, Aydın, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Adana, Sivas, Mamûretülaziz (Elazığ), Ankara, Van, Trabzon, Bitlis, Hakkari, Dersim (Tunceli), Karesi
Akdeniz Sahası	Cezayir Bahr-i Sefid, Trablusgarp, Bingazi,
Arap Sahası	Hicaz, Bağdat, Halep, Kerkük, Musul, Basra, Kudüs, Zor Şehr-i Emaneti

⁴⁸⁶ BOA, DH. MKT, 1365.76.1, M. 15 Eylül 1886

⁴⁸⁷ BOA, DH. MKT, 1393.32.1, M. 18 Ocak 1887

⁴⁸⁸ BOA, DH. MKT, 1393.32.1, M. 18 Ocak 1887

b. Müslüman Çocukların Cizvit Okullarına Devamlarının Önlenmesi

Cizvit okullarına Müslüman öğrencilerin devam etmeleri engellenmek, devletin Cizvit tehlikesine karşı aldığı önlemler arasında sayılır. Misyoner propagandanın yoğun olarak bu okullarda yapıldığı düşünülürse, devletin böyle bir önlem alma girişimi gayet normaldir. Okulu kapatmak yerine öğrenci devamlarının önlenmesi gelebilecek tepkiler düşünüldüğünde daha makul bir çözüm gibi görülebilir. Doğu vilayetleri kapsamında günümüz Musul vilayeti Cizvit propaganda merkezlerinden bir tanesidir. Musul'da açılan Cizvit mektebine Müslüman kız ve erkek öğrencilerinin devam etmelerinin doğuracağı sakıncalar, Müslüman tebaanın gözünden kaçmamıştır. Mahzur görülen bu okula devamların önüne geçilmesine gerekçe olarak, Cizvitlerin zararlı çalışmaları ileri sürülmüştür.

1894 tarihli belgede Müslüman tebaanın uhreviyâtına uygun olmayan bu okullarda İslam'a aykırı doktrinler tedris edildiği yönünde bir endişe vardır. Müslüman kesimin Cizvit okullarında Hristiyanlığa özgü ifadeler öğrendikleri, Musul Maarif Müdürü Müslim Rasul tarafından bildirilmiştir. Bu ifadelerden bir tanesi “*Bismilbab veledini ve ruhulkudüs âlel-vâhid*” ibaresidir ve cümleden anlaşılacağı üzere *tek dinin İsa dini olduğu* yönündeki öğretisi, Musul'da bulunan Cizvit okulunda öğrencilere telkin edilmektedir. Müslüman kesimin gittiği bu okulda açıkça misyonerlik telkinlerin yapılmasına karşı olan Müslim Rasul, böylesi zararlı bir kurumun kapatılmasını Validen talep etmiş ama herhangi bir sonuç elde edememiştir. En sonunda bu arzuhalini doğrudan Maarif dairesine yazarak, devletin duruma el koymasını beklemiştir. Unutulmamalıdır ki Musul vilayetine yerleşmiş bu rahip tayfasının Osmanlı vatandaşı olmadığı gibi, onlara hoşgörüyle bakılmasının yanlış olacağı ve Müslüman çocukların bu okullarına devamlarının sakıncalı olacağına dair her cenahtan tepkiler giderek artmıştır. Cizvit okuluna çocuklarını göndermekte ısrarlı olan velilerin isteğine bakılmaksızın okul hakkında gerekli işlemler başlatılmıştır.⁴⁸⁹ Müslüman tebaanın çocuklarının bu okullara gönderildiği yerlerden biri de Suriye'dedir.

Suriye vilayetinde Cizvitlerin açtığı okullara giden Müslüman öğrenci sayısı 1892 yılında 159'a ulaşmış bulunuyordu. Okullara ücretsiz kabul edilen bu öğrencilere kitap ve okul elbisesi dağıtımı yapılmıştır. Protestan okullarının da aynı şekilde Müslüman

⁴⁸⁹ BOA, MF. MKT, 205.13 (Lef: 1, 2, 3, 4, 5), M. 5 Mayıs 1894

çocukları kendi okullarına çekmek için benzeri bir uygulama yürütmüştür. Suriye Cizvit mekteplerine devam eden Müslüman öğrencilere Hristiyanlığa ait Kateşizm kitapları okutulduğu ve İncil öğretildiği yönünde malumat verilmiştir. Bu tehlikeli misyoner propagandasının önüne geçmek ve tebaanın okuldan uzak durması amacıyla bölge halkına ulemadan birkaç kişi gönderilmiştir. Çocuklara ve velilere nasihat eden ulemadan yeterli verim alınamayınca başka çareler düşünülmüştür. Buna göre, Bika (Lübnan) kazasının köylerinden olan Milaka ve Birelyas (Bar Elias) ve Kabelyas (Qob Elias) ve Karagun (Qara Oun) ve Cibcin (Joub Janine)'de birer mekteb-i ibtidâiye açılması zaruri olmuştur. Arazi ve inşa masraflarının diğer tüm giderlere eklenmesiyle, maliyetin Maarifi Hass-ı İânesine yaklaşık yılda 29 bin liraya mâl olacağı hesaplanmıştır. Harcama limitinin dağılımı ise; beş okulun öğretmenlerine 4'er yüz, giderler için 4'er yüz ve görevlilere 50'şer kuruş şeklinde tanzim edilmiştir. Suriye Valisi Osman Nuri Hamdi'nin açılacak devlet okulu ve masraflarının üzerinde uzunca düşünüp kaleme aldığı malumatta Cizvit okullarını kapatmakla Müslümanlara uygulanan zararlı çalışmalarının önüne geçilemeyeceği sıklıkla vurgulanmıştır. Teferruatların zamanla şekilleneceği ama şimdilik ana hedefin devlet okulları olduğu ve okulların bir an evvel açılması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Ayrıca Vali, sahaya inmeyen yani hayata geçmeyen bir eğitim öğretim faaliyetinin işe yaramayacağına inanmaktadır.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ BOA MF. MKT, 143.93 (Lef: 1, 2), M. 21 Haziran 1892

c. Cizvitlerin Eğitim Öğretim Faaliyetleri İçin Gayrimenkul Tasarrufları

Cizvitlerin Osmanlı Devleti'nde mülk edinme girişimlerini iki yönlü ele alabiliriz: İlk olarak Gayrimüslim vatandaşlardan doğrudan alınan mülkler ya da Cizvitlerle bağı olan Osmanlı tebaasının mülkleri üzerinde mirasçı olabilme hakkı ve yabancı vatandaşların kendi üzerlerine aldıkları emlakı, Cizvitlere devretmesi yöntemidir. İkinci olarak, Osmanlı vatandaşı olmayan Cizvitlerin Gayrimüslim tebaa üzerindeki mülkleri miras olarak devralmak için üçüncü şahısları emlak sahibi olarak kullanması yöntemidir. Yabancıların mülk edinme hakları 1867 *Ecanibin Hakk-ı İstimlak Nizamnamesine* göre ele alınıp düzenlendiğinden Cizvitler, doğrudan sahip olamadıkları hane ve arsaları yabancı vatandaşların sahip olduğu imtiyaz üzerinden elde etmeye çalışmışlardır.⁴⁹¹

Osmanlı Devleti, yabancıların gayrimenkul tasarruf ve temellük hakkından yararlanmalarında mahzur görmezken vatandaş olmayanlara miras hakkı tanımamıştır. Şer-i ve örf-i tabiiyet bağı bulunmayan yabancıların miras bağının olmaması devletin kişilik hakkıdır. Akabinde yürürlüğe giren 1867 tarihli Safer Kanununda yabancıların mirasçı olabilme hakları bulunmadığı yenilenmiştir. Bu veriler ışığında kanuni müeyyidelere uyma zorunluluğu bulunan ama faaliyetlerine devam etmede güçlük yaşayan Cizvitler; kilise, mabet ve okul müesseselerinde kaçak yapılanmalara yönelmiştir.⁴⁹² Bu tür yapılanmaların görüldüğü yerlerden birisi İzmit'tir.

İzmit'te Cizvit Rahibi Pardu Minyan tarafından satın alınan hane, daha önce eski Redif Kumandanı Saadettin Paşaya aittir. İzmit Mektebi İdadi ve Maarif Komisyonu Reisi Abdu Selim Efendi bu konağın Cizvitler tarafından 1.100 liraya satın alındığını bildirmiştir. Askeriyeye yakın olan bu bina alınmadan 10 sene önce Pardu Minyan'ın İzmit'e gelerek bir hane inşa ettiği ve burasını Cizvit rahibelerine tahsis ettiği ortaya çıkmıştır. Rahip binayı hem okul hem de ikametgâh şeklinde tasarlamış ve Cizvit misyonerlerinin hizmetine açmıştır. Dârümuallimât gibi çalışan bu kurumda kız hocaların yetişmesine gayret gösterilmiştir. Cizvit eğitimleri öğrencileri ciddi bir eğitime tabi tutmuşlardır. Kısa bir süre sonra çalışma alanını genişletmeye çalışan Pardu Minyan, çarşı

⁴⁹¹ *Türkiye'de Yabancıların Taşınmaz Edinimi ve Etkilerinin Değerlendirilmesi Projesi*, TÜBİTAK, KAMAG (2013), (Kodu: 110GO20), Ankara, s. 60

⁴⁹² s. 53-59

içinde 4 mağaza satın almıştır. Karabit Ağa namı bir Ermeni'den satın alınan bu mağazalar, Cizvit rahipleri tarafından ikinci bir kız okulu haline getirilme teşebbüsünde bulunulmuştur. Süreç içinde gerekli izinleri almayan ve belediye tarafından ikaz edilen rahip, uyarılara aldırmayarak bu mağazaları birleştirip bir okul haline getirmiştir. Çalışmalarını gizlemek için de, resmi makamlara burasının depo şeklinde kullanacağını bildirmiştir. Rahibin gerçeği yansıtmayan ifadeleri teftişler sonucu kısa sürede açığa çıkmış ve gözaltına alınan Pardu Minyan, şehirden kovulmuştur. Akabinde rahibin çalışma arkadaşları da yakalanıp İzmit'ten sürgün edilmiş ve tüm Cizvit mülklerine el konulmuştur.⁴⁹³ Balkanlar üzerinde kalıcılığı yakalamaya çalışan Cizvit teşkilatı belli başlı noktalarda edindikleri mülklerde inşa çalışmaları başlatmıştır.

Cizvitlerin faaliyetlerden bir tanesi Kosova dahilinde bulunan İşkodra Praş-ı Bala mahallesinde görülür. Cizvit rahiplerinin 145 bin kuruşa satın aldığı hanenin karşısında bulunan okulla bağlantı kurmak için ahşap bir köprünün yapımına başlamışlar, köprü inşaatının akabinde Cizvitlere ait mevcut okulun iç düzenlemesine geçilmiştir. Okula ilave edilen müstemilatın, genişletme çalışmaları yetkililerce tespit edilmiştir. Ruhsatlı okul mülkünde yapılan düzenlemenin mahsuru olmadığına ve koridorun genişletilebileceğine rey veren görevliler, aynı özveriyi okulla haneyi birbirine bağlayacak olan sokak köprüsüne göstermemiştir. Memurlar tarafından durdurulan köprü inşaatın müsebbibi *Colonium Viventium Alyanze* adında bir Cizvit Ruhban Okulu olduğu anlaşılmıştır. Sokak üzerine yapılacak köprünün yıkılması hükmüne karar verilmiş ve kamu mülkünün korunması sağlanmıştır.⁴⁹⁴ Benzer bir durum da Sivas'ta kayda geçmiştir.

Cizvitlerin Sivas'ta ruhsatsız okul açmaya çalıştıkları gibi mülk edinme girişimleri de kayıtlara geçmiştir. Kubelyan namı birisine ait olan kozahanenin Cizvitler tarafından satın alındığı ve mülkün aslında Fransız vatandaşı Kont ve Kontes Dumas adına kayıtlı olduğu ortaya çıkmıştır. 1867 *Ecanibin Hakk-ı İstimlak Nizamnamesinin* şartları yüzünden üçüncü bir şahıs devreye girerek hane el değiştirmiştir ama mülkün de facto kullanımı Cizvitlerde kalmıştır.⁴⁹⁵ Cizvit mülklerinin devredilmesinde satın alınan hanenin mabet ve okul şeklinde kullanılmayacağına dair devlet görevlileri şahıslardan senet

⁴⁹³ BOA, MF. MKT, 473.56 (Lef: 2, 4, 5), M. 24 Ekim 1899

⁴⁹⁴ BOA, İ. AZN, 93.31 (Lef: 3, 4), M. 22 Şubat 1910

⁴⁹⁵ BOA, A.MKT.MHM, 702.10.1, M. 14 Haziran 1895

almıştır.⁴⁹⁶ Bu senete karşılık Fransız vatandaşı Mösyö Jan'ın, Cizvit Spiryo namındaki şahsa ait haneyi kendi kaydına almak için müracaat ettiğinde, orayı mektep ve mabet haline getirmeyeceğine dair beyanat aldığını bildirmiştir.⁴⁹⁷ Yine Sivas muhitinde Osmanlı tebaasından Ermeni Mumcuyan Efendi'nin Mösyö Vensan Gir'den aldığı haneyi kendilerine devretmek için Amasyalı Cizvitlerin takma adlarla müracaat ettikleri dikkatlerden kaçmamıştır. Cizvitlerin takma adlarla işlem yapmaları gizli emellerinin gereğidir ve dikkat çekmek istememelerinden kaynaklanır.⁴⁹⁸

Mumcuyan'ın aldığı mülkün, kilise ve okul şeklinde düzenlendiği anlaşılmıştır. Ruhsatsız ilavelerle kullanıma açılan hane kapatılmıştır ama Fransız Konsolosluğu devreye girerek kapatılan hane hakkındaki kararın bozulması için mukavemet göstermiştir. Konsolosluğun bu girişimi sonuçsuz kaldığı gibi hükümet tarafından Cizvit girişimleri veto edilmiştir.⁴⁹⁹ Mumcuyan Efendi'nin Cizvitler adına yaptığı hizmetin ikinci halkası Fransız vatandaşı Vensan Amiz'den devraldığı hane olmuştur. Amasya'da bulunan hanenin Cizvitler tarafından kilise ve okul halinde tertip edildiği anlaşılmıştır. Söz konusu girişim Sivas Vilayetine ve Fransa Konsolosluğuna bildirilmiştir. Mevcut hanelerin Osmanlı tebaası Mumcuyan tarafından bizzat Cizvit faaliyetleri için satın alındığı ve bu maskelemenin işe yaramadığı görülmüştür.⁵⁰⁰ Sivas dahilinde Cizvitlerin mülk edinme gayretlerinde, Müslüman tebaayı da kullandıklarını görülmüştür.

Sivas'ın Ahbân mahallesinde Ermenilere ait bir haneyi satın alan Halil Seyfi Efendi, daha sonra bu mülkü Cizvitlere devretmiştir. Teşkilat tarafından burasının okul haline getirilmesinden dolayı, Osmanlı yasaları çiğnenmiş ve ruhsat sorunu ortaya çıkmıştır. Devlet görevlilerin müdahalesi üzerine eski mülk sahibi ile Cizvitler arasında nedeni tam olarak bilinmeyen bir husumet meydana gelmiş ve mahkemeye taşınan bu meselede, devlet hane içindeki eşyalara el koymuştur.⁵⁰¹ Ayrıca Sivas Küçük Tekiller mahallesinde ikamet eden Osmanlı vatandaşı Ansuryan Manuk Efendi'nin mülkü üzerinde bir takım inşa işlemleri gerçekleştiği ve müsebbibin Cizvitler olduğu anlaşılmıştır. Ansuryan Manuk'a ait arsanın kesişim yaptığı arazi ise Fransız vatandaşı Kont Dumas ile eşi Mathilda Des Dumas'a ruhsatlıdır. Bu arazi ile Şan Antuan Adone'nin ve Belçikalı

⁴⁹⁶ Tekin - Karaca, s. 511

⁴⁹⁷ BOA, BEO, 3088.231570 (Lef: 1,2), M. 16 Aralık 1907

⁴⁹⁸ Sakin, s. 92

⁴⁹⁹ BOA, DH. MKT, 2056.40 (Lef: 1, 2), M. 28 Şubat 1893

⁵⁰⁰ BOA, DH. MKT, 2038.103.1, M. 4 Ocak 1893

⁵⁰¹ BOA, DH. MKT, 2051.13.1, M. 10 Şubat 1893

Mösyö Rudikas'ın orada mukim bulunan haneleri birleştirilip, yapımı düşünen manastırın genişletilmesi de böylece gündeme gelmiştir. Bu plan çerçevesince ilave hane yapılmasını düşünen Cizvitler, aslında orasını manastıra ek olarak kız ve erkek okulu şeklinde düşünmüştür. Ayrıca bu yapıların müstemilatında bulunan ama manastır tapusunda belirtilmeyen rahibe ve rahiplerin kalabileceği odalar eklenmiştir. Küçük Tekiller mahallesinde yapılan bu inşaatlara müstemilat dışında hükümetçe bir sakınca görülmemiş ve inşaatın belirlenen kriterlere göre yerine getirilmesine onay çıkmıştır.⁵⁰²

Ansuryan Manuk'a ait mülkün tapusunda belirtildiğine göre yapılması düşünülen manastırın inşa ölçüleri 21^m uzunluğunda ve 10.55^m yüksekliğinde planlanmıştır. Cizvitlerin ikamet yerlerine yakın açılacak olan özel Sir Dumas Okulu'nun idaresi rahiplere bırakılacağı şüphesi üzerine Bâb-ı Âli Hazine Evrakı Cetveli'nde de adı geçen manastır bölümlerinin yıkılmasına karar verilmiştir. Böylece Ansuryan Manuk'a ait arsa içindeki yerleşkeye yönelik Cizvit tehlikesi bertaraf edilmiştir. Ayrıca tapu tahririnde yapılan imarların ve tamirata dâhil olan yerlerin dayanacağı sınırlar da Defter-i Hâkânî'ye kaydedilmiştir.⁵⁰³ Cizvitler, yabancı vatandaşlara ait mülkler üzerinden de yasadışı çalışmalarını gerçekleştirmeye devam etmişlerdir.

Fransız vatandaşların bu konuda teşkilatın amaçlarına hizmet etmişlerdir. Zira Cizvitlerin bir memlekete gittiklerinde kendilerini kabullendirmeden arazi ve emlak temini etmeleri sakıncalı görülmüştür. Bu yönde hareket eden Cizvitler, yabancı vatandaşların mevcut mülklerini kullanmaya çalışmışlardır.⁵⁰⁴ Fransız vatandaşı olan Adel Rikodyas'ın, İstanbul Kumkapı civarında Muhsine Hatun Mahallesi Kömürcü Sokağındaki binasına ek olarak sahip olduğu arazide inşaat çalışmalarında bulunması bu maksadın ürünüdür. Cizvitlere ait bir okul tesis edilmekte olduğu kısa sürede anlaşılmıştır.⁵⁰⁵ Cizvitlerin hane elde etme girişimlerine bir de Zonguldak mevkiindeki çalışmalarını ekleyebiliriz.

Ruhsatsız okul açma girişimlerinin yanında inşa etmeye çalıştıkları binanın eğitimhane şeklinde dizayn edilmesi belediye tarafından engellemiştir. Görevliler arazinin Cizvitlerden alınıp kamuya devredilmesi yönünde girişim başlatmıştır.⁵⁰⁶ Yine Suriye

⁵⁰² BOA, DH. TMIK, M, 207.62, (Lef: 1, 2), M. 15 Ekim 1905

⁵⁰³ BOA, İ. AZN, 62.30 (Lef: 1, 2, 3, 5, 6, 8), M. 16 Eylül 1905

⁵⁰⁴ Sakin, s. 92

⁵⁰⁵ BOA, BEO, 728.54586.1, M. 14 Ocak 1896

⁵⁰⁶ BOA, DH. MKT, 2343.45.1, M. 10 Mayıs 1900

bölgesinde de her ne kadar kendileri defaten uyarılsalar da burada da izinsiz okul inşasına giriştikleri görülür.

Cizvitlerin yoğun imar bölgelerinden biri olan Suriye vilayetinin sınırları içerisinde bulunan Aşkura Tenâbil çiftliğinde okul inşasına girişen Cizvitlerin, Bika Kaymakamı Mahmut Efendi tarafından ikaz edilmelerine rağmen, bina yapımına devam ettikleri görülmüştür. Tapu memurlarının yanında belediye çalışanlarının da bu duruma müdahale etmemesi, meselenin üstü kapatılmaya yönelik olduğu hissini uyandırmıştır. Belediye sınırları dâhilinde olan bu bölgeye yapılan emlakın hükümet izni taşımaması, kapatılmasına gerekçe olduğu gibi inşaya ruhsat veren memurlar hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁵⁰⁷ Bu şekilde teşkilat bünyesinde faaliyet gösteren rahiplerin, mevcut okul binalarına ek olarak yaptıkları ilaveler devlet yetkililerince gözden kaçmamış ve işleme alınmıştır.

Üzerinde durulan hassas nokta, okul binalarına ilave edilen yapıların ruhsata işlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Cizvitlerin imar politikasında Anadolu ve Arap vilayetleri dışında faaliyet yapabilmişlerdir. Cezayir Bahr-i Sefid Vilayeti'ne bağlı Rodos mevkii, teşkilatın çalışma bölgelerinden biridir. Osmanlı topraklarında, kendi adlarına ya da başka ülke vatandaşları adına mülk satın alma projesini bu ada üzerinde de gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Ruhsatsız okul ve ibadethane teşebbüsleri kendilerine sorulduğu zaman, özel mülklerine karışılmaması yönünde bir cevap alan Rodos yetkilileri, gerekli işlemleri başlatmakta güçlük çekmiştir.⁵⁰⁸

Cizvitlere daha önce yapılan bu uyarılara rağmen yetkililerce duruma müdahale edilmemesi, özel mülk engeline takılmalarından kaynaklıdır. Teşkilat, Rodos'ta mülk satın alamadığında gözüne kestirdiği yerleri kiralayıp orasını okul haline getirmiştir. Önce misafirhane gibi düşünülen bazı mülklerde ruhban geliş gidişlerine müsaade edildiği ve daha sonra buraların mabet haline getirildiği Cizvit politikasının iskân politikasıdır. Zamanla ele geçirilen bu hanelerin Katolik mizacına göre düzenlenip akabinde bu mülklerde ibadet ve ayin yapılmasına kapı aralandığı ortaya çıkmıştır. Müesseselere bayrak asma yetkisi bağımsızlık alameti sayıldığından sadece devletin resmi kurumlarına mahsustur fakat Rodos Cizvit okullarında Fransız bayraklarının asıldığı görülmüştür.

⁵⁰⁷ BOA, DH. MKT, 1440.48.1, M. 17 Ağustos 1887

⁵⁰⁸ BOA, DH. MKT, 1440.48.1, M. 17 Ağustos 1887

Fransız desteğinin bir Cizvit nişanesi olarak bayraklarla sembolize edildiğini de burada görmek mümkündür.⁵⁰⁹ Fransızların desteği sayesinde Cizvitler dünyanın pek çok noktasında faaliyetlerini kolayca devam ettirebilmişlerdir. Öyle ki adalarda bile bu faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Rodos adası bu yerlerden biridir.

Rodos Yeni Varoş adlı mevkiinde iki tane Cizvit okulunun kısa bir süre önce inşa edildiği ve Fransa'dan 80 tane öğrencinin buraya nakledildiği kayıtlara geçmiştir. Bu gönderilen öğrencilerin İslami usul ve uygulamaları öğrendikten sonra Rodos'a geldikleri ihbar edilmiştir. Yayacakları hurafelerin ve ihtilafların önüne geçmek babında hükümete uyarılarda bulunulmuştur. Zira İslam akaidinin iyice öğrenilmesinde ve topluma entegre olma noktasında inkültürasyon çalışma prensibine göre hareket eden Cizvit öğrencileri, gerekli yeterliliğe ulaştıktan sonra Rodos'a gönderilmiştir. Bölgede 35 sene önce Rodoslu Enbelüne Apostol'a ait olan ve daha sonra Mösyö Kouva adlı zatın devraldığı arsa üzerinde ipek fabrikası bulunmaktadır. Fabrikanın sınırındaki araziye yerleşme meylili gösteren Cizvit öğrencilerinin inşa çalışmaları başlamış ve bunun üzerine yetkililer durumu kontrol altına almak zorunda kalmışlardır. Tetkikler sonucunda imar faaliyetinde bulundukları arsayı başkasına ruhsatlı gösteren Cizvitler, resmi defterde Rodoslu Sarandi Müşki namına kayıt açtırmışlardır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra ipek fabrikası sahibi Mösyö Kouva iflas etmiş onun arsası defalarca el değiştirmiştir. 50 lira icra karşılığında Rodoslu Hafız Ağa'ya daha sonra ise Maltalı Mösyö Düş ve Massi'ye mezkûr fabrika satılmıştır. Cizvitler, fabrikanın ruhsat değiştirmesini fırsat bilerek kendilerine yakın buldukları Mösyö Massi'den aldıkları izinle arsa içinde küçük bir ibadet yeri açmıştır. Bu gelişmeden sonra Cizvitlerin eline peyderpey geçmeye başlayan mülkte dinlenme odaları, ibadet mekânları inşa edilmiştir. Teşkilat, ilk adımını attıktan biraz zaman sonra bölge kontrolünü ele geçirmeye başlamış ve arsanın asil varislerinden orayı rahiplere mesken olarak bırakma imtiyazını koparmışlardır⁵¹⁰.

Yeni Varoş'taki Cizvit faaliyetlerinden bir diğeri de Hurii namı Ecnebinin evine icra konulması hadisesidir. Teşkilat bu haneyi satın alarak erkek okuluna dönüştürmüştür. Bunun yanında Rum tebaasından Salahuri namında birinin arsası 25 sene önce Cizvit müşfiki Mösyö Massi'nin eşi tarafından satın alınmıştı. Arazinin bina ruhsatına

⁵⁰⁹ Mahmut Enes Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2010, 42, s. 220

⁵¹⁰ BOA, İ. DH, 1246.97600 (Lef: 1, 2, 3, 4), M. 24 Eylül 1891.

göre tapu kaydı olduğu halde teşkilat orasını okul olarak kullanmaya başlamıştır. Cizvitler bununla kalmayarak Mösyö Massi'ye ait olan mülkleri ele geçirmek için türlü dini telkinlere ve hilelere başvurmuştur. En nihayet yaşı 80'e yaklaşan Mösyö Massi'nin ihtiyarlığını fırsat bilerek eşinin üzerindeki gayrimenkulleri devralmışlardır.⁵¹¹

Katolik misyonlarını her ahval ve şeraitte devam ettirebilen Cizvitler, Osmanlı topraklarına ilk gelişlerinden itibaren bu coğrafyaya yerleşme politikasını hayata geçirmede başarılı olmuşlardır. Güçlerinin yetmediği yerde ise Fransa'nın politik gücünü kullanmışlardır. Bingazi örneğinde olduğu gibi, 1893-1904 yılları arasında bölgenin idari amirliğini yapan Tahir Paşa'nın politik hatası yüzünden Trablusgarp Eyaleti; İngiliz, İtalya vatandaşlarının ve özellikle de Fransız Cizvit rahiplerinin akınına uğramıştır.⁵¹² Paşa'ya müracaat eden İngiliz Konsolosluğu, Derne mevkiine yerleşme ve kendi kanunlarına göre yönetilme imtiyazını elde etmiştir. Bunun üzerine Fransa ve İtalya da aynı haktan yararlanmak için girmişimde bulunmuştur. Fransızlar, özellikle Cizvitleri *Humus* bölgesine yerleştirerek iç düzenin bozulması yönünde çaba sarf etmiştir. Zaten bu konuda uzman olan teşkilat, Katolikler ve Ortodokslar arasında manastır sorununun çıkmasına neden olmuştur.⁵¹³

⁵¹¹ BOA, İ. DH, 1246.97600 (Lef: 1, 2, 3, 4), M. 24 Eylül 1891

⁵¹² Metin Menekşe, "Bingazi Mutasarrıflığı Dâhilindeki Cebel-i Ahdar'ın Coğrafi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Bölgedeki Bazı Islah Girişimleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2019, 34/2, s. 632

⁵¹³ BOA, Y. PRK. AZN, 21.60 (Lef: 1, 3), M. 24 Şubat 1901

d. Cizvit Okullarından Mezun Olan Öğrencilerin Diplomalarına Resmi Tasdik Şartı Getirilmesi

Tanzimat'la birlikte başlayan yenileşme sürecinde devletin bürokratik hayatında olduğu gibi kamusal platformunda da bazı değişiklikler yapılmıştır. Meşrutiyetin ilanı ile kapsamı genişletilen çalışma hakkı, yabancı okullardan mezun olan öğrenciler için resmi tasdik şartı getirilerek mümkün olabilmiştir. Bu sayede yabancı okullar, kamu kurumlarından onay almadan mesleki çalışma hüviyetine sahip olamayacaklardı.⁵¹⁴ Bu durumu aşmak isteyen okullar zamanla ortaya çıkmış ama devlet bu konuda hassas davranarak diplomalarını onaylamamıştır.

1891 yılında Beyrut'ta bulunan iki büyük tıp okulundan birisi Protestan Amerikalılara diğeri ise Katolik Cizvitlere aitti. Tıp okulunun dışında mülkiyeti Katoliklere ait bir başka okul daha vardı ki o da aktif bir şekilde çalışmaktaydı. Cizvitlere ait mevcut Tıp okulundan Müslüman memur ve ahali çocukları eğitim alabilmekteydi. Fransızcanın eğitim dili olduğu bu okul mezunlarının aldığı şهادetnameler (diplomalar) kamuda çalışabilmek için görevliler tarafından yeterli görülmemiştir.⁵¹⁵ Osmanlı Devleti, Cizvit Tıp Okulundan mezun olanlara çalışma ruhsatının verilebilmesini Mektebi Tıbbiye'nin belirlediği sınavdan başarılı olma şartına bağlamıştır. Bunu bir nevi yeterlilik ya da güncel adıyla tıpta uzmanlık sınavı gibi düşünülebilir. Yapılacak sınavda Mektebi Tıbbi'den bir uzman heyetin bulundurulması zorunlu olmuştur.⁵¹⁶ Aksi taktirde mezuniyetleri geçerli olmayacaktır.

Cizvit Tıp Mektebinden mezun olan öğrencilerin uzmanlık sınavına girmediği müddetçe ellerindeki diplomaların çalışma salahiyeti bulunmamaktadır. Mektebi Tıbbiye tarafından onaylanmama durumunda karşılaşılabilecek problemler ilgili okul idarelerine ve mezunlarına bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin belirlediği kriterlere karşılık bu okuldan mezun olanlara Fransız Sefareti çalışabilme ruhsatı vermiş ve Mekteb-i Tıbbiye'yi hiçe sayan bir tavır sergilemiştir. Böyle bir girişimin bulunduğu ve yasak olduğu yetkililer tarafından kendilerine bildirilmiştir.⁵¹⁷ Bu veriler ışığında yola çıkarak Cizvitlerin, Mekteb-i Tıbbiye'nin tekelinde bulunan uzmanlık ve çalışabilme yetkisini pasifize etmeye

⁵¹⁴ Şenay Atam, "Osmanlı Devleti'nde Niğdeli Gayr-i Müslim Memurlar", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, 5/9, s. 212

⁵¹⁵ BOA, Y. MTV, 185.29.1, M. 22 Aralık 1898

⁵¹⁶ BOA, İ. HUS, 66.67.2, M. 10 Ağustos 1898

⁵¹⁷ BOA, BEO, 1212.90866.1, M. 26 Aralık 1897

çalıştıklarını görmekteyiz. Osmanlı sahasında sundukları sağlık hizmetleriyle yeterli yatırım yapılamayan bölgelerde kamu sağlık hizmetinin önüne geçmeye çalışmışlar ve halk nazarında vazgeçilmez olabilmeyi hedeflemişlerdir.⁵¹⁸

Osmanlı Devleti'nin mercileri haricinde resmi tasdik vermenin hiçbir devlet ya da kuruma ait olmadığı noktasında irade ortaya koyulmuş ve Fransız Sefaretinin Osmanlı iç işlerine müdahale etme girişimlerine mukavemet gösterilmiştir. Okul mezunlarının görevlendirme sorununu çözmek için Sadaret Mektubi Kaleminden de bir malumat gönderilmiş ve Fransız Sefaretinden verilen tasdikin geçersizliği belirtilmiştir. Cizvitlere ait Beyrut Tıp okulundan mezun olanların Osmanlı Devleti'nde görev yapabilmelerine Mekteb-i Tıbbiye'nin onay vereceği kat'i şerhi düşülmüştür. Mekteb-i Tıbbiye tarafından yapılacak sınav ve sonuçlarının bağlayıcılığı tüm eğitim kurumlarını kapsayacak şekilde olduğu hükmü hatırlatılmıştır.⁵¹⁹

Sadece bununla kalınmayarak Beyrut Amerika Tıp Mektebinden mezun olanlar hakkında da işlem başlatılmıştır. Mezun olan doktorların görevden alınmasında çalışma ruhsatlarının ilgili devlet kurumu tarafından onaylanmadığı ve resmi olmadığı bilgisi paylaşılmıştır. Görevden alınan hekimlerin yerine Mekatib-i Tıbbiye Nezaretinin belirlediği doktorlar ilgili bölgelere sevk edilmiştir.⁵²⁰ Bu tür uygulamalar dönemin gözde okullarından olan Tıp mekteplerinde yoğunlukla uygulandığı görülür. Bu sayede memleketin ihtiyaç duyduğu doktorların uygun şartları taşıyıp taşımadıkları kontrol edilebilmiştir. Aslında bu durum Cizvitlerin doğrudan misyonerlik faaliyetlerine engel olmaktan ziyade, devletin liyakatli doktor talep etme ihtiyacının bir neticesidir.

⁵¹⁸ Adil Baktiaya, "The Ottoman-french Domination Struggle Over The Syrian-lebanon Territory: The Case Of St. Joseph Medical School", *International Journal of Turcoiogia*, 2008, 3/6, p. 73

⁵¹⁹ BOA, BEO, 1174.33.1, M. 11 Ağustos 1898

⁵²⁰ BOA, DH. MKT, 2180.109.1, M. 22 Mart 1899

e. Cizvitlerin Müslüman ve Gayrimüslim Çocuklara Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri

Cizvitlerin Müslüman tebaa üzerinde etki etmekteki hünerleri, sadece gezici rahip kimlikleriyle sınırlı değildir. Katolik telkin ve propagandaları okullarında kullanırken eğitimci unvanları ön plana çıkmıştır. Bazı Gayrimüslim vatandaşların Katolik tehlikesini çok ciddiye almışlar ve bu konuda ilgili kurumlara dilekçeler yazmışlardır. Mesela bir Ermeni Papazı olan *Agop Dinasyan*'ın Ermeni Patrikliğine yolladığı telgrafnamede dile getirdiği endişeler mühimdir. Papaz, okulların kapanmasının ardından öğrencilerin (Ermeni çocuklarının) Cizvitlerin eline düşeceğinden çekinmektedir. Fazla vakit kaybetmeden Ermeni okullarının tekrar açılıp, Cizvit faaliyetlerinin önüne geçilmesi yönünde adımlar atılmasını istemiştir.⁵²¹

II. Abdülhamid döneminde Cizvitler, Anadolu içlerinde yoğun çalışmalarını artırarak devam ettirmişlerdir. 1895 yılına ait bir belgede Merzifon'da Cizvit misyonerlerin çalışması sonucunda Protestan mezhebine ait olan Ermenilerin nefretlerini üzerlerine çektikleri ifade edilmiştir. Buna sebep ise 300 Hristiyan'ın bulunduğu bölgede Protestan bir Ermeni'nin mezhep değiştirmesidir. Mezhep değiştirmeye başlıca sebep ise Amerikan ve Cizvit misyonerlerinin yoğun propaganda çalışmalarıdır. Protestan Ermenilerin Cizvit okullarında okumalarının sakıncaları sürekli vurgulanan bir ikazdır ama Ermeni velilerin çocuklarını ısrarla Cizvit okullarına göndermekte olduğu, Ermeni murahhasının istişaresi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çocukları ve velileri okula çekmek için Cizvitler, eğitimi bedelsiz hale getirdikleri gibi bedava kitap ve kırtasiye dağıtarak göz boyamışlardır. Okulun harcadığı bu paraların kaynağı ise Sivas Cizvit Ermeni mektebinden gelen 3 bin kuruş destek primidir. Ermenilerin bu okullara gitmeleri “...*Ermenilerin rüesâsı ruhaniyesinden ve mest takımından bazıları kendi ve cemiyetleri efradından ecnebi kilise ve mekteplerine gitmesine muhalif görüliyor...*”⁵²² ifadesinde olduğu gibi zararlı olduğu vurgulanmışsa da Ermeni rüesâsının Cizvitler karşısında aciz kaldığı ve onlara karşı ciddi adımlar atamamıştır.

Cizvit papazları 1887'de Adana ve Tarsus'a gelerek bir hane kiralamak suretiyle misyonerlik faaliyetlerine burada da başlamışlardır. Hatta hanelerine bir Çan yerleştirmelerinden ve okul pencerelerine Fransız bayrağı asmalarından dolayı, bu seferde

⁵²¹ BOA, Y. PRK. AZN, 3.53.1, M. 19 Şubat 1889

⁵²² BOA, Y. A. HUS, 333.104 (Lef: 1, 2), M. 6 Ağustos 1895

Cebel-i Bereket'e bağı Ekbaz köyünde misyoner faaliyetlere girişmişlerdir. Köyün çoğunluğu Ermeni olduğundan Hristiyan çocuklara ve velilere Katolisizmi aşılama çalışmışlardır.⁵²³ Bölgenin farklı mezheplerdeki halktan müteşekkil olması onların çalışmalarının burada yoğunlaşmasında etkili olmuştur.

Cizvitler, Katolik olmayan Süryani, Maruni ve sair diğer Hristiyan tebaaya da Katolisizm propagandalarını mobilize etmişlerdir. Onların Katolik Kilisesi ile aynı safta olmaları gerektiği misyonerler vasıtasıyla anlatılmıştır.⁵²⁴ Hristiyan birliğinin önemine değinen Cizvitler, Loyola'nın telkin metodunu etkili kullanmışlardır. Kolonizatör rahipler ön aşamada asıl maksatlarını gizleyebilmişlerdir. Ayrıca kendi üniversitelerinde okuyan öğrencilerin diğerlerine göre başarılı oldukları imajını etnisite de iyi kullanan Cizvitler, kendi öğrencilerine yurt dışı eğitim imkânı da sağlamışlardır.⁵²⁵

Cebel-i Lübnan ahalisinden olan ve Beyrut'taki Cizvit Üniversitesinden Garpça, Fransızca, Latince ve Kadim Yunanca lisaniyla Tarih, Coğrafya, Hesabı Cebir-i Hendesiye, Mukanini Kozmografya (Gökbilim), Tabibat-ı Simya (Kimya), Tarihi Tıbbiye, Felsefe'ye dair beşeri ve fenni ilimlerin dersini alan Beşşare Hâlil Huri Bey'in Maarif Nezaretine yazdığı arzuhalde Avrupa'da eğitimine devam etmek isteğini belirtmiştir. Eğitim aldığı derslerde başarı sağlayan Halil Bey'in potansiyeli teşkilat çizgisinde kullanılmaya çalışıldığı için yurt dışı eğitiminde Cizvitler öğrenciye referans olmuştur. Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Yusuf Bey'de Avrupa'da eğitimine devam etmesi için Halil Bey'e destek olmuş ve bizzat Maarife maruzat göndermiştir. Gerekli hazırlıkları sağladığı halde sınava giremeyen Huri Bey'in isteği gerçekleşmemiş ve sınav dışında Avrupa'da gidip eğitim görebilmesinin önü açılmasına yönelik başvurusu da kabul edilmemiştir.⁵²⁶ Bunun yanı sıra Cizvitlerin okullarda öğrencilere yönelik olarak yürütmüş oldukları misyonerlik faaliyetleri de çeşitli şikayetlere konu olmuştur.

Cizvitlerin İzmit'te açtıkları okulda öğrencilere uyguladıkları misyonerlik çalışmalarına bir tepki de Matbaa Müfettişi Rıza Efendi tarafından dile getirilmiştir. Katolik Cizvit okuluna yönelik teftişlerin zamanında yapılması gerektiği ve çocukların bu zararlı kuruma devam etmemesi yönünde salık veren müfettiş, çocukların manevi olarak

⁵²³ BOA, DH. MKT, 1408.68.1, M. 30 Mart 1887

⁵²⁴ Frazee, s. 278

⁵²⁵ Sakin, s. 93

⁵²⁶ BOA, MF. MKT, 1140.29 (Lef: 1, 2, 3), M. 20 Eylül 1909

göreceklere zarardan bahsetmiştir. Bu zararlı misyoner okuluna ısrarla devam eden Müslüman öğrenciler ve veliler fişlenerek, İzmit Mutasarrıflığı ile Maarif Müdürlüğüne bildirilmiştir. Ayrıca bu okulun direktörü olan Cizvit Rahibi Pardu Minyan, İzmit'ten sık sık ayrılarak Geyve cihetinde bulunan Kurtluca ve Eşme köylerine geziler düzenlediği tespit edilmiştir. Bu gezilerde Ermeni çocuklarını okula davet etmiş ve yatılı eğitim hizmetlerinden bahsetmiştir. Rahibin Katolik propagandası bununla sınırlı kalmamış ve öğrenci velilerine telkinlerde bulunmuştur. Yine bu gezilerde Ermeniler haricinde Rumları da, açtığı kız ve erkek okullarına davet etmiş, onlara da yatılı eğitim hizmetlerinin olduğunu anlatmıştır. Rahip Pardu Minyan'ın bu faaliyetleri Rum Metropolitisi ile Ermeni Murahhasının tepkisini çekmiştir.⁵²⁷ Bu durum karşısında devlet bu yerleri teftiş etmek için çeşitli memurlar vazifelendirmiştir.

Devlet ve milletçe zararlı derslerin öğretildiği Cizvit okullarında memurlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılan teftişlerin engellendiğini görmekteyiz. Cizvit papazlarının Diyarbakır'da her kesimden insanı yanlarına çekmek istemeleri dikkatleri celp etmiş olacak ki, 1893 tarihli Muteber Nazif Bey'in beyanatında bu husus yer almıştır. Cizvit okullarının Katolik olmayan Hristiyanlar üzerinde etkili olmalarından muzdarip olan Nazif Bey, Diyarbakır'da bulunan devlet okulunun modern bir şekilde yeniden düzenlenmesi ve okul sayesinde bu gibi misyoner faaliyetlerin önüne geçilebileceği yönünde bir tedbir düşünmüştür.⁵²⁸

İslam karşısında en büyük tehlikenin Cizvit olduğu yönündeki bir başka malumatta teşkilatın ağır ithamlara maruz kaldığını görmekteyiz. “*Bu hainlerin en müthişi en kesretlisi Cizvit kumpanyasıdır*”.⁵²⁹ ifadesinde olduğu gibi, İsa Cemiyetinin bakış açısına göre İslamiyet, Katolisizmin en büyük düşmanı olarak lanse edilmiştir. Hatta Türklerin Rumlara karşı ezeli bir hasım olarak tanıtılması Cizvit eğitim programında yer almıştır ki, bu içeriğe dair ders kitapları sürekli okutulmuştur.⁵³⁰ Onların yapmış oldukları bu faaliyet masum bir hareket olmaktan ziyade etkili oldukları bölgelerde tehlikeli bir hal almıştır.

⁵²⁷ BOA, MF. MKT, 473.56 (Lef: 1, 3,), M. 24 Ekim 1899

⁵²⁸ BOA, BEO, 222.16640.1, M. 19 Haziran 1893

⁵²⁹ BOA, MF. MKT 624.30 (Lef: 1, 2, 3), M. 3 Mayıs 1902

⁵³⁰ İlknur Haydaroglu, age, C. 14, s. 331

Beyrut vilayeti için Cizvitlerin doğurduğu tehlike öyle büyüktür ki, ruhsatsız okulları, gizli müesseseleri ve misyoner propagandaları gibi birçok faaliyetleri Müslümanların gözünden kaçmamıştır. Nitekim Osmanlı tebaası üzerindeki uyguladıkları misyonerlik kumpası Ahmet Fuat namındaki Mısırlı bir çocuğun din değiştirmesine neden olmuştur. Çocuğu küçüklükten alıp kendi okullarında eğiten Cizvitler, amaçlarına ulaşmışlar ve hatta çocuğu Cizvit rahibi olarak Paris'e göndermeye çalışmışlardır. Yine Baba Hassun namındaki bir Cizvit'in, Hasan isminde bir çocuğu kaçırıp Paris'e gönderdiği ahali arasında yaygın bir söylenti olarak kalmış ama aksini de kimse ispat edememiştir. Ayrıca Cizvit okullarına giden çocuklarda zamanla bir değişimin olduğu gözlenmiştir. Teşkilata ait okulların denetlenmemesi ve memurların üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemesi, böyle başıbozuk hadiselerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beyrut'ta Cizvit okullarına devam eden 80 Müslüman öğrenci olduğu tespit edilmiş ve yapılan tetkikler sonucunda öğrenciler ile velilere ikazlarda bulunulmuştur. Cizvit okullarına giden öğrencilerin gönderilmesine yönelik veli ısrarları karşısında kanuni müeyyide kararı alınmış ve Müslümanların okulla ilişkisinin kesilmesi zorunlu tutulmuştur. Misyonerlik çalışmasının yapıldığı bu zararlı kurumların en kısa sürede tekrardan bir denetimden geçirilmesi elzem olduğu belirtilmiştir.⁵³¹

⁵³¹ BOA, MF. MKT, 624.30 (Lef: 1, 2, 3), M. 3 Mayıs 1902

f. Cizvitlerin Ruhsatsız Matbaa ve Yasak Yayın Faaliyetleri

Cizvitler kendi kurdukları matbaalarda misyoner zihniyetleri doğrultusunda yayınlar basıp okullarda tedris ettirmişlerdir. Büyük ve güçlü matbaa tesisleri sayesinde eğitim kurumlarının basım yayın işlerinde başka yayınevlerine ihtiyacı olmamıştır. Belli bölgelerde kurdukları basım tesislerinin ruhsatnamelerinde çıkan sorunlara rağmen yayın işini devam ettirebilmişlerdir. Kapanan bir Cizvit matbaasının yerine diğer ülkelerdeki tesisler derhal devreye girebilmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1857 tarihinde Matbaa Nizamnamesi ile basım işlerine hukuki bir düzen getirilmiştir. 10 maddeden oluşan bu nizamnameye göre devlet ve birey hakkında zararlı telif eserler yapılmadığı müddetçe irade çalışma ruhsatı vermiştir.⁵³² Kanunun bu hükmü onlar için bir açık kapı olarak görülmüştür.

Nizamnameden yola çıkarak Osmanlıda kaçak ve ruhsatsız tespit edilen Cizvit basım yayın merkezleri hem ruhsatsız hem de zararlı yayın yapmalarından dolayı irade tarafından işleme alınmıştır. Yabancı matbaa açan kişilerin Ecnebi hukukundan yararlanmasının da önüne geçilmiştir. Böylece Osmanlı yetkilileri matbaalara girme ve arama yapabilme salahiyetine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵³³ Bunun Osmanlı Devleti içerisinde örnekleri mevcuttur.

İşkodra Cizvit mektebi yöneticisi Rahip Maza'nın izinsiz açmış olduğu matbaa hakkında çıkan mahkeme kararı gereğince müessese kapatılmıştır. Avusturya vatandaşı olan rahip mahkemeye davet edilmiş ve ifadesi alınmıştır. Bu gelişmelerden sonra dava sonuçlanana kadar Rahip Maza'nın mahkemeye iştirak etmemesi ve mahkeme kararına etki etmemesi yönünde bir tebligat dava merciine gönderilmiştir.⁵³⁴ Matbaanın açılış ruhsatı ve tarihi dikkate alınarak inceleme yapılmış ama dava nihayetlenendirilmemiştir.⁵³⁵

Maarif Vekâleti de ruhsatsız açılan bu matbaanın davası yakından takip etmiştir. Dört senedir aktif çalışan bu matbaada basılan yasaklı yayınların tedris edilmesinin önüne geçmek dairenin önceliği olmuştur. Matbaada basılan kitapların Venedik'e gönderildiği ve Arnavutça yazıldığı tespit edilmiştir. Kitaplar incelendiğinde 28

⁵³² Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2006, 1/1, s. 147

⁵³³ Belkıs Konan, *Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2006, s. 51

⁵³⁴ BOA, MF. MKT 178.144.1, M. 21 Ağustos 1893

⁵³⁵ BOA, BEO, 255.19076.1, M. 15 Temmuz 1893

taneden 27 tanesi zararlı içerik taşıdığı ve Matbaalar Nizamnamesine uygun hareket edilmediği anlaşılmıştır.⁵³⁶ Nizamnamenin genel hususları arasında geçen milli değer ve kültüre aykırı yayın yapılması halinde cezai işlem uygulanacağı hükmü Cizvitler tarafından çiğnenmiştir.⁵³⁷ Bu tür yayınların önemli bir kısmını da broşürler teşkil etmektedir.

Cizvit okullarında yasaklı yayınların yanında telkin propagandası amacıyla kullanılan küçük broşürlere de denk gelmekteyiz. “*Kayseri’de vakia Cizvit mekteplerinden Sivas’ta bulunan Cizvit mektebine gönderildiği esnada derdest edilen bir sandık derunundaki risalelerden...*”⁵³⁸ anlaşılabacağı üzere yasaklı eserlerin okullar arasındaki alışveriş sayesinde yayıldığı ve yaygınlaştığı dikkatleri çekmektedir. Farklı merkezlerdeki okulların birbirlerine gönderdikleri risale ve eserler ele geçirildikten sonra yasal işlem başlatılmıştır. Okullara yapılan uyarılar sonucunda bu matbu dokümanlar yok edilmiştir.⁵³⁹ Buna benzer bir diğer çalışmaları da ders kitapları üzerinde olmuştur.

Maarif Nizamnamesinde belirtilen hususlara uymayan Cizvit ders kitaplarında özellikle devlet aleyhtarlığı ön plana çıkmıştır. Just İspartın ve Fulensen tarafından yazılan Coğrafya kitabında, Ermenistan ibaresinin geçmesi maksadın ne olduğu aşikâr etmektedir. Paris’ten gönderilen mezkûr kitaplar haricinde bir de ele geçirilen atlas küre (haritalar) üzerinde Ermeni sınırları belirgin hatlarla çizilmiştir. Bu eser ve materyallerin Cizvit okulları için özellikler hazırlandığı anlaşılmıştır. Bu zararlı kitap ve ders materyali hakkında ne yapılması gerektiği Gayrimüslim ve Ecnebiye Müfettişliği ile Mektebi İdadi ve Rüştîye dairelerine bildirilmiştir. Adana idadisinde ele geçirilen bu ders alet ve edevatlarının toplatılıp yasaklanması ve imha edilmesine karar verilmiştir.⁵⁴⁰ Bu gibi sorunlara daha temkinli yaklaşan yetkililer Adana Sis bölgesinde mukim Cizvit okuluna gönderilen kitapları da denetime tabi tutmuştur.⁵⁴¹

Bir başka muhalif konusu ise Suriye’nin Halep beldesine Fransa’dan gönderilen bir sandık ders kitabında İslam’a ve İslam Peygamberi Hz. Muhammed (SAV) karşıtlığının yer almasıdır. *Kilise Tarihi* isimli kitabın 25. 56. 57. 71. 75. 79. 80. 87. 109. 120. sayfeleri ile sonuç bölümünün 30. sayfasında ağır itham ve düşmanlık içeren

⁵³⁶ BOA, MF. MKT, 398.1.1, M. 31 Mayıs 1898

⁵³⁷ Murat Ardiç, *Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyyeti*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2009, s. 26

⁵³⁸ BOA, DH. MKT, 342.8.1, M. 7 Şubat 1895

⁵³⁹ BOA, DH. MKT, 342.8.1, M. 7 Şubat 1895

⁵⁴⁰ BOA, MF. MKT, 303.58 (Lef: 1, 2, 3), M. 28 Ocak 1896

⁵⁴¹ BOA, MF. MKT, 212.7.1, M. 23 Haziran 1894

ifadelere rastlanılmıştır. Bu kitapların Osmanlı topraklarına gizliden getirilmesi yanında, bizzat Cizvit okulları için tedrise hazırlandığından kuşku duyulmamıştır.⁵⁴²

İslam'a yönelik aleyhtarlık ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen propagandalar ele geçirilen kitaplarda sıkça yer almıştır. Eserlerin Vatikan merkezli hazırlandığı ve kaçak yollarla ülkeye giriş yaptığı anlaşılmıştır. Halep beldesine İtalya Tries'te üzerinden gönderilen 246 adet kitabın 3 tanesi özellikle Latince kaleme alınmış ve ele geçirilen kitaplar incelenmek üzere postayla Maarife gönderilmiştir. Maarife gönderilen kitaplar üzerinde yapılan tetkikler sonucunda devlet aleyhtarlığı taşıyan ifadelere rastlanmıştır. Yetkililerce yasaklanmasına karar verilen bu kitaplarda siyasi tehlikeler yanında dini düşmanlık arz eden malumatlara da ulaşılmıştır. II. Abdülhamid'e karşı içeride ve dışarıda seslerin arttığı döneme denk gelen bu eserler, Amerikan merkezli Cizvit yayınları olduğu tespit edilmiştir.⁵⁴³ Ayrıca Trieste'den gelen kitapların içinde saklanmış bir adet sözlüğün varlığı dikkat çekmiştir. Lügatin 17. cildinin 20-28-29. sayfalarında tahrik edici dini ifadeler bulunduğu gibi eserin Türkçe yazıldığı anlaşılmıştır.⁵⁴⁴ Cizvitlerin yöneldiği bir diğer grup ise Rumlar olmuştur.

Cizvitlerin Rumlar üzerindeki etkili oluşu spekülative telkin metotlarından bir diğeri, matbaalarında basılan Yunanca teoloji kitaplarının Katolik öğretiler ihtiva etmesidir. Mayıs 1907 tarihli belgede, Rahip *Berliyon*'un Kumkapı civarında Katolik kateşizme ait kitapları halka dağıttığı malumat edilmiştir. Dağıtılan bu kitapların Rum tebaa tarafından rahatça okunabilmesi için Yunanca basıldığı dikkatlerden kaçmamıştır.⁵⁴⁵ Cizvitlerin İstanbul'da ruhsatsız matbaa açıp, Kitabı Mukaddes'i modern Yunanca basmaları üzerine, gerekli önlemler alınmaya çalışılmıştır. Kitabın içeriğinden ziyade, dilinin Yunanca olması ve doğrudan Rum tebaayı hedef alması endişe yaratmıştır. Derhal matbaanın kapatılıp kitap basımının durdurulması yönünde girişimler başlatılmıştır.⁵⁴⁶

Aşağıdaki tabloda Halep vilayetine gelen eserlerin künyeleri hakkında malumat verilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Amerika merkezli bu eserler Cizvit matbaalarından çıkış yapmış ve Avrupa üzerinden Osmanlıya getirilmiştir. Kitapların içeriklerine kısaca değinilmiş olmakla birlikte tehlike arz eden yönleri tablonun içerik

⁵⁴² BOA, MF. MKT, 387.16 (Lef: 3, 4), M. 13 Mart 1898

⁵⁴³ BOA, MF. MKT, 192.37 (Lef: 2, 3), M. 8 Ocak 1894

⁵⁴⁴ BOA, MF. MKT, 166.109 (Lef: 1, 2), M. 1 Mayıs 1893

⁵⁴⁵ BOA, DH. TMIK. M, 244.2.1, M. 19 Mayıs 1907

⁵⁴⁶ Dénes Harai, agm, p. 60

kısımında özet geçilmiştir. Bu kitapların İtalya üzerinden yollanması Katolik etkisinin eğitim vasıtasıyla Balkanlar ve Güney vilayetlere iyice tesir ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu kitapların Maarif'ten alınan talimata göre imha edilmesi yönünde işlem başlatılmıştır.⁵⁴⁷

*Tablo 6: Halep Vilayetine Trieste'den Gönderilen Osmanlı Aleyhtarlığı Yazar ve Eser Künyeleri*⁵⁴⁸

Kitabın İsmi	Yazarı	Basım Yeri	Tarihi	Kitabın İçeriği
Daily Air Volume	Thomas Louri	Amerika'nın Boston Şehri	1882	Amerika Missouri Eyalet merkezinden geldiği anlaşılan ve Cizvitler tarafından basılan kitabın tercümesinden yola çıkılmıştır. Eser içeriğinde, Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren misyoner Cizvit propagandaları tespit edilmiştir. Kitabın zararlı siyasi ve sosyal mesajlar taşıdığı anlaşılmıştır.
Day Misyonry Reyuvini Aded 5	Fink ve Annales and Company	Londra New York Toronto	1892	Hükümet aleyhinde bazı sakıncalı ve zararlı ifadelerle rastlanılmıştır.
Henry Hardin Aded 4	Mösyö Kayl Rak	Amerikan Concord Şehri	1891	Amerikan Cizvit misyonerlerinden iki kişinin konsolosluk vasıtasıyla Maraş'ta propaganda faaliyetinde bulundukları ve onların vefatından sonra ele geçirilen hatıratlarının yer aldığı bir kitaptır. Eserin içeriği İslam ve Osmanlı aleyhtarlığıyla doludur.

⁵⁴⁷ BOA, MF. MKT, 192.37.1, M. 8 Ocak 1894

⁵⁴⁸ BOA, MF. MKT, 192.37.1, M. 8 Ocak 1894

g. Cizvitlerin İstihbarat Raporlarına Yansıyan Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid döneminin en güçlü yanlarından biri hiç şüphesiz istihbarat ağının geniş ve sistemli çalışmasıdır. Devlet aleyhinde çalışan kurum, kuruluş ve kişilerin yakından takibi Yıldız Sarayı merkezli istihbaratın asli görevi arasında sayılmıştır. Hakkında istihbarat toplanan kişi ve müesseselerin jurnalleri, Payitahta yollanarak değerlendirmeye alınmıştır. Sarayın içinde Serhafiyelik makamı oluşturulmuş, asayiş ve güvenliğin yanında yabancı misyoner faaliyetlerinin yakından takip edilmesi sağlanmıştır. Stratejik değerlendirmelerin merkez üssü bu makam, gerekli değerlendirme sonuçlarını Padişaha iletmiştir.⁵⁴⁹

Cizvit faaliyetlerinin istihbarat raporlarına yansımaları ilk başlarda rahip ve öğrencilerin yakından takibi şeklinde karşımıza çıkar. Göz hapsinde bulundurulmuş şüpheli kişilerin gidiş ve gelişleri saha memurları sayesinde ilgili komisyona bildirilmiştir. 1903 tarihli telgrafname suretinde görüldüğü gibi Fransız vatandaşı Rahip Maryos Apak'ın eylemleri hafiye Mehmet Bey tarafından izlenmiştir. Mehmet Bey, 29 Ağustos 1903 tarihinde Maryos Apak'ın Kayseri'den Adana'ya gittiğini rapor etmiştir. Daha öncesinde bir seneye yakın Amasya'da ikamet eden rahibin Tokat Cizvit Okulu öğretmenlerinden Elvis Efendi ile yola çıktığı ve 13 Eylül'de Adana Cizvit kilisesine ulaştığı hafiye tarafından malumat edilmiştir. Uzun süredir izlendiği anlaşılan rahibin hal ve hareketlerinde herhangi bir uygunsuzluk görülmemiştir. Rahip Maryos Apak hakkında elde edilen tüm bilgiler, şifreli olarak bölge idari komisyonuna iletilmiştir. Aynı yıl rahibin Adana Cizvit Okulu'nun başına geçtiği malumat edilmiştir.⁵⁵⁰ Cizvit rahipleri yanında öğrencilerin de istihbarat tarafından yakından takip edildiğini görmekteyiz.

İstanbul Gedikpaşa cihetinden ayrılan 9 kişinin Samatya bölgesine gidip geldikleri bildirilmiştir. Belgede neden takip ediklerine dair yeterli veri olmamasına rağmen hal ve hareketlerinin yakından gözlemlendiğini notu düşülmüştür.⁵⁵¹ Cizvit Ecnebi memurlarının Anadolu sahasında faaliyet gösteren teşkilat okullarına yönelik denetleme seyahatlerinde bulunmaları da, hafiyeler tarafından takip edilmiştir. İstihbarat

⁵⁴⁹ Emre Gör, *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), 2008, s. 51-52

⁵⁵⁰ BOA, DH. TMIK. M, 153.8 (Lef: 1, 2, 3, 4, 5), M. 13 Eylül 1903

⁵⁵¹ BOA, Y. PRK. ZB, 31.61.1, M 8 Kasım 1901

raporlarından genellikle Tokat-Sivas-Adana güzergâhını yoğun olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca Karadeniz dolaylarında aktif kalabilmek için bir başka güzergâh olan Samsun cihetini de yoğun olarak kullanmışlardır.⁵⁵²

Seyahat edenlerin geçtikleri yerlerde yetkili kişiye mürur (izin) tezkeresini onaylatma şartı vardı ve bu yasa ecnebi vatandaşlar için II. Abdülhamid döneminde de aynen tatbik edilmekteydi.⁵⁵³ Devlet'in yurtiçi seyahatlerde Fransız vatandaşlarına verdiği izin belgesinin polis müfettişlerince bölge bölge onaylatılma şartı buradan ileri gelmektedir.⁵⁵⁴ Bu sebeple 1903 yılında Adana'ya giden Cizvitlere, Tokat ve Kayseri'den iştirak edenlerin olduğu rapor edilmiştir. İstihbarat listesinde yer alan bu kişilerden bazıları Cizvit kurumlarında aktif görev almasa da teşkilatın faaliyetlerine hizmet etikleri anlaşılmaktadır.⁵⁵⁵

İstihbarat raporlarına yansıyan bir diğer husus ise Kayseri'de tesis edilen Fransız Cizvit okulunda Ermeni Protestan çocuklarının eğitim aldığı ve bazı çocuklara her pazar on ile on iki arasında masonluk dersi verilmesidir.⁵⁵⁶ Cizvitlerin azınlık tebaa üzerindeki etkileri ve eğitim faaliyetleri yanında kaçak yapılarının da istihbarat raporlarına yansıdığını görmekteyiz.

1901 senesine ait şifreli telgrafnamede Tokat'ta Cizvitlerin oturdukları haneyi okul haline getirdikleri rapor edilmiştir. Belediyeden üç ay önce aldıkları alelusul ruhsatla tamire başladıkları ve 200 lira masraf etikleri malumat edilmiştir. Mektebin bulunduğu sokağa 2 metrelik bir çan kulesi de inşa ettikleri bildirilmiştir. Tokat'ta açılan bu hane içi okulun Maarif Nizamnamesine uygun hareket etmediği görülmüş ve bu hususta Cizvitlere bir tebligat yollanmıştır. Fakat okul müdürünün yer değiştirmiş olması ve yerine göreve kimse gelmemesinden dolayı resmi işlemler denetlenememiştir. Bir diğer aksilik ise yeni tebliğin kime yapılacağına dair belirsizlik yaşanması yönünde olmuştur. Muhatap

⁵⁵² BOA, DH. TMIK. M, 3.65.1 M. 4 Mayıs 1896

⁵⁵³ Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2003, 21/33, s. 110

⁵⁵⁴ BOA, DH. TMIK. M, 156.13.2 M. 18 Ekim 1903,

"Fransa tebaasından ve Cizvit rahibelerinden Sör Fransuan ve Sör Serna ve Sör Raünöşit ve Nonevit mektebi rahibelerinden Mösyö Başırü Hames Hazatiryen..."

⁵⁵⁵ BOA, DH. TMIK. M, 152.62 (Lef: 1, 2) M. 8 Eylül 1903,

"Fransız tebaasından ve Tokat Cizvit mektebi rahiplerinden Piruziye ve Piruhban ve Delnüper... Tebaayı Devleti Aliyeden İlyas Efzurin Fetullah... Rahibe Özin Herşinil... Mösyö Lezni Aria... Tokat'lı Holog ve Kayserili Katori Varicin de Grigor..."

⁵⁵⁶ BOA, DH.ŞFR, 228.82 (Lef: 1,2), M. 25 Ekim 1892

bulunmayınca mesele hakkındaki bilgilendirme Fransız Sefareti ile Hariciye Nezaretine yapılmıştır. Cizvitlerin Beyrut, Kayseri ve Amasya ciheti ile on üç eyalette açtıkları okullar gibi bu okulunda gayr-i resmi olduğu rapor edilmiştir.⁵⁵⁷ Bir taraftan gayrı resmi okulları açarlarken, diğer taraftan Fransa'nın da desteğini almak suretiyle Osmanlı içerisindeki çok kültürlülüğün sonuna kadar istifade etmişlerdir.

Cizvitler, Ermenilere yönelik gizli emellerine sistematik yaklaşmışlardır. Ermeni bölgelerindeki ahaliye hem maddi destek vermişler hem de bölge çocuklarının kendi okullarında okumalarına imkân sağlamışlardır. Çocuklara verdikleri eğitimle onlara milli bağımsızlık fikri aşıladıkları istihbarat raporlarında yer etmiştir. Gelecek jenerasyonun bu yolla yetişmesine önem veren Cizvit teşkilatı, aynı Amerikan misyonerleri⁵⁵⁸ gibi Ermeni milletini Osmanlıya karşı kışkırtmak ve toplumsal, siyasal entropinin çıkmasına sebep olmak taraftarıdır.

Konya'dan Sivas'a kadar açılan tüm Cizvit okulları, Ermeni tebaasının yaşadığı bölgeler üzerinde aktif faaliyet göstermiştir ki, bu bilinçli bir projenin atılımıdır. 1889 senesine ait bir evraka göre, Sivas'ta 7-8 senedir ruhsatsız çalışan bir Cizvit okulunda, milliyetçilik aşılanmakta ve Ermeniler isyana teşvik edilmektedir. Sivas'taki bu ruhsatsız Cizvit okuluna gönderilen celbe rağmen izin belgesi almadıkları ve okulun kapatılmak istenmesine karşılık Fransız Konsolosluğunun şikâyeti başlayacağından, bu işten çekinildiği malumat edilmiştir.

Okulun kapatılamaması üzerine Sivas Vali Vekili Mehmet Memduh, öğrencilerin okula girişlerine polis engeli koymuş ama Cizvit papazlarının mukavemeti üzerine Fransız Konsolosluğu devreye girmiş ve okul açılmıştır. Ayrıca Vali vekilinin bildirdiğine göre Ermeni merkez üslerinden biri olan Merzifon'da misyonerlere ait gizli bir okul bulunduğu ve bununla kalmayan Cizvitlerin bölgeye dışarıdan gelen ecnebilerle birlikte bir cemiyet kurdukları görülmektedir. Vali Vekiline göre Ermeni sorununda kilit rol oynayan Cizvitlerdir ve Padişaha karşı düzenlenen suikastlarda Ermenilere çeşitli maddi imkânlar sağlayan da onlardır.⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ BOA, DH.ŞFR, 298.63.1, M. 14 Ocak 1901

⁵⁵⁸ Bilal N. Şimşir, agm, s. 61

⁵⁵⁹ BOA, Y. PRK. UM, 15.86.1 M. 26 Ekim 1889

Peder Monier'in "*Fransa'nın himayesindeki Katolik misyonerler, Osmanlı Ermenilerinin yoğun olarak yaşadıkları yerlere heyetler göndermiş ve Ermenileri Katolik mezhebine kazandırmak için çalışmalar başlatmışlardır.*"⁵⁶⁰ Sözüyle belirtmiş olduğu üzere Cizvitler, Doğu Kiliselerini ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar ve ayrıca din değişimiyle birlikte Osmanlı tebaası kimliğini de yok etmeye vazifelidirler.

Cizvitler, Ermeni milletin Fransa güdümüne girmesinde sabırlı ve özverili bir çaba sarf etmişlerdir. Fransa'nın Anadolu'daki ateş gücü olan Ermeni komiteleri üzerine düşen vazifeyi Müslüman kanı dökerek yerine getirmiştir. Fransa'nın ve Cizvitlerin talimatlara harfiyen uyan Millet-i Sadık'a, Osmanlı Devleti ve II. Abdülhamid aleyhindeki provokatör konsolosluk görevlilerinin maşası konumundadır. Bu durum 1897 tarihli bir malumatta "*Maraş Fransız Konsolosu Barthélemy'nin bazı bölgeleri gezerek Ermenilerin fikirlerini bozmak için nasıl çalıştığına ve kendisinin orada bir dakika bile bulunmasının sakıncalarına dair Halep Vilayetinden gelen telgraf...*"⁵⁶¹ açıkça ifade edilmiştir. Ermeni tebaasına yönelik yoğun propaganda çalışmalarında Fransız politikasının mimarı da Cizvitlerdir.

İstihbarat raporlarında, Cizvitlerin müsebbibi olduğu yasa dışı faaliyetlerin Anadolu sahası ile sınırlı olmadığı ve Güney vilayetlerin de aynı şekilde tehlikeye maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Suriye Devleti'nin başkenti olan Şam vilayeti, Osmanlı topraklarına iştirak ettikten sonra eyalet yapılanmasının merkez üssü olmuştur. Günümüz Suriye, Ürdün, İsrail, Filistin ve Lübnan topraklarını kapsayan Şam Beylerbeyliği kendi içinde de birçok yerel birime ayrılmaktaydı.⁵⁶²

Şam eyaletinin önemli merkezlerinden biri olan Humus vilayeti, istihbarat raporlarına göre Cizvit faaliyet sahasına dâhildir. Vilayete bağlı Hamidiye ilçesinin *Bistân* ve *Bab'el-Sabah* mahallelerinde Cizvit, Ortodoks ve diğer Katolıklara bağlı 3 adet okul inşa edilmiştir. 1901 yılına gelindiğinde mevcut yabancı okullarla birlikte Cizvitlerin öğrenci kapasitesi 1.800 civarına ulaşmıştır. *Bistân* ve *Bab'el-Sabah* mahallelerinde gizli bir eğitim öğretim kampanyası gerçekleştiren Cizvitler, çanlar vasıtasıyla öğrencileri belirli günlerde okula çağırıştır. Rahiplerin belirlediği parolayla binaya giriş yapan öğrenciler

⁵⁶⁰ Birsal (2013), s. 123

⁵⁶¹ *Osmanlı Belgelerine Göre Ermeni Fransız İlişkileri*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002/1, (Yayın No: 58), s. 139

⁵⁶² Mehtap Nasıroğlu, "XVI. Yüzyılda Hama Sancağında Konar-Göçerler", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 2016, 6/2, s. 127-128

ve aldıkları dersler istihbarat sayesinde açığa çıkarılmıştır. Cizvitlerin ihbar edilen bu gizli faaliyetlerinde gizliliğe aşırı önem vermeleri devlet müdahalesinin önüne geçmek içindir.⁵⁶³

⁵⁶³ BOA, Y. PRK. AZN, 21.60.2, M. 24 Şubat 1901

SONUÇ

Ignatius Loyola tarafından temelleri atılıp 27 Eylül 1540 tarihinde kurulan Cizvit tarikatı resmi onayını Papa'dan aldıktan sonra günümüze değin gelen önemli içtimai, siyasi ve dini bir teşkilattır. Farklı çizgileri olsa da bu Katolik tarikatı *1550 formülünden* sonra uluslararası alanda yoğun çaba sarf ederek Papa'nın donanımlı askerleri olarak hizmet vermiş ve vermeye devam etmektedir. Gelişmiş yapıları sayesinde birçok kurum, cemaat ya da eğitim yapılanması Cizvit eğitim modelinden kendilerine uygun olan örneklemeler çıkarmıştır. Cizvit eğitim sisteminin temelinde skolastik ahlaki öğretilerle harmanlanmış bir *itaat* felsefesi yatmaktadır ki uzun müddet tedavülde kalabilmeyi bu sayede başarmıştır.

Katolik mezhebinin muhteviyatından doğan Cizvitlerin kuruluşundan önce Hristiyan dünyasının geldiği nokta göz önünde bulundurulursa adeta Katolik Kilisesi'ne yeni bir nefes vermiş ve Papa'nın kurtarıcısı olmuştur. Cizvitler, Papa ve Kilise'yi bir kalkan gibi sararak dış dünyanın tehlikelerinden muhafaza etmişlerdir. Teolojik apolojileri mezhepsel bütünlüğün korunmasına yönelikken teoriksel ve uygulamalı metotları geniş coğrafyalara ulaşmalarını sağlamıştır. Katolikliğin güçlü bir müdafisi olabildikleri gibi geleneğin bozulmamasında fikri alt yapının mühendisleri de olmuşlardır. İhtilaflara, heretik akımlara ve mezhep çatışmalarına Katolik Kilise'si çıkarları doğrultusunda göğüs germişlerdir. Daha önce kurulan tarikatlara nazaran misyonerlik ve propaganda kampanyalarında bir adım önde olmayı bilmişlerdir.

Cizvitlerin dünyanın her yerine ulaşma maceraları Ignatius Loyola'nın değişen dünya görüşünden ileri gelir. İlahi bir yaşama geçtikten sonra İsa'nın yeryüzünü çepeçevre saran mistisizmini anlatmak ve aktarmak adına kolları sıvayan Loyola, bu görüşü tarikatın tek misyonu haline getirmiştir. Ondan icazet alan arkadaşları ve öğrencileri insanları Katolisizme davet etmek uğruna coğrafyaları dolaşmış ve bu uğurda ölümü göze almışlardır. Gittikleri coğrafyalarda istihbarat toplayabilen donanımlı rahipler gerekli ortam oluştuğunda eğitimsel faaliyetlere yönelebilmişlerdir.

Ignatius Loyola'nın temelini attığı ve Paris Modeli diye bilinen eğitim sistemi ilkokul, kolej, üniversite gibi farklı alanlarda yapılanarak dünyanın diğer bölgelerine inanç mensupları tarafından ulaştırılmıştır. Misyoner eğitimci sayesinde okullaşmanın

kolaylıkla hayata geçirilmesi bu sistemin aslında ne kadar kolay bir kullanım imkânına sahip olduğunu gösterir. Rahiplerin donanımlı yetişmesi ve teşkilatçı özellikleri okulların yasaklansa da yasadışı olarak tekrar tekrar kurulmalarına neden olmuştur.

Cizvitler, misyonerliği bir üst seviyeye çıkaran *İnkültürasyon* ve *İmplant* yöntemleri sayesinde halkın içinde sorun yaşamadan barınabilmişlerdir. Hristiyanlığı yerel kültür ile özdeşleştirmeleri onların en başarılı misyoner tarikatı olmasını sağlamıştır. Ayrıca misyoner rahiplerin propagandaları sayesinde yerel halk din değiştirirken kendi kimliğinden de uzaklaşmıştır. Rahiplerin ulaştığı coğrafyalarda Avrupa emperyalizmine karşı başlayan kayıtsızlık misyoner telkinlerin ne derece tehlikeli olduğunu gösterir. Zira dini ve siyasi işlevi bakımından misyonerlik, emperyal güçlerin silah kullanmadan elde ettiği başarılar arasında yerini almıştır. Şu vecize *“Misyonerler Afrika’ya geldiğinde bizim topraklarımız onların İncilleri vardı. Dua edelim dediler. Gözlerimizi kapattık ve dua ettik. Gözlerimizi açtığımızda, bizim incilimiz, onların toprakları vardı”* (Jomo Kenyata) Hristiyanlık öğretisi ile başlayan sürecin zamanla nasıl bir boyuta geldiğini gözler önüne serer.

Cizvitler sadece içtimai ve eğitimsel alanda etkin bir cemiyet değildi. Gerektirdiği yerde siyasal erkini hissettirmiş bir teşkilattır. Avrupa sürgününe neden olan politik müdahaleleri ve Bourbon hanedanlığıyla giriştikleri mücadeleler onların aleyhinde gelişmelere neden olmuştur ama zamanla bir şey kaybetmedikleri anlaşılmıştır. Aynı şekilde Jansenitler ve Gallikanizm sorunları neticesinde Papa XIV. Clement tarafından 1773’te kaldırılmıştır ama bu oluşumların da üstesinden gelebilmişlerdir. Teşkilat yasaklanmasına rağmen Papa’ya olan bağlılığından asla vazgeçmemiş ve Katolisizm için mücadeleyi her cihette sürdürmüştür. Yasaklanmalarının üzerinden geçen onca zamanda farklı adlarla varlığını devam ettiren teşkilat uyku döneminden Papa VII. Pius’un affı ile 1814’te uyanmıştır. Cizvitlerin tüm müdahalelere rağmen tamamen ortadan kalkmaması onların ne denli köklü ve sağlam bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

Çalışmanın ana kaynağını teşkil eden II. Abdülhamid dönemi (1876-1909), Cizvit eğitim öğretim kampanyalarının en yoğun yaşandığı dönemi ihtiva eder. Ruhsatsız mülkleri hem kilise hem de okul haline getirerek din ve eğitimi iç içe vermişlerdir ki arşiv belgelerinde bu husus sıkça vurgulanmıştır. Sadece bununla kalmayarak Cizvitlerin Müslüman çocukları gizlice Hristiyan yapmaları halkın ve memurların dikkatinden

kaçmamıştır. Cizvit okullarındaki bazı uygulamalarda Müslüman çocukların Hristiyan ahlaki tesirinde kalması dikkatleri celp etmiştir. Teşkilatın böylesi zararlı çalışmalarını engellemek isteyen Osmanlı yönetimi Cizvit faaliyetlerine kısıtlama getirmiştir. Fransızların Konsolosluklar aracılığıyla Cizvitlerin koruyuculuğunu üstlenmesi, Osmanlı Devleti'nin teşkilat üzerinde tam denetim kuramamasına neden olmuştur.

Cizvit okulları, Osmanlı tebaasının ilgisini artırmak için yoğun propaganda ve başarı söylemlerinden uzak durmamıştır. Tüm gaye Müslüman ve Gayrimüslim tebaa tarafından Cizvit okullarına duyulan rağbetin artması yönündedir. Cizvitler erkek ve kız okulları açarak Osmanlı sahasının farklı bölgelerinde faaliyetler yürüttüğü gibi Osmanlı azınlıklarını etkilemeyi başaramışlardır. Eğitim maskesi altında yürütülen misyonerlik faaliyetleri sık sık ruhsatsız okulların açılmasına neden olmuştur ama buna karşılık İrade, Müslüman tebaanın Cizvit okullarına gitmesine mani olmuştur. Osmanlı Devleti bu sorunun tamamen üstesinden gelmek için de devlet okullarının açılması ve mevcut okulların güçlendirilmesi yönünde temayül sergilemiştir. Rekabet gücünün oluşmasıyla Müslüman etfalın iyi eğitim alacağı ve misyoner Cizvit okullarını tercih etmeyeceği yönünde bir algı ortaya çıkmıştır.

Doğunun Doğulularca Hristiyanlaştırılması XII. Leon'un işaret ilkesi olabilir ama Cizvitler ondan daha önce bu felsefeyi benimsemişlerdir. Sadece Müslüman tebaaya dokunarak Katolik inancını toplum temeline indirmediler ayrıca Rum ve Ermeni tebaa üzerinde dini, sosyal ve siyasal etki bırakabildiler. Osmanlı Gayrimüslim tebaasının mezhep değiştirmesinde, Rum ve Ermenilerin devlete karşı olan aleyhtarlıklarında Cizvitlerin parmağı vardır. Ayrıca toplumun fakir ve aciz kesimlerine nasıl yaklaşacağını bilen Cizvitler aynı zamanda varlıklı ve varlıklı olmayan ailelere karşı da farklı bir tavır sergilemiştir. Varlıklı aile çocuklarına daha üst düzey bir eğitim verirken varlıklı olmayanları sıradan eğitimle ve ayrı sınıflarda tedris etmişlerdir. Teşkilatın II. Vatikan Konseyi ile ortaya attığı *herkes için adalet* söylemine uymayan bu ikilem manidar bir misaldir.

Kuruluşundan bugüne kadar beş asra yakın bir zaman geçmesine rağmen Cizvitler organize çalışmaları ile cemiyet hayatında ve hafızasında sağlam bir yer edinmeyi başarmıştır. Güçlü ve teşkilatçı yapılarıyla II. Abdülhamid dönemine eğitim öğretim faaliyetleriyle damga vuran teşkilat Osmanlı sahasının hemen hemen her yerinde varlık

gösterebilmiştir. Nihai olarak Cizvitlerin zararlı faaliyetlerini kilise, manastır ve okul üçgeninde ele alırsak misyonerliğe hizmet eden bu kurumların ayakta kalması için yoğun mesai harcadıklarını söyleyebiliriz.

Unutulmamalıdır ki evrensel Katolisizm idealinden ne Papa ne de Cizvit teşkilatı hiçbir zaman sapmamıştır. Misyoner kimliklerinden kesinlikle taviz vermedikleri gibi kapanan okullar, sürgün edilen rahipler ve başka cezai işlemler tarikatı asla yıldırmamıştır. Yine elde edilen bilgiler ışığında diyebiliriz ki Müslüman çocukları din değiştirmeye zorlayan, Gayrimüslimleri etkileyen ve inkültürasyonu kullanan bu örgüt; tüm misyonerlik faaliyetlerini eğitim maskesi adı altında yürütmüştür. Kuruluşundan günümüze kadar devam edegelen ve Papalığın dünya hâkimiyetine giden süreçte en etkili milis gücü hâlâ Cizvitlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşivler

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA);**

1. Sadaret Mektubi Mühimme Evrakı
2. Bâb-ı Âli Evrak Odası Evrakı
3. Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
4. Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Evrakı
5. Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
6. Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
7. Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
8. İrade Adliye ve Mezahib Evrakı
9. İrade Dâhiliye Evrakı
10. İrade Hususi Evrakı
11. Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi Evrakı
12. Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı
13. Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
14. Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı
15. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
16. Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı
17. Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
18. Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı
19. Yıldız Perakende Maarif Nezareti Evrakı
20. Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
21. Yıldız Perakende Evrakı Umumi
22. Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı

B. Telif ve Tetkik Eserler

a. Kitaplar

Ahmet Cihan, **Osmanlı'da Eğitim**, 3F Yay., İstanbul, 2007

Ahmet Hamdi Tanpınar, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yay., İstanbul, 2016

Ahmed Rasim, **Osmanlı Tarihi III**, Emir Basın Yay., İstanbul, 1999

Ali Göçer, **Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları**, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2018

Ali İsra Güngör, **Tanrı'nın Şövalyeleri Cizvitler**, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016

Bahri Ata, **Ignatius Loyola ve Cizvit Okullarının Eğitim Anlayışı**, Pegem Yay., Ankara, 2016

Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991

Bedri Gencer, **İslam'da Modernleşme**, Doğu Batı Yay., Ankara, 2017

Charles A. Frazee, **Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu**, Çev: Cemile Erdek, Küre Yay., İstanbul, 2009

Emine Öztürk, **Kilise'nin Militanları Cizvitler**, Vera Yay., İstanbul, 2017

Farrell P. Allan, **The Jesuit Ratio Studiorum Of 1599**, Washington, 1970, S.J. University of Detroit

Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1489-1914)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997

Halil İncalcık, **Makaleler I**, Doğu Batı Yay., Ankara 2009

Halil İncalcık & Mehmet Seyitdanlıoğlu (ed.), **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 2006

Halil İncalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ**, (Çev: Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003

Ignatius Loyola, **The Spiritual Exercises** (PDF), (Çev: Father Elder Mullan, S.J.), New York, 1914

İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yay., İstanbul, 1983,

İlhami Soysal, **Dünya’da ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar**, Der Yay., İstanbul 1980

J. Von Hammer, **Osmanlı Tarihi Devlet-i Âliye**, Kamer Yay., İstanbul, 2017

Leo Taxil, **Cizvit Tarihi**, (Çev: Ahmet Rasim Efendi), İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1886

Mesrob K. Krikorian, **Armenians in the service of the Ottoman Empire 1860-1908** (PDF), Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1977

Paul Hoensbroech, **Fourteen Years A Jesuit: A Record Of Personal Experience And a Criticism**, Translate: Alice Zimmern, Edinburgh, Vol.I, 1911, P. XV

Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2012,

Orhan Sakin, **Cizvit Cemaati ve Gizli Talimatları**, Yeditepe Yay., İstanbul 2017

Sina Akşin & Sarp Balcı & Barış Ünlü (ed.), **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2017,

Süleyman Seyfi Öğün, **Politika ve Kültür**, Dora yay., Bursa, 2010

Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İletişim Yay., İstanbul, 1991

Tevfik Çavdar, **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu**, Ant Yay., İstanbul, 1970

b. Kurum Yayınları

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, (2002), **Osmanlı Belgelerine Göre Ermeni Fransız İlişkileri**, 2002.1 (Yayın No: 58), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

TÜBİTAK, KAMAG (2013), **Türkiye’de Yabancıların Taşınmaz Edinimi ve Etkilerinin Değerlendirilmesi Projesi**, (Kodu: 110GO20), Ankara

The Institute Of Jesuit Sources Saint Louis (1996)," **The Constitutions of the Society of Jesus and Their Complementary Norms**", (Katolog No: 96-78469), Çev: John W. Padberg, The Institute of Jesuit Sources Publications

c. Tezler

- Abdülkadir Kurt, (2012) **Hristiyanlık Tarihinde Fransisken Tarikatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Ahmet Murat Fırat (2018), **Milliyetçilik ve Din Etkileşimi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Belkıs Konan (2006), **Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Emre Gör (2018), **II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Evan L. R. Hays (2008), **Their Object is to Strengthen the Moslem and Repress the Christian: Henry Jessup and the Presbyterian Mission to Syria Under Abdulhamid II**, Unpublished Master Thesis, Maryland University Institute, ABD
- John R. Clines (2014), **Confessional Politics and Religious Identity in the Early Jesuit Missions to the Ottoman Empire**, Unpublished Doctoral Thesis, Graduate School of Syracuse University, ABD
- Mahmut Çoban, (2008), **Bir Katolik Cemaati Olarak Fransiskenler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Murat Ardıç (2009), **Matbuat-ı Ecnebiye Müdiriyeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Mürsel Özalp (2015), **Papa'nın Yanılmazlığı Doktrini**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Nüket Eren (1994), **Türk Milli Eğitiminde Yabancı Okullar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul
- Osman Eraslan (2015), **Karl Rahner' in Teolojik Görüşleri ve Hristiyan İlahiyatına Katkıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Salihe Esen (2015), **Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Ubeydullah Gördebil (2001), **Trent konsili (1545-1563), Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

d. Makaleler

A. Roest Crollius & T. Nkeramihigo, "Inculturatio", Çev: Ali İsra Güngör, **Inculturation: Working Papers on Living Faith and Cultures**, 1991, V, s. 93-105

Abdurrahman Bozkurt, "Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi", **Tarih Dergisi**, 2010, 52, s. 123-150

Abdülkadir Kıyak, "Evrensel Din Bağlamında Tebliğ ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2017, 12.27, s. 281-294

Adil Baktiaya, "The Ottoman-french Domination Struggle Over The Syrian-lebanon Territory: The Case Of St. Joseph Medical School", **International Journal of Turcoiogia**, 2008, 3/6, p. 70-94

Ahmet H. Eroğlu, "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2000, 41/1, s. 309-325

Ahmet R. Güzey, "Osmanlı Devleti'nde Yabancılar ve Okullaşma Çabaları", **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2017, 6/16, s. 69-90

Ahmet Kesgin, "Machiavelli ve Makyevelizm", **Beytulhikme An International Journal of Philosophy**, 2015, 5/1, s. 106-139

Ahmet Türkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye Vatikan İlişkileri", Çev: Bayram Akbulut, **İslam Medeniyeti Araştırma Dergisi**, 2019, 4/1, s. 123-158

Ahmet Uysal, "Çekya'da Nüfus Değişimi ve Nüfusun Mekânsal Dağılımı", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 2020, 10/1, s. 134-149

Ali Baltacı, "Avrupa Okullarında Dini Simgelerin Yasallığı", **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 2017, 21/1, s. 45-80

- Ali Demir, "Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığı'nın Kongo'daki Sömürge Dönemi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 2011, 7/11, s. 117-141
- Ali M. Yel, "Geleneğin bozulması: Kurtuluş teolojisi ve Cizvitler", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, 1998, 2/5, s. 33-55
- Ali Örenç, "1821 Rum İsyanı Sonrası Sisam Adası'na Verilen Yeni Statü", **Tarih Dergisi**, 2000, 36, s. 335-345
- Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, 2006, 1/1, s. 139-155
- Arthur J. Deikman, "Mistisizm: Bir işlevsel Yaklaşım", (Çev: Mehmet Atalay), **Journal of Consciousness Studies**, 2000, 7/11-12, s. 299-318
- Arzu M. Nurdoğan, "Anglikan Kilisesi'nin Osmanlı'daki Sancaktarı Church Missionary Society Hedefleri, Misyonerlik Tanımı ve Motivasyon Unsurları-III", **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2014, 17/45, s. 60-92
- Bayram Kodaman, "II. Abdülhamit ve Kürtler-Ermeniler", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, 21, s. 131-138
- Bilal Baş, "Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 44/1, s. 183-204
- Bekir Z. Çoban, "Katolik Kilisesindeki Gelenek Anlayışı", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilimdalı**, 2018, C. 47, s.7-34
- Betül Karcı, "Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesinin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909)", **ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, 10, s. 19-44
- Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, 52/2, s. 157-190
- Charles S. Currie, "Pursuing Jesuit, Catholic Identity and Mission at U.S. Jesuit Colleges and Universities", **Journal of Catholic Education**, 2011, 14/3, p. 346-357
- Dénes Harai, "Une chaire aux enchères. Ambassadeurs catholiques et protestants à la conquête du patriarcat grec de Constantinople (1620-1638)", **Revue D'histoire Moderne & Contemporaine**, 2011, 58/2, p. 49-71

- Dinçer Demirkent, "Adaleti Sağlamak Değil, Hakikati İnşa Etmek: Engizisyon Yargılama Usulü", **Ankara Barosu Dergisi**, 2017, 2, s. 205-217
- Emmanuel Tawil, "Fransa'da Milli Din: Gallikan Hipotez", (Çev: Mürsel Özalp), **AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015, 6/3, s. 130-140
- Erdal Aksoy, "Afrika'da Misyonerlik Çalışmaları Ve Sömürgecilik", **AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi**, 2019, 1/1, s. 46-52
- Fatma İnce, "Bizans Devleti'ndeki Ariusçuluk Tartışmalarının Hristiyanlık Üzerindeki İzleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, C.42, s. 325-331
- Gazi Erdem, "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, 51/1, s.327-348
- Gene R. Lacznia, "Developing the Brand Equity of Jesuit Higher Education", **Conversations on Jesuit Higher Education**, 2004, 25/3, p. 3-10
- Gülşen İstek, "Cizvit Tarikatının Liselerde Verdiği Eğitim ve Buna Karşı Oluşan Tepkiler: Avustuya Örneği", **Akademik İncelemeler Dergisi**, 2019, 14/2, s. 163-198
- Halim Işık, "Katharlar: Balkan Kökenli, Avrupa Ortaçağında Katoliklerce Yakılarak Öldürülen Heretik Hristiyan Dinî Hareket Üzerine Bir İnceleme", **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, 2, s. 279-321
- Haktan Birsell, "Peder Monier'in Gözlemleri ile Fransız Cizvit Misyonerlerinin Osmanlı Topraklarındaki Çalışmaları", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2013, 2/2, s. 100-128
- Haktan Birsell, "Fransız Misyonerler Tarafından İstanbul ve Levant Misyonunun Oluşturulması (Papaz J. Baptist Piolet'in Mektubu)", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2014, 9/4, s. 207-223
- Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2003, 21/33, s. 105-124
- Harun Çağlayan, "Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi", **Ekev Akademi Dergisi**, 2014, 18/58, s. 41-58

- Hasan Cicioğlu, "Osmanlı Döneminde Kurulan İlk Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1984, 17/1, s. 21-28
- Hüseyin H. Aladağ, "Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'nın Layihasına Göre XX. Yüzyıl Başında Balkanlar'da Güç Dengesi", **Journal of Ottoman Civilization Studies**, 2017, 3/4, s. 1-9
- Hüseyin Bulut & Nurettin Birol, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Sivas Vilayetinde Ermenilerin Faaliyetleri ve Alınması Düşünülen Tedbirler ve Mehmet Ali Bin Abdullah Selim'in Layihası", **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2006, 8/1, s. 1-11
- İbrahim Sümer, "Kitap Tanıtımı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2002, 43/2, s. 505-512
- İhsan Burak Birecikli, "Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Bir İnceleme", **Gazi Akademik Bakış**, 2008, 2/3, s. 211-226
- İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2008, 25/39, s. 149-160
- İsmail Taşpınar & Yasin Güzeldal, "Batı Manastır Geleneğinin Babası Aziz Benedikt ve Asketik Öğretileri", **Akademik Dergisi**, 2020, 8/1, s. 11-45
- James W. Reites, "Ignatius And Ministry With Women", **The Way, Supplement**, 1992, 74, p. 7-19
- John Donnelly, "Antonio Possevino and Jesuits of Jewish Ancestry", **Archivum Historicum Societatis Jesus**, 1986, 50, s. 3-31
- Kamil Doğancı, "I. Constantinus'un Hristiyanlığı Meselesi ve Ölümü Hakkındaki Tartışmalar", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, 18/33, s. 493-517
- Kamuran Şimşek, "Tarih-i Cevdet'e Göre Napolyon", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014, 1/17, s. 85-93
- Konur Alp Demir, "Coğrafi Keşiflerin Ekonomi ve Kamu Yönetimi Sistemine Katkıları", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2020, 29/1, s. 123
- Macit Kenanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2008, 6/12, s. 181-205
- Mahmut Enes Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2010, 42, s. 209-239

- Marcus Friedrich, "Circulating and Compiling the Litterae Annuae. Towards a History of the Jesuit System of Communication", **Archivum Historicum Societatis Jesus**, 2008, 55, p. 3-39
- Mazlum Ş. Demir & Rüstem Çurku, "Doğu-Batı Kiliselerinin Ayrılış Noktası: Kalkedon Konsili", **Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 2020, 1/1, s. 63-69
- Mehmet Şahingöz, "Balkanlar'da Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında "Osmanlı-Türk İmajı", **CTAD**, 2018, 14/28, s. 163-182
- Mehtap Nasıroğlu, "XVI. Yüzyılda Hama Sancağında Konar-Göçerler", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 2016, 6/2 s. 127-134
- Metin Menekşe, "Bingazi Mutasarrıflığı Dâhilindeki Cebel-i Ahdar'ın Coğrafi, Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Bölgedeki Bazı Islah Girişimleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 2019, 34/2, s. 629-665
- M. Törehan Serdar, "Cumhuriyet Öncesi Bitlis'te Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri", **Ermeni Araştırmaları**, 2016, 54, s. 163-208
- Muhammed Sarı, "Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekâleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920 – 1923)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 2013, 54, s. 169-194
- Muhammed Tarakçı, "Nestorius ve Kristolojisi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2010, 19/1, s. 215-241
- Muhammed Tarakçı, "Hristiyan Düşüncesinde Apoloji ve St. Thomas Aquinas", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, 14/2, s. 135-146
- Muhammed Tarakçı, "St. Thomas Aquinas ve İslam", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, 6/3, s. 207-216
- Muş Alparslan, "Ortadoğu'nun Kaybolan Hristiyanları", **İçtimaiyat**, 2017, 1/1, s. 83-99
- Mümin Köktaş, "Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017, 17/1, s. 143-158
- Mürsel Gürses, "Meşrutiyet Dönemi Gezginlerinin Gözlemleriyle Avrupa'da Türk İmgesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2012, 5/21, s.133-157
- Mürsel Özalp, "Papanın Yanılmazlığı Doktrini ve I. Vatikan Konsili: Taraflar, Tartışmalar ve Ultramontanizmin Zaferi", **KTÜİFD**, 2014, 1/2, s. 115-145

- Necdet Aysal & Lutfi Arslan, "Türkiye'nin Sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilâyeti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, 2018, 63, s. 419-451
- Necdet Çağır, "Kutsal Metinler ve Müzik", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, 39, s. 1-46
- Necip Çetin & Çetin Balanuye, "Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine", **Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 2015, 24, s. 191-203
- Nurettin Birol, "1890-1900 Ermeni Ayaklanmalarının Erzincan'a Yansımaları ve İlk Ermeni İsyanları", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)**, 2017, 21/34, s. 21-34
- Orhan S. Yüçetürk, "Katolik, Ortodoks ve Protestan Mezhepleri Arasındaki Farklar", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1983, C.1, s. 411-422
- Önder Canveren, "Martin Luther'in İslam ve Türkler Hakkındaki Değerlendirmeleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, 42, s. 151-164
- Ramazan E. Güllü, "Vatikan'ın Devletleşmesi ve Türk Kamuoyu", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2019, 36, s.1-28
- Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketinin Batılılaşma Açısından Tahlili", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1997, 37/1, s. 407-442
- Remzi Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", **TÜBAR**, 2006, 29, s. 327-342
- Resul Ay, "Moğollar ve Katolik Misyonerlik: Fransisken ve Dominiken Rahiplerinin Asya ve Yakındoğu'da Misyonerlik Faaliyetleri (13-14. Yüzyıllar)" **Avrupa Tarihinde Türk Eli Gümeç Karamuk Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Yayınları**", 2020, 64, s. 39-59
- Sadettin Eğri, " II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitimi ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2014, 15/26, s. 127-148
- Salihe Esen, "Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler", **Dini Araştırmalar**, 2017, 20/52, s. 111-130

- Sefa Yıldırım & Ümit Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, 22, s. 603-627
- Selman Dilek, "Raymond Llull'un Zihin Dünyası ve Orta Çağ Üniversitelerinde Arapça Öğretimine Etkisi", **İnsan ve Toplum Dergisi**, 2019, 9/4, s. 1-33
- Sevil Gözübüyük, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizvit Tarikatının Yayılmasında Fransız Elçilerinin Rolü", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, 2018, 5/12, s. 635-654
- Sezel Saygın & Derya Hasta, "Göç, Kültürleşme ve Uyum", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 2018, 10/3, s. 312-333
- Steven M. Barkan, "Jesuit Legal Education: Focusing the Vision", **Marquette Law Review**, 1990, 74/5, p. 99-117
- Süleyman Dönmez, "İbn Rüşt ve Thomas Aquinas Bağlamında Hristiyanlığın Rasyonel Yorumuna İslam Felsefesinin Etkisi", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2007, 7/2 s. 21-38
- Şahin Yedek, "Meclis'i Mebusan'da Mamuretülaziz (Elazığ) Mebusları ve Faaliyetleri", **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)**, 2017, 5/10, s. 5-21
- Şenay Atam, "Osmanlı Devleti'nde Niğdeli Gayr-i Müslim Memurlar", **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, 5/9, s. 211-228
- Şinasi Gündüz, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II**, 2002, S.1, s. 1-21
- Teyfur Erdoğan, "Maârif-i Umûmiyye Nezaretî Teşkilatı-I", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1996, 51/1, s. 183-247
- Yahya Bağçeci, "Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart'ın İmparator Unvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2014, 7/29, s. 70-83
- Yılmaz Topçu, "Lutherizm ve Türk Din Reformu", **ESOGÜ Tarih Dergisi**, 2020, 3/1, s. 45-65
- Zehra Nuray Nişancı, "Toplumsal Kültür - Örgüt Kültürü İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 2012, 1/1, s. 1279-1293

Zeki Tekin & Ayşe M. Karaca "Cizvit Misyonerlerinin Kayseri'deki Eğitim Faaliyetleri: II. Abdülhamid Dönemi", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2019, 8/4, s. 508-525

Zeki Tekin & Enes Göksal, "II. Abdülhamid İstanbul'unda Yabancı Okullara Genel Bakış", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2017, 6/3, s. 318-336

C. Bildiri

Hans P. Kolvenbach, "Themes of Jesuit Higher Education", Heartland III, 2000, s. 1-6,
<https://onlineministries.creighton.edu/Heartland3.r-themes.html>

D. Sözlük

Şinasi Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Ed: Yasin Aktay, Ankara, Vadi Yayınları, 1. Basım, Ekim 1998

TDV İslâm Ansiklopedisi, (TDVİA), "<https://islamansiklopedisi.org.tr>", (ET: 21.08.2020)

Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> , (ET: 21.08.2020)

E. Çevrimiçi Doküman

Antonie de Aldama (1990) **The Constitutions of the Society of Jesus: The Formula of the Institute, Notes for a Commentary**, (Pdf) (Çev: Ignacio Echániz), St. Louis The Institute of Jesuit Sources, 1990, pg. 2–23.
https://jesuitportal.bc.edu/research/documents.1550_formula.

Britannica, "**Counter-Reformation**" (ET: 21.08.2020)
<https://www.britannica.com>.

Ihs, jezuieten, "**Matteo Ricci**", (ET: 21.08.2020)
<https://www.jezuieten.org/nieuws.matteo-ricci-sj>.

Kitâb-ı Mukaddes, <https://incil.info.kitap>, (ET: 21.08.2020)

Tümer Günay "**Cizvitler**", T.D.V İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993, Cilt: 8.40,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/cizvitler>, (ET: 21.08.2020)

Catholic-Hierarchy, "**Andrea Veggetti**",
<https://www.catholic-hierarchy.org/bishop.bvegg.html>

F. Ansiklopedi

İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 2002, C. 14

M. Emin Yolalıcı, "**XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları**", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., C. 5, Ankara, 1999

Muhammed Tarakçı, "**Fransisken ve Dominiken Tarikatları**", Felsefe Ansiklopedisi, (Ed: Ahmet Cevizci), Ebabil Yay., Ankara, 2009,

Mümtazer Türköne, "**Tanzimat Fermanı ve Mehmet Sadık Rifat Paşa**", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., C. 7, Ankara, 1999

Necmettin Tozlu, "**Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okullar**", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., C. 5, Ankara, 1999

Norman Itzkowitz, "**XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu**", Osmanlı Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., C. 1, Ankara, 1999

Yeni Rehber Ansiklopedisi, İhlas Holding Yay., İstanbul, 1993

G. Sempozyum

Bilal N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu**, Ankara, 1984

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

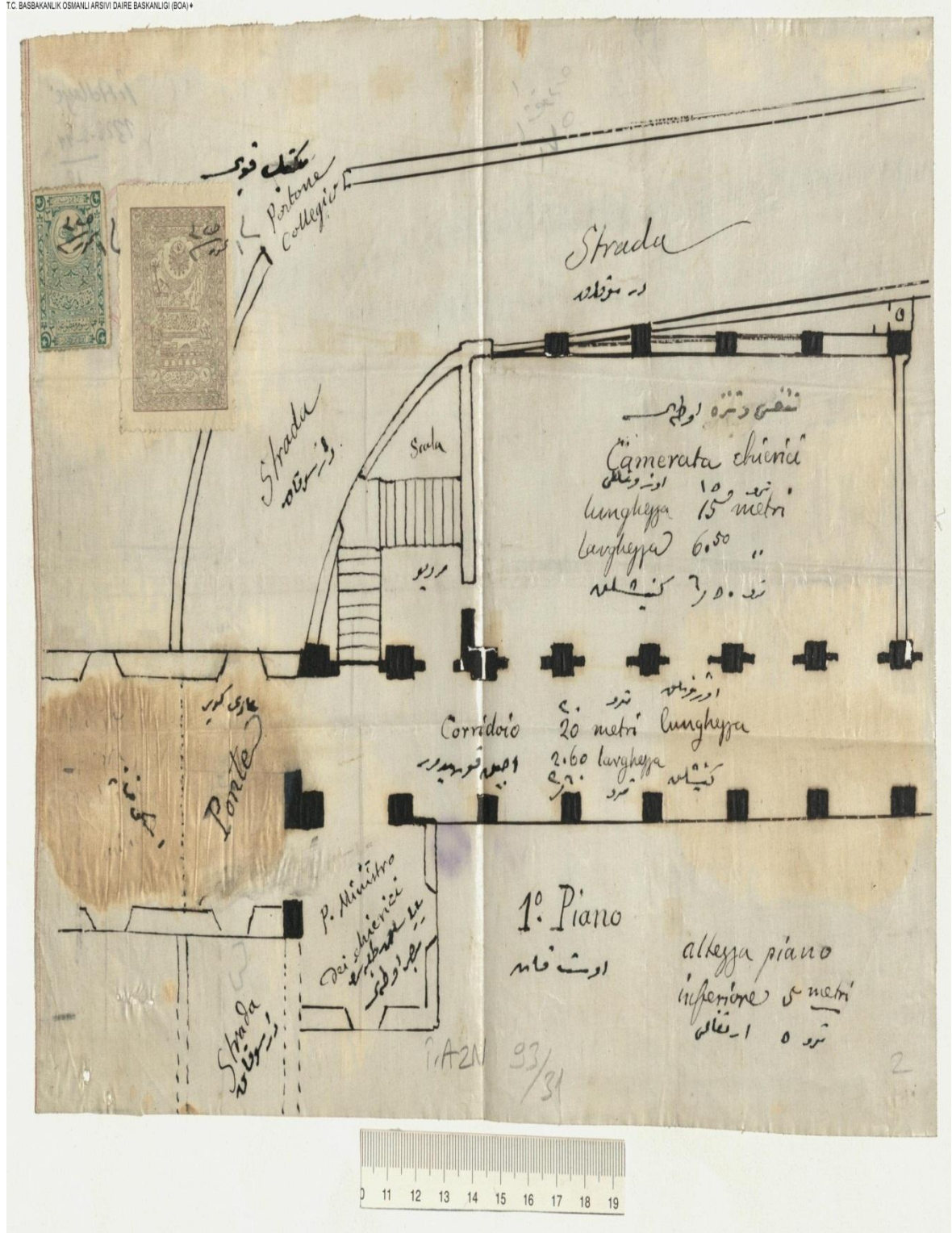
Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı: Bektaş AKBAŞ		Evet
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	√
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	√
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	√
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	√
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	√
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	√
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	√
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	√
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	√
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	√
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	√
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	√
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	√
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	√
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	√
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	√
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	√
Atıf Yöntemi APA 6 ☒ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	√
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	√
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	√
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	√
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	√
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	√
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	√
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	√

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası



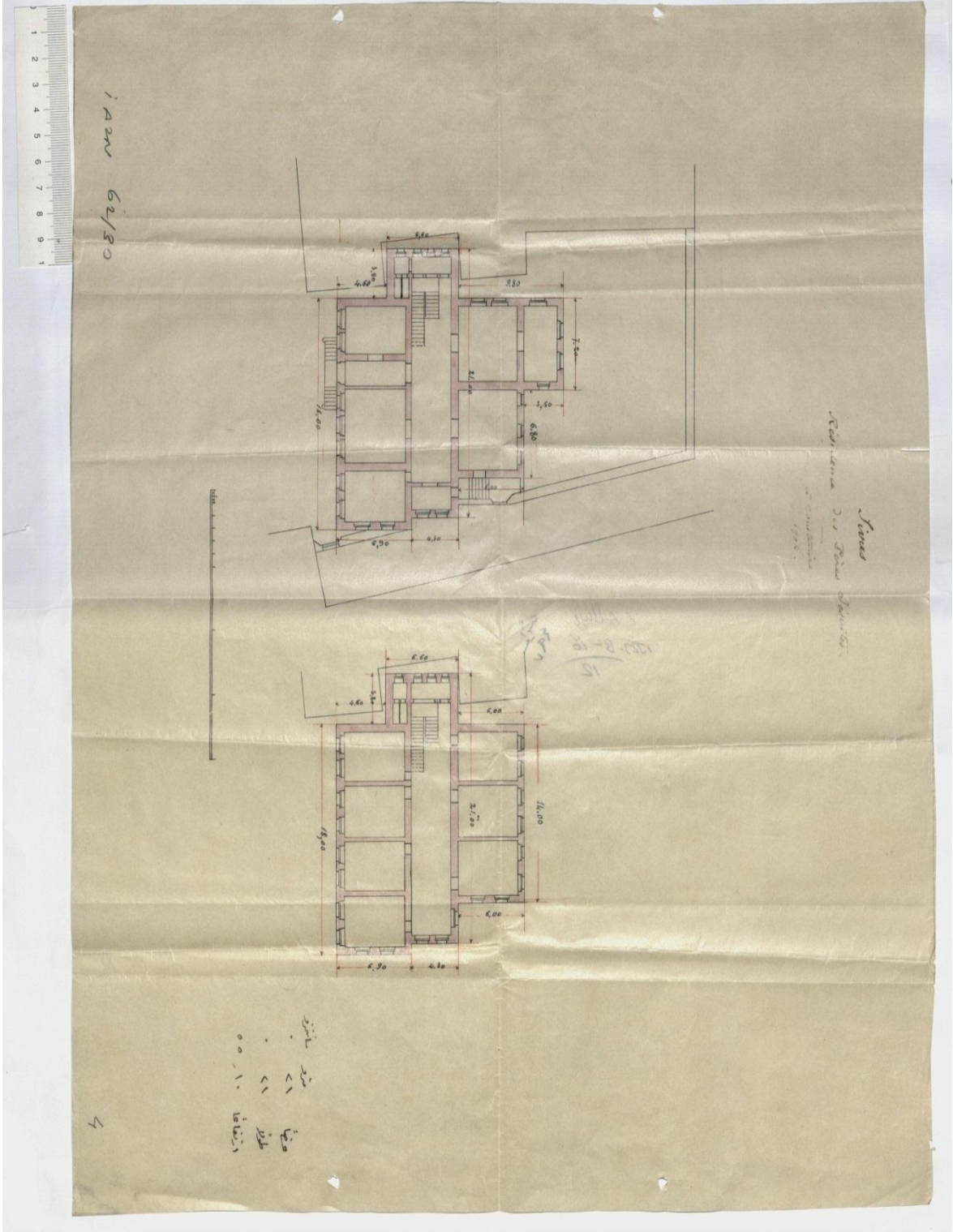
EKLER



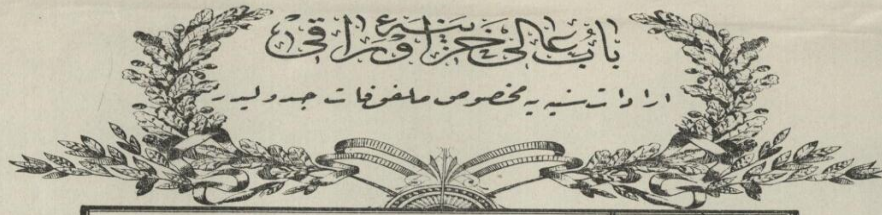
İ.AZN.00093.00031.002

564

⁵⁶⁴ İşkodra kasabasının Praş-ı Bala mahallesinde Cizvit rahipleri tarafından satın alınan hanenin müştemilatının tamiri ve ahşap köprü yapılmasına dair (BOA, İ.AZN, 93.31 (Lef: 1, 2) M. 22 Şubat 1910)



⁵⁶⁵ Sivas'ta Cizvitlerin mektep, manastır ve kilise duvarlarının çevrilmesine dair yapılan inşaatın krokisi (BOA, DH. TMIK. M, 207.62.4, M. 15 Ekim 1905)

[illegible]

1-A2N 62/30

5

⁵⁶⁶ Sivas'ta Cizvit rahiplerine mahsus mektep, kilise ve manastırdan ruhban ikametine müteallik kısmının yıkılmasına dair Bâb-ı Âli Hazine Evrakı İradâtı Seniyyeye Mahsus Melfumat Cetveli (BOA, İ.AZN, 62.30.5 M. 15 Ekim 1905)

[illegible]

⁵⁶⁸ Cizvit papazlarının Adana ve Cebel-i Bereket sancaklarında yaptıkları faaliyetlere ilişkin Meclis-i Vükelâ Mezakirâtı Kararnamesi (BOA, MV, 10.39 M. 2 Haziran 1886)

[illegible][illegible]

- 151 -

صردہ نومروسی

خلاصہ ادردہ دہ ہالہ اسریتہ ہکتہ قوف قیدولہ مدیفہ داتہ				
آخریات نومروسی	اولیات نومروسی	عموم نومروسی	قید نومروسی	تاریخی
		۲۴۷۱۶۹	۵۹	۲۸
			قید پریر ہالہ	مصارف
مسودہ بہ ربط اولیان اوراقل				
			نومروسی	جنسی
			تاریخی	
			۴۱	۱۵۱
			۹	مصارف رتک نکرہ س

دوسیدہ کی محلی

قسی	۱۲۰۵
قارتون نومروسی	۹۶
دوسیدہ نومروسی	

BEO.004429.332149.001

573

⁵⁷³ Maarif Müdürlüğünde kaydı bulunmayan Alayns İsrailit Mektebi hakkında varak nüshası (BOA, BEO, 4429.332149.2 M. 10 Eylül 1916)